א"ג פוגאטשעוו, אר אין אמעריקע פון רוסלאנד

פון רוסלאנד קיין אמעריקע

אקספעדיציע לאנדאויסקלעפער פון דעמאקראטישע

מיינע צוואַנציק יאָר אין סאָוועטישע טורמעס

איבערלעבונגען פון אַ רוסישן אידן, וואָס האָט זיך געראַטעוועט פון צוואַנציק יאָר געפאַנגענשאַפט אין טורמעס און שקלאַפן־אַרבעטס־לאַגערן אין סאָוועט רוסלאַנד.

פון אברהם נעצאך

דער דאָזיקער ערשט־האַנטיקער באַריכט נעמט אַרום די שרעקלעכסטע יאָרן פון סטאַלינ׳ס שוידערלעכע דיקטאַטור — אַ פעריאָדע וועגן מיליאָנען אומשולדיקע רוסישע בירגער זיינען דעפּאָרטירט געוואָרן אין שקלאַפן־לאַגערן אין די פאַרוואָרפנסטעווינקלען פון סאָוועטן־פאַרבאַנד אויפן באַפעל פון אָט־דעם מאָנסטערישן, בלוט־דורשטיקן טיראַן.

געבאָרן אין רוסלאַנד פאַר דער רעוואָלוציע פון 1917 ביי אַ קולטורעלער אי׳ן טראַדיציאָנעלער אידישער פאַמיליע, האָט דער מחבר פון די דאָזיקע זכרונות באַקומען אַן אינטענסיוון אידישן חינוך, ווי אויך אַן אַרומנעמענדיקע דערציאונג אין דער פעלד פון אַלגעמיינע לימודים. ווי אַ בוכהאַלטער אין גרויסע געשעפטס־אונטערנעמונגען אין די ערשטע יאָרן פון סאָוועטישן רעזשים, האָט ער געהאַט די מעגלעכקייט צו זיין אַן עדות, אין טעגלעכער פּראַקטיק, צו די פאַלשקייטן פון דעם סאָוועטיש־עקאָנאָמישן פּראָגראַם און זייערע פאַליסעס. אָבער ערשט ווי אַ געפאַנגענער אין שקלאַפן־לאַגערן אין טורמעס פון דער סאָוועטישער רעגירונג, האָט ער פאַרפולקאָמט זיין „העכערע בילדונג״ אין די לעבנס־רעאַליטעטן אונטער סטאַלינס פירערשאַפט. דאָ, איז די נישטיקייט פון מענטשלעכן לעבן אין די אויגן פון דער רעגירונג געוואָרן פיינלעך קענטיק; די אויסנוצונג פון די קרבנות פאַר די פלענער און סאַדיסטישע פאַרגעניגנס פון נ.ק.וו.ד. — אַן אומפאַרמיידלעכער לעבנס־פאַקט. בלויז דורך ג־טלעכע ניסים איז דעם שרייבער געלונגען זיך צו ראַטעווען פון דאָזיקן קלעם און ענדלעך צו פאַרלאָזן דעם סאָוועטן־פאַרבאַנד.

דער באַריכט פון זיינע איבערלעבונגען וועט אַרויסגעבן אין פיר טיילן פון אַרום 600 זייטן. אויף דער הילע וועט דערשיינען אַן אילוסטראַציע פון דעם גוט־באַקאַנטן קינסטלער, הענדל ליבערמאַן, אַליין אַ געראַטעוועטער פון די נ.ק.וו.ד.־פאַרפאָלגונגען. אָט־די אילוסטראַציע וועט פאַרשטעלן אַ פיגור מיט אויסגעשטרעקטע אָרעמס, אַפּעלירנדיק נאָך הילף; אין הינטער־גרונט וועט געזען דאָס שטעכל־דראָט פון אַ תפיסה־לאַגער און אַ טורמע־וועכטער, מיט אַ ביקס אין דער האַנט, שטייט דערביי.

דאָס בוך וועט דערשיינען אי״ה היינטיקס יאָר און וועט פאַרטיילט ווערן צו אַלע אַבאָנענטן. זייענדיק אַ באַגרענעצטע אויסגאָבע, ווערן אַלע אַבאָנענטן געבעטן צו אַריינשיקן זייערע באַשטעלונגען וואָס פריער.

ניו־יאָרק תשל״ב

אינהאַלט

מען האָט מיך אַרעסטירט 7

די אויספאָרשונג אין טויט־שרעק 9

דער אָפּרו אין „גן־עדן" 13

די תפיסה וואָס עסט אויף לעבעדיקע מענטשן 17

אַ ליכטיקער שטראַל אין דער פינסטערער נאַכט 23

דער שרעקלעכער אורטייל פון אַ גרופּע אידן פון פּוילן 25

די דאָקטוירים פון תפיסה העלפן די אַרעסטאַנטן... שטאַרבן 29

מיטן „עטאַפּ" 31

דער קאַלטער גיהנום 36

דער ערשטער שבת אין לאַגער 43

דער ערשטער פּסח אין לאַגער 49

מען כאַפּט אונז ביים אַנטלויפן 54

דער גיהנם אין שניי 58

אַ שמועס מיטן טייוול 60

עבודת פּרך ביים בעטאָן 63

איך אַרבעט אין קאָנטאָר 66

אין „בור" צווישן גזלנים 70

מען גיט מיר אַ „גרינגע" אַרבעט 74

דער „ליכטיקער" בריגאַדיר 82

מינע צוואַנציק יאָר

אין סאָוועטישע טורמע

פון

אברהם נעצאַך

◆

איבערלעבונגען פון אַ רוסישן אידן, וואָס האָט זיך געראַטעוועט
פון צוואַנציק יאָר געפאַנגענשאַפט אין טורמעס און שקלאַפן־
אַרבעטס־לאַגערן אין סאָוועט רוסלאַנד

— ערשטער טייל —

תשל"ב — ברוקלין, נ. י.

פאַרוואָרט

מיט צוויי יאָר צוריק אין פון סאָוועט רוסלאַנד אָנגעקומען קיין ישראל אַ איד, וועלכער האָט צוואַנציק יאָר געשמאַכט אין סאָוועטישע טורמעס און שקלאַפן־לאַגערן. נאָך ווייל עטלעכע חדשים אין דער אידישער מדינה איז דער רוסישער איד געקומען צופאַרן אויף אַ באַזוך קיין אַמעריקע. דאָ האָבן זיינע פריינט און באַקאַנטע אים וואַרעם אויפגענומען און זיך שטאַרק געפרייט מיט זיין אויסלייזונג פון דעם סאָוועטישן גיהנום.

אינטימע פריינט פון דעם רוסישן אידן האָבן אים שטאַרק צוגערעדט, אַז ער מוז זיינע איבערלעבונגען און דעם גאַנצן קאָשמאַר וואָס ער איז דורכ־געגאַנגען דערציילן פאַר דער אידישער וועלט.

דער איד האָט זיך געקוועלט. ער איז ערשט אַרויס פון רוסלאַנד און האָט מורא געהאַט, אַז אויב ער וועט אָנפאַנגען דערציילן וועגן דעם שוידער־לעכן פּעריאָד, וואָס ער האָט איבערגעלעבט אויף זיינע פּלייצעס, וועט עס קענען שעדיקן די פילע קרובים און פריינט וואָס ער האָט איבערגעלאָזט אין ראַטנפאַרבאַנד. נאָך פיל רייד און דינגענישן, איז געלונגען צו איבערצייגן דעם אידן, אַז ער איז אַ לעבעדיקער עדות פון אַ וויכטיקן פּעריאָד פון אידי־שער געשיכטע אין רוסלאַנד און ער טאָר נישט דערשטיקן אין זיך דעם וויכטיקן מאַטעריאַל וואָס בלויז ער פאַרמאָגט. ענדלעך האָט זיך דער איד געזעצט צום שרייב־טיש און פאַרענדיקט אַ מאָנומענטאַל ווערק פון זיינע ערינערונגען און זכרונות.

דער אויטאָר פון די מעמואָרן האָט באַשלאָסן צו שרייבן זיינע זכרונות אונטער דעם פּסעוודאָנים פון אברהם נעצאַך. זיין נאָמען קען ער נישט נוצן, מחמת דאָס קען ברענגען צרות זיינע נאָענטע אין רוסלאַנד.

אברהם נעצאַך איז איצט 70 יאָר אַלט. ער איז אַ זון פון אַ רייכער אידישער פאַמיליע וועלכע האָט פאַר דער באָלשעוויסטישער רעוואָלוציע פאַרנומען אַ וויכטיקן אָרט אין דער אידישער געזעלשאַפטליכקייט פון אַמאָליקן וויי־רוסלאַנד. אברהם נעצאַך האָט באַקומען אַ גוטע אַלגעמיינע און אידישע בילדונג. ער האָט שטודירט און געלערנט און איז געגאַנגען אין די פוס־טריט פון זיינע עלטערן און זיידעס. ער האָט זיך אָפּגעגעבן מיט אידישער כלל־אַרבעט און געפירט אַ רעליגיעז־געזעלשאַפטלעכן לעבן.

ער איז פון באַרוף אַ בוכהאַלטער און ער האָט פאַרוואָלטעט מיט פאַבריקן און געפירט די פינאַנסן פון גרויסע אונטערנעמונגען און אין דער זעלבער צייט געשטאַנען אין שפּיץ פון אידישער וואויילטעטיקער אַרבעט, געהאָלפן אידן אין נויט, אין זייערע רעליגיעז און קולטורעלע באַדערפענישן און האָט פאַרנומען דאָס אָרט פון אַ חשוב'ן באַלעבאָס אין דער טראַדיציע פון אַמאָליקן רוסלאַנד. זייענדיק אַ מענטש מיט הויכער בילדונג און אינטעליגענץ האָט ער געהאַט אַ צוטריט צו די אינטעלעקטועלע קרייזן פון רוסלאַנד און האָט דורך זיי געווירקט לטובת הכלל.

דעם 22־סטן נאָוועמבער 1937 האָט מען אים אַרעסטירט, כלומר׳שט אויף דער באַשולדיקונג, אַז ער האָט געהאַט אינטימע קאָנטאַקטן מיט אויס־לאַנד.

1937 איז געווען איינער פון די סאַמע שוידערלעכסטע יאָרן פון סטאַלי־ניסטישן טעראָר אין סאָוועטן פאַרבאַנד. און אברהם נעצאַך איז געווען דער קרבן צוזאַמען מיט הונדערטער טויזנטער אַנדערע רוסישע מענטשן וואָס זיינען אָן קיין שום אורזאַך אַרעסטירט געוואָרן.

פון 1937 ביז 1957 האָט ער געשמאַכט אין אַלערליי סאָוועטישע טור־מעס און לאַגערן. און די דאָזיקע 20 יאָר שטעלן מיט זיך פאָר די קאַפּיטלען פון דאָזיקן ווערק.

אָט־די 20 יאָר זיינען אַ מוראַ׳דיקע עפּאָכע פון אידישן מסירת־נפש, פון פיין און יסורים, פון שרעקלעכע פיזישע און גייסטיקע איבערלעבונגען, פון טויט און קרענק און פון אומגלויבלעכער גרויזאַמקייט און רויער אכזריות.

מען קען זיך קוים פאָרשטעלן ווי אַזוי אַ מענטש קען האָבן אַזויפיל כוחות צו קענען אַרויסגיין אַ לעבעדיקער פון אַזאַ פינסטערן און בלוטיקן גיהנום.

אברהם נעצאַך דערציילט מיט אַלע אייגצלהייטן דעם דאָזיקן גאַנצן קאָשמאַר. און וואָס איז אַמשטאַרקסטן אינטערעסאַנט אין זיי איז דער אידישער מאַמענט, די איבערלעבונגען און דערפאַרונגען פון אַ טראַדיציאָנעלן אידן, ווי ער איז אַריין אין קאַלך־אויוון און פון דאָרט אַרויס אַ לעבעדיקער נאָך אַזויפיל יאָרן פון פּיין.

אברהם נעצאַך דערציילט אין זיינע זכרונות ווי אַזוי אים איז געלונגען צו אָפּהיטן שבת אין די טורמעס און אַרבעטס־לאַגערן. זייענדיק אַ שטרענג רעליגיעזער איד האָט ער באַלד פון ערשטן טאָג זיך פעסטגעשטעלט, אַז ער וועט שבת נישט אַרבעטן. די פייניקער האָבן געפֿרובירט אים איינברעכן, אָבער זיי איז עס נישט געלונגען און איבער סאָוועטיש צוואַנגס־לאַגערן און אין די קאַמערן פון דער ענ־קאַ־וו־דע האָט זיך פאַרשפּרייט דער צונאַמען וואָס די אויספֿאָרשער און די קאַמענדאַנטן פון די לאַגערן האָבן געגעבן אברהם נעצאַכ׳ן, זיי האָבן אים געוראפן „סובאָטאַ״ (סובאָטאַ אויף רוסיש מיינט שבת). צוליב דעם וואָס ער זאָגט זיך אַפּ צו אַרבעטן אום שבת.

יעדעס מאָל וואָס ער פלעגט אָנקומען אין אַ נייעם לאַגער, פלעגן די סאָוועטישע אָנפירער און נאָטשאַלניקעס אים רופן „סובאָטאַ״. זיי פלעגן צו אים שרייען „סובאָטאַ, קום אַהער! סובאָטאַ, גיי אַהין! סובאָטאַ, טו דאָס!

זייענדיק אַרעסטירט און פאַרשיקט אַזויפיל יאָרן האָבן זיך מיט נעצאַכ׳ן באַקאַנט די מערסטע קאַמענדאַנטן פון לאַגערן ווי אויך פילע אַרעסטאַנטן. ער איז פאַרוואָנדלט געוואָרן אין אַ פּערמאַנענטן אַרעסטאַנט. ער האָט גע־וואוסט ווי אַזוי אויסצוקומען מיט די פאַרשידענע רעזשימען און פירעכטן וואָס האָבן געהערשט אין די פאַרשידנאַרטיקע צוואַנג־לאַגערן.

„איך בין געוואָרן אַן אייביקער אַרעסטאַנט; איך האָב געדאַרפט די שפּראַך פון אַרעסטאַנטן, געלעבט אין דער וועלט פון שקלאַפֿן און מיט דער ציַיט פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שקלאַף און געטראָגן אויף זיך די גאַנצע מאַסע פון קלעפּ, הונגער, קרענק און שטענדיקן פֿאַרמעסט מיטן טויט" . . .

20 יאָ, איז כמעט אַ דריטל לעבן פון אַ מענטשן און אברהם נעצאַך האָט אין די דאָזיקע לאַנגע יאָרן דורכגעלעבט די בעסטע יאָרן פון זיין לעבן.

„וועז מען האָט מיך באַפֿרייט, האָב איך אַ לאַנגע צייט זיך נישט געקענט צוגעוואוינען צו דעם פֿרייַען שטייגער פון לעבן. און עד היום פיר איך זיך לויט דער שטרענגער דיסציפּלין פון די לאַגערן", באַמערקט ער.

ער דערציילט אין זיינע זכרונות וועגן די פֿאַרשידענע אַרעסטן זיינע. זיינע דערפֿאַרונגען אין אַ טורמע וואָס עסט אויף לעבעדיקע מענטשן. ער שילדערט זיינע באַגעגענישן מיט אַנדערע אידישע אַרעסטאַנטן און זייער שרעקלעכן גורל. ער האָט קאַפּיטלעך, וועלכע דערשיטערן מיט זייער אומגלויבלעכער, פּשוט'ער אָבער אין דער זעלבער צייט אויפטרייסלענדיקער באַשרייבונג פון דער סאָוועטישער ווירקלעכקייט. די שפּיטעלער וואו מען האָט „געהאַלפֿן" אַרעסטאַנטן שטאַרבן. און די גזלנים וואָס פלעגן פאַרשן און שלאָגן די אומשולדיקע קרבנות.

אין אברהם נעצאַכ'ס מעמואַרן איז פאַראַן אַ שלל מיט שפּאַנענדן מאַטעריאַל, ווי דער באַשרייבונג פון זיין ערשטן שבת אין טורמע; ווי ער האָט פאַרבראַכט פּסח אין לאַגער; ווי ער האָט געפֿרובירט אַנטלויפן מיט אַ גרופּע אַנדערע קאַטאַרזשניקעס און ווי מען האָט זיי געכאַפּט.

ער דערציילט וועגן זיינע לאַנגע געשפּרעכן מיט די טייוולאַנישע אויספֿאַרשער; ווי ער האָט געאַרבעט ביי גיסן בעטאָן און ווי אידן האָבן געזאָגט כל נדרי אין אַ פינסטערן פּריזאָן-קעלער.

פון יעדן קאַפּיטל פון זיינע זכרונות שאַלט אַרויס דער געשריי פון דער ווייטאָג פון אַזויפיל צענדליקער טויזנטער מענטשן וואָס זיינען געווען אַרעסטירט צוזאַמען מיט אברהם נעצאַך, אָבער וואָס זיינען קיינמאָל נישט צוריקגעקומען פון אַרעסט. ער איז אָבער יאָ אַרויס אַ לעבעדיקער און זיינע דערינערונגען זיינען די אָנקלאָגע פון די אַלע פאַרשניטענע און דערמאָרדעטע וואָס האָבן געטיילט מיט אים דעם ביטערן שיקזאָל און אים אָנגעזאָגט קיינמאָל נישט צו פאַרגעסן און קיינמאָל נישט פאַרגעבן דעם חורבן און די פאַרניכטונג פון אַזויפיל יונגע לעבנס פון אומשולדיקע מענטשן.

עס איז זיכער, אַז אברהם נעצאַכ'ס רעאַליסטישע שילדערונגען פון זיינע צוואָנציק יאָר אין סאָוועטישע טורמעס און אַרבעטס-לאַגערן, וועלן זיין אַ זייער וויכטיקער בייטראָג צו געבן די לייענער אַ באַגריף וואָס איז פאַרגעקומען אין רוסלאַנד אונטער דער פינסטערער בלוטיקער סטאַליניסטישער דיקטאַטור און ספּעציעל אַרויסברענגען דעם אידישן מאַמענט פון דער פאַרניכטונג און דער-

שטיקונג פון אַזויפיל אידישע פירער, וואָרט־זאָגער, רבנים, דיכטער, דענקער און שעפער.

דאָס סאַמע אייגנאַרטיגסטע אין נעצאַכ׳ס מעמואַרן איז דער גייסט אין וועלכן ער האָט פאַרצייכנט זיינע איבערלעבונגען. איר וועט פון די שילדע־רונגען זען דעם כוח פון אידישן בטחון, פון דער אידישער אמונה, די אומ־שטערבלעכקייט פון אידישקייט, וואָס בלויז מיט די דאָזיקע כוחות האָט אברהם נעצאַך באַוויזן איבערצולעבן און אַרויס אַ גאַנצער פון דעם קאָשמאַר פון צוואַנציק יאָר אין סאָוועטישע טורמעס און לאַגערן.

די קאַפּיטלעך פון זיינע זכרונות זיינען געשריבן אויף אַ פאַרכאַפּנדיקן, איינפאַכן אָבער אין דער זעלבער צייט דורכדרינגענדיקן אופן. די פּאַרטרעטן פון די העלדן און מערדער זיינען ביי אים פאַרצייכנט מיט אַ שאַרפער פּען און אַ ציכטיק אויג. ער גיט איבער די גאַנצע פּאַנאָראַמע פון דער מאָדערנער סאָוועטישער אינקוויזיציע און שילדערט עס אויף אַ פּערזענלעכן און רירנדיקן אופן.

אַן שום ספק, אַז אברהם נעצאַכ׳ס שילדערונגען וועלן אַרויסרופן גרויס אינטערעס צווישן אַלע וואָס וועלן לייענען אָט־דעם בוך.

א. ש.

מיינע צוואַנציק יאָר אין סאָוועטישע טורמעס

מען האָט מיך אַרעסטירט

דעם 22־סטן נאָוועמבער, 1937, איז צו מיר אין שטוב אַריין אַ מענטש, אין ציווילע קליידונג, וועלכער האָט זיך פאָרגעשטעלט אַלס אַגענט פון נ.ק.וו.ד. (געהיימע פּאָליציי אין סאָוויעט־רוסלאַנד). ער האָט דערקלערט, אַז ער איז געקומען מיך אַרעסטירן, און ביי דער געלעגנהייט מאַכן אַ רעוויזיע אין מיין וואוינונג.

וועז איך האָב ביי אים געפאָדערט צו וויזן אַ שריפטליכע פאָראָר־דענונג פון פּראָקוראָר צו אַרעסטירן מיך, און אַז ער זאָל, אין איינקלאַנג מיטן געזעץ, רופן צוויי עדות, וועלכע זאָלן בייזיין בעת דער רעוויזיע — האָט ער געענטפערט:

— דו ביזט אַ פאַרשיקטער, און לגבי דיר זיינען נישט גילטיג אָט די אַלע געזעצן.

און ער איז צוגעטראָטן דורכצופירן אַ רעוויזיע.

ער האָט גענישטערט אין אַלעווינקלען — אָבער גאָרנישט געפונען.

— וואו האַלטסטו די בריוו, וועלכע דו באַקומסט פון אויסלאַנד? — האָט ער זיך געוועדעט צו מיר מיט כעס.

— איר קאָנטראָלירט דאָך מיין פּאָסט און לייענט גענוי מיינע בריוו, נאָר איידער זיי קומען אַן צו מיר. ווייסט איר מסתמא, אַז איך האָב נישט קיין שום פאַרבינדונג מיט אויסלאַנד — האָב איך זיך פאַרטיידיקט.

— יאָ — האָט ער געענטפערט — אָבער מיר וועט איר נישט אָפּנאַרן, איך קען שוין אייערע שטיק. איר באַקומט בריוו אויסער דער פּאָסט.

איך האָב קאָטעגאָריש געלייקנט.

ער האָט געהייסן צונויפקלייבן אַלע מיינע בגדים. די בעסערע האָט ער אַרײַנגעלייגט אין אַ טשעמאָדאַן, וועלכן ער האָט פאַרשלאָסן און דעם שליסל צוגענומען צו זיך. די איבעריקע בגדים האָט ער געהייסן אַרײַנלייגן אין אַ זאַק.

— דעם טשעמאָדאַן מיט די זאַכן — האָט ער געזאָגט — וועלן מיר איבערשיקן דיין פרוי, ווייל דו וועסט זיי שוין ניט דאַרפן — דיך וועט מען שיסן.

מען האָט מיך אַרײַנגעפירט אין נ.ק.וו.ד.־אין אַ גרויסן צימער מיט אַ שטייגערנעם בריק. הינטער מיר האָט זיך פאַרשלאָסן די טיר. איך בין דאָרט געווען אייגער אַליין. אין דעם צימער איז געווען אַ פענסטערל, מיט געדיכטע גראָטעס און אויסגעהאַקטע שויבן, דורך וועלכע עס האָט גע־יאָגט אַ ביטערע קעלט. איך האָב געמומען נערוועז אַרומגיין איבערן צימער, כדי זיך אַביסל צו דערוואַרעמען. ס׳האָט מיר אָן אַן אויפהער געמאַטערט די פראַגע: פאַרוואָס האָט מען מיך אַרעסטירט? און פאַרוואָס האָט ער מיר גלייך געזאָגט, אַז מען וועט מיך שיסן?

פון מידקייט האָב איך מיך אַראָפגעלאָזט און צוגעלייגט אויפן שמוציקן בריק. אָבער לאַנג האָב איך ניט געקענט שלאָפן. די שטיינערנע קעלט האָט מיך אויפגעוועקט — און איך האָב זיך ווידער געזומען אַרומגיין הין און צוריק איבער דעם קאַמער.

פון דער דערפאַרונג בעת מיינע פריערדיקע אַרעסטן האָב איך געוואוסט דעם „סדר" אין דער סאָוועטישער תפיסה. איך האָב דעריבער דערוואַרט, אַז אינדערפרי וועט מען מיך אַרויסלאָזן פון קאַמער, כדי זיך אַרומצואַשן און וועל דערנאָך באַקומען אַ שטיקל ברויט און אַ טעפל וואַסער. ס׳איז אָנגעקומען דער פרימאָרגן, איך האָב געדאַוונט (אָן תפילין פאַרשטייט זיך, ווייל דער אָנעגט פון נ.ק.וו.ד. האָט בעת דער רעוויזיע מיר נישט דערלויבט צו נעמען די תפילין מיט זיך). איך האָב כסדר געוואַרט ס׳זאָל זיך עפענען די טיר און מ׳זאָל מיר ברענגען אַ שטיקעלע ברויט. אָבער קיינער איז נישט געקומען.

עס איז דאָן גראָד אין דרויסן געפאַלן אַ שניי, האָב איך פון צווישן די אָפענע פענסטער־גראָטעס צונויפגעשאַרט אָבסיל שניי און עס אַראָפגעשלונגען. זאָטער בין איך פון דעם שניי נישט געוואָרן, אָבער כאָטש באַנעצט די אויסגעטריקנטע ליפן.

ווען עס איז צוגעפאַלן די נאַכט, האָב איך מער ניט געקענט אויסהאַלטן פון הונגער און געזומען קלאַפן אין טיר. ס׳איז אָנגעקומען דער וועכטער און איך האָב ביי אים געבעטן אַ שטיקל ברויט. דער וועכטער האָט מיר געזידלט און געסטראָשעט מיט אַלדאָס בייז און איז אַוועק. מיין בקשה איז געבליבן הענגען אין דער נאַכטיקער שטילקייט.

אין עטלעכע שעה אַרום האָט דער הונגער געזומען דערקוטשען נאָך שטאַרקער, האָב איך אָנגעהויבן נאָך שטאַרקער צו קלאַפן אין טיר. דער אָנגעקומענער וועכטער האָט מיר ווידער געוואָרנט, אַז אויב איך וועל נישט אויפהערן מאַכן סקאַנדאַלן, וועט ער ביי מיר צונעמען די קליידער.

— ווען דו וועסט זיצן אין דער קעלט אַ נאַקעטער, וועסטו פאַרגעסן אין דיין הונגער — האָט ער געזאָגט.

איך האָב זיך שוין איבערצייגט, אַז פון זיי קען מען נישט דערוואַרטן קיין רחמנות — בין איך געבליבן זיצן אַ פאַרשטילטער.

די דריטע נאַכט האָט זיך געצויגן ווי אַן אייביקייט. איך בין שוין געוואָרן אַזוי אָפגעשוואַכט, אַז איך האָב זיך מער נישט געקענט האַלטן אויף די פיס. איך בין געלעגן אויפן בריק, אָבער דער הונגער און קעלט האָבן מיר ניט געלאָזן איינשלאָפן. ערשט פאַרטאָג האָב איך איינגעדרעמלט. און עס האָט זיך מיר גע׳חלום׳ט, אַז דער טאַטע ע״ה זאָגט צו מיר: „נאָר ניט שרעקן זיך פאַר זיי".

איך בין אויפגעשטאַנען אַ דערפרישטער, אַ דערמוטיקטער. דעם טאַטנס וועכטער האָבן מיר אָנגעפילט מיט נייע כוחות. איך האָב זיך געשטעלט דאָוונען און נאָכן דאָוונען האָב איך מיט שמחה אָנגעהויבן...טאַנצן.

— דו לעבסט נאך, און האסט נאך אפילו כוח צו טאנצן?! — האט ארײנגעשריען דורך דער טיר דער אנגעקומענער וועכטער — נאך היינט וועסטו האבן דעם אמת'ן טאנץ.

ער האט מיר ווידער שטרענג באפוילן זיך פארהאלטן רואיק. איך האב ביי אים ווידער געבעטן א שטיקל ברויט.

— פאר אזא שטיקל ברויט קען מען באצאלן מיטן לעבן — האט ער געענטפערט.

פון פריערדיקע דערפארונגען האב איך געווואוסט, אז דאס איז א מיטל פון „צוגרייטן" דעם קרבן צו דער אויספארשונג: ווען ער וועט זיין פול־שטענדיק אויסגעשעפט, וועט ער אונטערשרייבן אלע באשולדיקונגען קעגן אים. איך האב זיך דערפאר ביי זיך באשלאסן, אז פונקט ווי ביז איצט, וועל איך זיך אויך וויטער ניט „מודה" זיין אויף קיין שום באשולדיקונג.

מיט עטלעכע שעה שפעטער האט זיך געעפנט די טיר און מען האט מיר געהייסן ארויסגיין. פון הונגער און לײדענישן בין איך געווען אזוי שוואך, אז ס'האט זיך מיר פארדרייט דער קאפ. דער וועכטער האט מיך אונטער־גהאלטן איך זאל נישט פאלן, און אזוי האט ער מיר ארײנגעפירט אין א צימער, וואו מען האט מיך אוועקגעזעצט אויף א בענקל.

אנטקעגן מיר איז געזעסן דער זעלבער וועלכער האט מיך ארעסטירט מיט דריי טעג פריער. ער האט מיר לאנג באטראכט און כלומר'שט אין א טאן פון מיטגעפיל געזאגט: איר זעט אויס עפעס זייער שלעכט. מיר האבן איצט אזויפיל ארבעט, אז איך האב אויף אייך גאר פארגעסן.

די אויספארשונג אין טויט-שרעק

— מיין נאמען איז מארקא — האט ער זיך פארגעשטעלט — און איך וויס גענוי פון אייערע שעדלעכע טעטיגקייטן. מיר האבן גענוג מאטעריאלן קעגן דיר נאך פון דער ערשטער „דיעלא" (קעיס). אויב דו וועסט זיך גלייך מודה זיין, וועסטו ווייניקער ליידן און דיין אורטייל וועט זיין לייכטער; וועסט אפקומען מיט צען יאר תפיסה; וועסט האבן גענוג צייט צום פארטראכטן זיך איבער דיינע מעשים, און אפשר אויך צו פארשטיין, אז ס'האט ניט קיין שום זין צו פירן מיט אונז א מלחמה.

ער האט ארויסגענומען פון זיין טעקע אן אנגעשריבענעם פראטאקאל און גענעבן מיר צו אונטערשרייבן.

איך האב גענומען לייענען און מיר איז פינצטער געווארן אין די אויגן.

— דאס אלץ איז שקר — האב איך אויסגערופן — איך וועל דאס ניט אונטערשרייבן; איר וואלט מיר פאר, אז איך האב אויפגעריסן אן אפטיילונג אין דער אונטערנעמונג אין וועלכער איך ארבעט; דערביי איז אנגעגעבן אז דאס איז געשען אין טאג פון שבת, אין דער צייט וואס אלע

ווייסן אַז שבת בין איך קיינמאָל ניט געקומען צו דער אַרבעט, ווייל איך בין אַ פרומער איד; איר וואָרפט מיר אויך פאָר, אַז איך בין אַ שעדלעכער מענטש און האָב געפירט פּראָפּאַגאַנדע קעגן דער סאָוועטישער מאַכט, אין דער צייט וען איר ווייסט קלאָר אַז איך האָב נישט אָנגעהאַלטן מיט קיינעם קיין שום קאָנטאַקטן.

בעת מעשה איז אין צימער אַריין אַ דיקער פּאָרשוין אין אַ מונדיר פון נ.ק.וו.ד.

— נו, ווי גייט עס? — האָט ער זיך געוונדעט צו מיין פּאָרפּאָלגער — ער האָט נאָך נישט אונטערגעשריבן? — גיב אים צו מיר, ביי מיר זיינען נישטאָ קיין שטאָרקע.

ער האָט קוים באַוויזן אַרויסצוגיין ווי אין צימער איז אַריין דער נאָטשאַלניק פון נ.ק.וו.ד. ער האָט אַ ווייַלע מיר באָטראַכט און דאַן זיך געוונדעט צו מיין אויספּאָרשער, מיט אַ צינישן שמייכל אויף זיין גזלנ׳ישן פּנים:

— דו זעסט דאָך, אַז דער איד איז אויסגעמאַטערט פון הונגער. גיב אים עפּעס אָפּצוועסן! לאָז אים זיך אָפּרוען! דאַן וועט ער קומען צום נאָרמאַלן שכל און וועט אונטערשרייבן.

מען האָט מיך טאַקע גלייך צוגענומען פון דער אויספּאָרשונג און אַרײַנגעפירט אין אַ קאַמער פון דער תפיסה. אַן ערך פופציק אַרעסטאַנטן זיינען דאָרט געזעסן אויף דער ערד, ענג אײנער לעבן אַנדערן. איך האָב קוים באַוויזן אַרײַנשטופּן זיך אין אַ ווינקל. אַלע האָבן געצילט אין מיר מיט דער פראָגע: האָסט אונטערגעשריבן? — ניין? — ביזט אַ שוטה; זיי וועלן דיר אויסהונגערן און פאַרמאַטערן צום טויט — און צום סוף וועסטו סיי ווי אונטערשרייבן. אומזיסט דיינע יסורים.

זייערע ווערטער זיינען צו מיר ווי נישט דערגאַנגען. איך בין געזעסן אײנגעדרייט און פון מידקייט געמומען דרעמלען.

— דאָ טאָר מען ניט שלאָפן בייטאָג — האָט מיך געוועקט דער „עלטסטער" פון קאַמער.

נאָך אַ געוויסער צייט האָט זיך געעפנט די טיר. דער וועכטער האָט אויסגערופן אַלע אַרעסטאַנטן ביי די נעמען. יעדערער האָט באַקומען אַ פאַרצײַג ברויט. מיין נאָמען האָט מען ניט געהערט.

— ברויט באַקומען נאָר די, וועלכע האָבן אונטערגעשריבן די פּראָטאָקאָלן פון זייער באַשולדיקונג — האָט מען מיר אויפגעקלערט.

בייאַכט, וען איך בין נאָר וואָס אײנגעשלאָפן, האָט מיך אויפגעוועקט אַ יאָמערלעך געשריי, וואָס איז דערגאַנגען פון שכנות׳דיקן צימער.

— נעם זיך נישט איבער — האָט מיר געזאָגט דער אַרעסטאַנט, וואָס איז געזעסן לעבן מיר — דאָס איז אַ נאָרמאַלע דערשיינונג. יעדער נאַכט הערט מען פון דעם צימער אַזעלכע געשרייען. דאָרט פירט מען די אויס־פאָרשונגען.

אַזוי איז דורכגעגאַנגען די גאַנצע נאַכט. פאַרטאָג, וועַן די געשרייען האָבן זיך איינגעשטילט און איך האָב קוים באַוויזן אַינדרעמלען, האָט מען מיך אויפגעוועקט און אַריינגעפירט צו מיין אויספאָרשער מאַראָקאַ.

— איר האָט נאָך ניט אונטערגעשריבן אייער אַנקעטע — האָט ער זיך געוועַנדעט צו מיר אין אַ טאָן פון אַנגעשטעלטער העפלעכקייט — ביטע זיצט.

ער האָט אַוועקגעלייגט פאַר מיר אַן אַנקעטע און אַליין געוועַן כלומר׳שט פאַרנומען מיט לייענען אַנדערע דאָקומענטן.

איך האָב אונטערגעשריבן דעם ערשטן בלעטל וואָס איז געוועַן שייכות צו מיין פּערסאָנאַליען. וועַן איך האָב געזומען לייענען דעם צווייטן בלעטל, האָב איך דערזען אַז דאָרט זיינען פאַרשריבן די זעלבע באַשולדיקונגען וואָס זיינען געוועַן אין נעכטיקן פראָטאָקאָל.

— דאָס וועל איך ניט אונטערשרייבן — האָב איך דערקלערט.

מאַראָקאַ איז אויפגעשפרונגען פון זיין אָרט מיט כעס. ער האָט אַרויס־געכאַפט דעם רעוואָלווער מיט וועלכן ער האָט געזומען מיר דראָען. אין דעם מאָמענט איז אין צימער אַריין דער נאַטשאַלניק פון נ.ק.וו.ד. און באַפוילן אַז איך זאָל גיין מיט אים.

ער האָט מיך אַריינגעפירט אין אַ גרויסן צימער, וואו עס זיינען געוועַן אויסגעשטעלט אין עטלעכע רייען אַן ערך דרייסיק מענטשן. אַרום די פיס פון יעדערן פון זיי איז געוועַן אָנגעצייכנט אַ רונדער קרייז, פון וועלכן זיי האָבן ניט געטאָרט זיך אַרויסרוקן. זיי זיינען געוועַן באַרוועסט. ביי די מער־הייט פון זיי זיינען געוועַן געשוואָלענע פיס. ביי אַ טייל האָט די בלוט גע־טריפט פון אָפענע וואונדן. פון זייערע אויגן האָט אַרויסגעקוקט דער פחד. זיי זיינען געוועַן מער ענדלעך צו סקעלעטן ווי צו לעבעדיקע מענטשן. זיי זיינען, ווייזט אויס, געשטאַנען אין אַט־דער פאָזיציע אַ לענגערע צייט. קיין עסן האָט מען ניט געגעבן. דאָקעגן האָט מען זיי געצוואונגען טרינקען אַ סך וואַסער. אייניקע פון זיי איז גראָד געפאַלן אין חלשות. מען האָט אים געמאַכט אַן אייַנשפריצונג און צוריק אַוועקגעשטעלט אין דער פריערדיקער פאָזיציע.

— דו זעסט ווי זיי זענען אויס? — האָט זיך געוועַנדעט צו מיר דער נאַטשאַלניק — דאָס זיינען די, וואָס שרייבן נישט באַלד אונטער. אין אַ פאָר שעה אַרום וועסטו אויך אַזוי אויסזען.

ער האָט מיך אַוועקגעשטעלט אין דער ריי, אָנגעצייכנט אַ קרייז אַרום מיינע פיס, און איז אַוועק.

איך האָב זיך אַרומגעקוקט איבער דעם צימער און באַמערקט, אַז אָנט־קענען אין אַ ווינקל זיצט ביי אַ טישל אַן נ.ק.וו.ד.׳יסט מיט אַ רעוואָלווער אין האָנט. זיין אויפגאָבע איז געוועַן צו היטן אַז קיינער פון אונז זאָל זיך חלילה ניט אָנשפּאָרן אויף דער וואָנט, אָדער אַרויס פון דעם אָנגעצייכנטן קרייז. דער דאָזיקער נ.ק.וו.ד.׳יסט איז גראָד מיר געוועַן באַקאָנט — ער פלעגט קומען אין דער אונטערנעמונג וואו איך בין געוועַן באַשעפטיגט. איך האָב געוואוסט אַז ביי אים איז נאָך פאַרבליבן אַ פונק פון מענטשלעכקייט. איך האָב געהאָט

דעם אייגדרוק, אַז די אויפגאַבע וועלכע ער פירט דאָ אויס, איז אים ניט צום האַרצן. ער האָט געמאַכט דעם אָנשטעל אַז ער לייענט אַ צייטונג און כלומר׳שט ניט באַמערקט וועז איינעם פון אונז איז געלונגען אויף אַ רגע אָנשפּאַרן זיך אין דער וואַנט. איך בין געשטאַנען נישט ווייט פון אים. איך האָב באַשלאָסן צו ריזיקירן.

— שוין פיר טעג ווי איך האָב נישט געגעסן — האָב איך זיך געוועדעט צו אים זייער שטיל — דו ווייסט דאָך, אַז איך בין אַן אומשולדיקער און אַ גלויביקער מענטש. זיי זיך מרחם און שאַף מיר אַ שטיקל ברויט. אין דעם זכות וועסטו האָבן פיל גוטס.

ער האָט מיך אָנגעקוקט אַ צעטומלטער. אין אַ וויילע אַרום האָט ער, צו מיין גרויסן איבערראַשונג, אַרויסגעצויגן פון זיין טאַרבעלע אַ שטיקל ברויט.

— עס נאָר שנעלער, ווייל מיר קענען ביידע באַצאָלן טייער דערפאַר — האָט ער געזאָגט.

איך האָב נאָך ניט באַוויזן צו דערפילן גוט דעם טעם פון דעם ברויט ווי אין צימער איז אַריין דער נאַטשאַלניק פון נ.ק.וו.ד. ער איז גלייך צוגעגאַנגען צו מיר און האָט אַרויסגעריסן מיט גרויס רציחה דעם ביסן ברויט וואָס איז נאָך געבליבן אין מיין האַנט; ער האָט אַרויסגעכאַפּט זיין רעוואָלווער און געזומען שרייען:

— אויב דו זאָגסט מיר ניט תיכף ווער עס האָט דיר געגעבן דעם ברויט, שיס איך דיך אויפן אָרט ווי אַ הונט!

אין דעם מאָמענט האָב איך זיך אויף אַן אמת דערשראָקן.

— נעכטן בעת דעם אויספאָרשונג — האָב איך געזומען שטאַמלען — האָב איך געבעטן ביים אויספאָרשער מאַראָקאַ . . . איך בין געווען שטאַרק הונגעריק, האָט ער מיר געגעבן אַ שטיקל ברויט.

— וויפל האָסטו אים באַצאָלט דערפאַר — האָט ער ווייטער געשריגן, דראָענדיק כסדר מיט דעם רעוואָלווער.

— דאָס מאָל גאָרנישט — האָב איך געענטפערט — אָבער מיט אַ צייט צוריק, נאָך פאַר מיין אַרעסט, האָב איך איינמאָל פאַרגעסן צו מעלדן זיך צו דער צייט אין נ.ק.וו.ד., איז מורא האָבנדיק פאַר אַ שטראָף, האָב איך אים געגעבן הונדערט רובל.

ער איז גלייך צוגעגאַנגען צום טעלעפאָן און אין אונזער אָנווועזנהייט באַפוילן צוגעמען ביים אויספאָרשער מאַראָקאַ אַלע ענינים און אָווועקזעצן אים אין אַ באַזונדער צימער, נאָכהער זאָגט ער צו מיר:

— נו, דו טראָכסט נאָך לאַנג אַזוי שטיין, אָדער ביזט שוין גרייט אונטערצושרייבן דיין באַשולדיקונג־אַקט? מיין נישט אַז מען וועט דיר דאָ געבן ברויט, און אפשר נאָך קוכן. פריער צי שפּעטער וועסטו סיי ווי סיי אונטערשרייבן; וועסט נאָר שטיין דאָ נאָך אָביסל צייט, ווי די אַלע אידיאָטן — האָט ער אָנגעוויזן אויף די איבעריקע אַרעסטאַנטן.

איך האָב שוין מער ניט געקענט אויסהאַלטן; איך האָב ווייזט אויס שוין נישט געהערשט איבער זיך און נישט געווען פעאיק זיך אָפּצוגעבן אַ

חשבון פון די קאָנסעקווענצן פון מיין האַנדלונג. איך האָב אויסגערופן: איר זייט גערעכט, זיי זיינען באמת אידיאָטן, ווייל זיי לאָזן זיך אַזוי פייניקן . . .

און צו זיין גרויסן איבערראַשונג האָב איך זיך אַוועקגעזעצט אויף דער ערד.

ער האָט מיט רוגזה מיך אָנגעכאַפּט פּאַרן קאָלנער, אַרויסגעשלעפּט פונעם צימער און אַריינגעפירט אין דעם צימער פון דעם אויספּאָרשער.

— פּאַרענדיק וואָס שנעלער די אויספּאָרשונג פון דעם סוואָלאָטש — האָט ער געזאָגט אַן אויפגערעגטער און איז אַרויס פון צימער.

דער אויספּאָרשער האָט אפילו ניט געפּרואווט מער רעדן מיט מיר וועגן אונטערשרייבן דעם פּראָטאָקאָל פון מיין אויספּאָרשונג. ער האָט אַרויס־געפונפן אַ סאָלדאָט און געהייסן מיך אָפּפירן אין „תפיסה". אין דעם מאָמענט איז דאָס געווען פאַר מיר אַ דערלייזונג.

דער אָפּרו אין „גן־עדן"

די תפיסה איז דורך די אַרעסטאַנטן באַצייכנט געוואָרן אַלס „גן עדן" — ווייל פון דאַנען האָט מען שוין ניט געשלעפּט יעדער נאַכט צו די פּיניקונגען פון די אויספּאָרשערס; מען האָט מיך אַריינגעפירט אין אַ קאַמער, וועלכער איז געווען בערך 10 מעטער די לענג און צוויי מעטער די ברייט. אויפן דיל זיינען געלעגן און געזעסן העכער 50 מענטשן. דער איינגעשטעלטער סדר איז געווען: פון פרימאָרגן ביז מיטאָג איז אין העלפט אַרעסטאַנטן געלעגן ביי דער וואַנט אויף זייט פון דעם קאַמער, בעת די אַנדערע העלפט איז געזעסן אַנטקעגן אויף זייערע פּעקלעך. נאָך מיטאָג האָט מען זיך געטוישט מיט די פּאָזיציעס: די וואָס זיינען געזעסן אַריבער אויף דער אַנדער זייט און זיך געלייגט, און די וואָס זיינען פריער געלעגן האָבן זיך געזעצט אויף די פּעקלעך. פּאַר אַלעמען צו ליגן האָט ניט געסטייעט קיין פּלאַץ. בייַ־נאַכט ווידער פלעגן אַ העלפט פון די אַרעסטאַנטן זיך אויסלייגן אויף אין זייט אין „באַקוועמע" פּאָזיציעס, בעת די אַנדערע העלפט איז געלעגן אין אַ האַלב־זיצנדיקע פּאָזיציע, אָנשפּאַרנדיק די פּיס אויף די ליגנדיקע. און נאָך האַלבע־נאַכט האָט מען זיך געטוישט: די האַלב־זיצנדיקע האָבן פּאַר־נומען די „באַקוועמע" פלעצער צום ליגן, דינענדיק אייניציטיק אַלס אָנשפּאַר פּאַר די פּיס פון זייערע חברים. 5 אָזייגער פּאַרטאָג האָט מען געוועקט און אַרויסגעפירט אויף 15 מינוט אויפן תפיסה־הויף. דאָרט איז געשטאַנען אַ פּאָס מיט וואַסער, וואָס איז בדרך־כלל געווען פאַרפראָרן. מיר פלעגן צעקלאַפּן די אויבערשטע קריע און מיט די שנידנדיקע־קאַלטע וואַסער זיך אָרומגעוואָשן. נאָך דעם זיינען מיר צוריק אַריין אין קאַמער. ערשט איצט האָב איך געהאַט אַ מעגלעכקייט צו זען מיינע גורל־חברים. איך בין געווען צוויטן זיי דער אייניציקער איד. זיי האָבן מיר נאָך אַלץ באַטראַכט ווי אַ פרעמדן. קיינער האָט נישט געוועדט צו מיר קיין וואָרט. מען האָט מיר נישט אָפּגעטראָטן קיין שטיקל פּלאַץ, אפילו וואו צו אַוועקזעצן זיך. אַ לענגערע צייט בין איך געשטאַנען. פון הונגער און מידקייט בין איך געפאַלן אין חלשות.

— עפּנט! אַ מענט איז געשטאָרבן! — האָבן זיי געמומען שרייען און קלאָפּן אין טיר. עס איז אָנגעקומען דער וועכטער. מען האָט מיך געשלעפּט פאָר די פיס און די קאָפּ האָט געקלאַפּט אין דער ערד. אַזוי האָט מען מיך אַרויסגעשלעפּט אויפן הויף. איך ווייס נישט ווי לאַנג בין איך געלעגן אין אָט־דעם צושטאַנד. ווען איך בין געקומען צום באַוואוסטזיין, האָב איך דער־פילט אַ שטאַרקן וויטאָג אין מאָגן. איך האָב זיך דערמאָנט אַז שוין עטלעכע טעג ווי איך האָב כמעט נישט געגעסן. מען האָט מיך צוריק אַרייַנגעפירט אין קאַמער. גראָד אין דעם מאָמענט האָט מען פון דאָרט צוגענומען איינעם פון די אַרעסטאַנטן. איך האָב באַקומען זיין פלאַץ און ענדלעך האָב איך געקענט אַוועקלייגן זיך אויף דער ערד.

מען האָט אַריינגעברענגט די טעגלעכע פּאָרציע ברויט, אין וועלכע עס האָט באַדאַרפט זיין 600 גראַם ברויט, און פּאַקטיש איז דאָרט געווען נאָר די העלפט. דאָס ברויט איז געווען שוואַרץ און קלעפּיק, און האָב מורא געהאַט אים צו עסן. פון מיין דערפאַרונג האָב איך געוואוסט, אַז דאָס ברויט קען גורם זיין שוועריע יסורים. דער הונגער האָט אָבער גורם געווען, אַז איך האָב אָנגעהויבן עסן קלייניע ביסנס, ביז איך האָב אויפגעגעסן אַ האַלבע פּאָרציע. איך האָב טאַקע ניט אויסגעמיטן די יסורים, פון וועלכע איך האָב אַ גאַנצע נאַכט ניט געקענט שלאָפן.

צומאָרגנס האָב איך אָנגעבונדן אַ קאָנטאַקט מיט מיין שכן פון דער רעכטער זייט. ער האָט געוואוינט נישט ווייט פון דעם שטעטל וואו מיר זיינען געזעסן אין תפיסה. גראָד אין דעם טאָג האָט מען אים געבראַכט אַ פּעקל עסן פון דער היים.

— איר וואוינט אַ וודאי ווייט פון דאָנען — האָט ער געזאָגט — איך זע אַז אייך ברענגט מען ניט קיין פּעקלעך. און אפשר האָט זיך אייער משפּחה אָפּגעזאָגט פון אייך? אויך אַזעלכס טרעפט ביי אונז. איר קענט דערווייל עסן מיט מיר.

ער האָט אַרויסגענומען אַ שטיקל געבראָטענע פלייש און מיר דער־לאָנגט. „ביטע עסט".

איך האָב אים האַרציק געדאַנקט און דערקלערט, אַז דאָ עס איך נאָר ברויט, ווייל איך בין אַ רעליגיעזער איד, און געקאָכטע עס איך נאָר דאַן ווען עס איז צוגעגרייט נאָך דעם אידישן דין.

— איך פאַרשטיי אייך — האָט ער געזאָגט — איך בין אַ מוסלעמענער און כאָטש איך בין אַ קאָמוניסט, פירן זיך מיר אין שטוב שטרענג לויט אונזער גלויבן. אָבער דאָ אין תפיסה, מוז מען עסן וואָס מען האָט.

— מיין כוח באַשטייט אין דערויף, וואָס אומעטום, אפילו דאָ אין תפיסה, מוז איך פאַרבלייבן אַ איד — האָב איך אים געענטפערט.

מיט דער צייט האָבן מיר זיך באַפריינדעט און ער האָט זיך פאָר מיר אַראָפגערעדט פון האַרצן.

— איך בין געווען אַ מיטגליד אין דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי און האָב פאַרנומען אַ הויכן אַמט — האָט ער דערציילט — איך האָב אָנגעפירט

מיט אַ גרויסער אונטערנעמונג אין וועלכער עס זיינען געווען באַשעפטיגט פיל אַרבעטער און אָנגעשטעלטע. איך האָב זיך אפילו אין חלום נישט געקענט פאָרשטעלן, אַז איך וועל אַמאָל זיין אַן אַרעסטאַנט פון דער ראַטנמאַכט. ווען זיי זיינען אין יענער נאַכט געקומען מיך נעמען, האָב איך אין ערשטן מאָמענט גיט פאַרשטאַנען וואָס זיי ווילן; אין דער ערשטער צייט בין איך געווען איבערצייגט, אַז דאָס איז אַ טעות. די דאָזיקע אילוזיעס האָב איך געהאַט ביז דער אויספאָרשונג. דאָרט האָב איך שוין נישט אויסגעהאַלטן. די פיזישע און מאָראַלישע פייניקונגען האָבן מיר פולשטענדיק צעבראָכן; איך האָב אונטערגעשריבן אַ באַשולדיקונג־אַקט, אין וועלכן עס האָט זיך גע־זאָגט, אַז איך און מיינע נאָענטע מיטאַרבעטער האָבן מיר במשך פון לאַנגע יאָרן געפירט אַ סאַבאָטאַזש־טעטיגקייט, כדי צו שעדיקן דער אונטערנעמונג מיט וועלכער איך האָב אָנגעפירט. איצט, ברודערקע, איז שווער אויפן האַרצן — האָט ער געזאָגט ווי צו זיך מיט אַ טיפן זיפץ — אומשולדיקע מענטשן וועלן ליידן צוליב מיר, זיי וועלן שוין וואַרשיינלעך נישט זען מער זייערע משפחות. שפעטער האָב איך אפילו אַרויסגערופן דעם פראָקוראָר און אים דערקלערט, אַז דאָס אַלץ וואָס איך האָב אונטערגעשריבן איז באַשולדיקונג־אַקט קעגן די מענטשן, איז שקר וכזב, און אַז איך האָב אונטערגעשריבן ווייל מען האָט מיך געצוואונגען דערצו מיט דער „הילף" פון פייניקונגען. דער פּראָקוראָר האָט אָבער געענטפערט אַז עס איז שוין צו שפּעט, דער אורטייל קעגן זיי איז שוין אַרויסגעטראָגן. אַ לאַנגע צייט האָב איך געהאַט שלאָפלאָזע נעכט, איך האָב געמיינט אַז כ׳וועל אַראָפּ פון זינען.

מיטן שמוציקן אַרבל האָט ער אויסגעווישט די אויגן פאַרלאָפענע מיט טרערן. ער איז אַ לענגערע צייט געזעסן שווייגנדיק. איך האָב געפילט, אַז דאָס האָט ער שוין מסתמא פון לאַנג געזוכט אַ געלעגנהייט צו קענען זיך אַראָפּ־ריידן פון האַרצן. און אפשר איז אים דערפון לייכטער געוואָרן?

— און קעגן וויפל מענטשן האָסטו אונטערגעשריבן? — האָט ער מיר געפרעגט נאָך אַ וויילע פון פיינלעכער שטילקייט.

— אפילו ניט קעגן זיך אַליין — האָב איך אים געענטפערט — אין מיין ענין איז קיינער, אויסער מיר, נישט פאַרמישט.

— דאָס וועט דיר סיי ווי נישט העלפן — האָט ער געזאָגט — זיי וועלן אָן אַ משפט דעם פאַראויס־צוגעגרייטן אורטייל אַרויסגעבן. אָבער דיר איז פאַרט גרינגער, האָסט כאָטש קיינעם נישט אויף דיין געוויסן.

— איך גלויב אין דעם אויבערשטן. ער זעט אונזער ליידן און וועט אונז אַרויסנעמען פון אַלע צרות. מען דאַרף קיינמאָל נישט פאַרלירן די האָפענונג. דער רבש״ע וועט אונז געבן כוח איבערצוהאַלטן און סוף־סוף שיקן די שטראָף אויף אונזערע הענקער.

מיין שכן האָט מיך אַ וויילע באַטראַכט, אויף זיין פנים האָט זיך באַוויזן אַ טרויערדיקער שמייכל.

— איך בין דיר מקנא — האָט ער געזאָגט — מיט דיין אמונה, מיט דיין

בטחון. דאָס איז באמת אַ גרויסער שוץ אין אונזער אויסזיכטלאָזן מצב. אפשר וועט דאָס דיר העלפן איבערהאַלטן און וועסט נאָך זוכה זיין צו דערזען די ליכטיקע וועלט. איך דאַקען פיל, אַז לאַנג וועל איך שוין דאָ נישט אויס־האַלטן. דאָס געווייסן פייניקט מיר און דערצו קען איך זיך נאָך אַלץ נישט קיין עצה געבן מיט דער פראַגע וואָס מאַטערט מיר אָן אַ אויפהער: פאַרוואָס? פאַרוואָס פייניקט מען אומשולדיקע מענטשן?

מיט עטלעכע טעג שפּעטער האָט אויך מיין שכן פון דער לינקער זייט מיר דערציילט זיין געשיכטע. ער איז געווען אַ רוס אין עלטער פון בערך 70 יאָר. ער איז געווען סעקרעטאַר פון אַ פּאַרטיי־אַרגאַניזאַציע אין אַ גרויסן אונטערנעמונג, אין וועלכן ער איז געווען באַשעפטיקט במשך פון לאַנגע יאָרן. אין אַ געוויסן טאָג האָט מען אים אַרויסגערופן אין נ.ק.וו.ד. דאָרט האָט מען אים געצוואונגען אַנשרייבן אַ בריוו, וועלכער האָט באַדאַרפט זיין כלומר׳שט פון זיין אייגענער איניציאַטיוו. אין דעם בריוו האָט ער זיך „מודה" געווען, אַז פון זיינע יונגע יאָרן נאָך איז ער געווען אַ שונא פון דער סאָוועטישער מאַכט, און במשך פון לאַנגע יאָרן האָט ער געפירט אַ סאַבאָטאַזש־טעטיגקייט כדי צו שעדיקן דער אונטערנעמונג אין וועלכן ער איז געווען באַשעפטיקט. דערביי האָט ער אָנגעוויזן, אַז דאָס אַלץ האָט ער געטאָן לויט דער אָנווייזונג פון זיין דירעקטאָר.

איך האָב דאָרט געשריבן — האָט ער דערציילט — אַז מיר האָבן געפירט די דאָזיקע שעדיקער אַרבעט במשך פון 60 יאָר. איך האָב עס גע־מאַכט בכיוון. איך האָב געטראַכט, אַז ווען עס וועט דערגיין צו אַ משפּט וועט דאָך דער ריכטער זען, אַז דאָס האָט געשריבן אַ מענטש וואָס איז נישט ביים קלאָרן זינען, ווייל ווי אַזוי האָבן מיר געקענט פירן אַ סאַבאָטאַזש במשך פון 60 יאָר, אין דער צייט ווען די סאָוועטישע מאַכט האָט דאָן עקזיסטירט קוים 20 יאָר, און דער באַשולדיקטער דירעקטאָר פון דער אונטערנעמונג איז אַלט געווען בערך 50 יאָר. איך האָב אָבער געהאַט אַ פאַטאַלן טעות. עס איז בכלל נישט פאַרגעקומען קיין שום משפּט. אויפן סמך פון מיינע שקרים האָט די „טרויקע", אָן אַ גערעכט, אַרויסגעגעבן אַ טויט־אורטייל אויפן דירעקטאָר.

— וועלן איך האָב זיך וועגן דעם דערוואוסט — האָט ער פאַרגעזעצט — האָב איך געגומען קלאַפּן אין טיר פון קאַמער און געבעטן מען זאָל אַרויסרופן דעם פּראָקוראָר, כדי ער זאָל נאָכאַמאָל איבערקוקן די מאַטעריאַלן און וועט דאָן אַליין זיך איבערצייגן, אַז איך האָב אונטערגעשריבן אַ פאַלשע באַשולדיקונג קעגן מיר און קעגן מיין דירעקטאָר.

אָבער אַנשטאָט דעם פּראָקוראָר איז געקומען דער נאַטשאַלניק פון תפיסה, וועלכער האָט מיר דערקלערט, אַז פון בית־עלמין איז שוין נישטאָ קיין וועג אויפצוריק. „אויב דו וועסט זיך נישט בארואיקן, האָבן מיר ספּע־ציעלע ערטער וואו מיר האַלטן משוגעים".

פון דעמאָלט האָט ער שוין מערניט געקלאָפּט אין טיר און נישט געשריגן. גאַנצע טעג האָט ער געזעסן שטיל צו זיך. צי ער איז געווען פולשטענדיק נארמאַל, בין איך מסופק.

די תפיסה וואָס עסט אויף לעבעדיקע מענטשן

דאָס איז געווען י"ח טבת תרצ"ח. דער דאָזיקער טאָג איז פֿאַר אונז — אַ גרופּע פון 20 אַרעסטאַנטן — געווען אַ מין תשעה־באב. מען האָט אונז געבראַכט אין דער צענטראַלער תפיסה, אויסגעשטעלט אין אַ ריי און געהייסן ווארטן. עס איז אַרײַנגעקומען אַן אָפּיצער און גענומען אויסלייענען אונזערע אורטיילן. פּאַקטיש זיינען אַלע אורטיילן געווען די זעלבע: צען יאָר לאַגער. עס האָבן זיך נאָר געביטן די נעמען פון די וואָס זיינען אַרויסגערופן געוואָרן פון דער ריי און געהייסן אונטערשרײַבן אַז מען האָט זיי באַקאַנט געמאַכט מיט דעם אורטיילּ. אַלע זיינען געווען צעטריַיסלט. אייניקע זיינען געפאַלן אין חלשות. מיין נאָמען האָט מען אויפגערופן דעם לעצטן. איך האָב נישט געַ־ חלש'ט און אפילו נישט געלאָזט קיין טרער. די גאַנצע „צערעמאָניע" פון איבערלייענען די אורטיילן איז צו מיר אַזוי ווי ניט דערגאַנגען. איך בין געווען ווייט פון דעם אַלעמען, פאַרזונקען אין מייַנע אייגענע מחשבות. איך האָב פאַר זיך געזען דעם געשטאַלט פון טאַטן און געהערט זיינע ווערטער: **„נאָר נישט שרעקן זיך פאַר זיי".**

מען האָט אונז אַרויפגעפירט אויפן ערשטן שטאָק, געעפנט אַן אייַ־ זערנע טיר און אַרײַנגעשטופט אונז אין אַ קאַמער. דער קאַמער איז געווען בערך 12 אויף 12 מעטער גרויס. נאָך פאַר אונז זיינען שוין דאָ געווען 98 אַרעסטאַנטן. זיינען איצטער צוזאַמען מיט אונז געווען 118 אַרעסטאַנטן. איך בין אַריין דער לעצטער און געבליבן שטיין ביי דער טיר, ווייל ס'איז פשוט נישט מעגלעך געווען צו באַוועגן זיך וויַיטער.

— זען זיך דערווייל אויף דער פאַראַשע — האָט געזאָגט דער „סטאַראָסטאַ" (עלסטער פון קאַמער). די „פאַראַשע" איז געווען אַן אייַערנע פעסל פאַרמאַכט מיט אַ דעקל פון אויבן און האָט געדינט אויף צו דערלייַדיקן די באַדערפענישן פון די 118 אַרעסטאַנטן אין אונזער קאַמער במשך פון גאַנצן טאָג און גאַנצער נאַכט. פונעם אומדערטעגליכן געַרוך, האָט זיך מיר פאַר־ דרייט דער קאָפּ און כ'האָב געַ'חלש'ט. מען האָט מיך דערמינטערט און אַוועק־ געלייגט ביי דער וואַנט לעבן פענסטער. ווי געווייניליך אין אַלע תפיסות זיינען דאָרט די שויבן געווען אויסגעהאַקט, און פון דרויסן האָט געבלאָזן אַ ביטערע קעלט. אָט־דער דאָזיקער פלאַץ ביי דער וואַנט איז נאָר וואָס ליידיק געוואָרן. דער אַרעסטאַנט וואָס איז דאָ פריער געלעגן האָט זיך שטאַרק פאַרקילט און מען האָט אים אָפּגעפירט אין שפּיטאָל, וואו ער האָט נאָך עטליכע טעג אויס־ געהויכט זיין לעצטן אָטעם. אַזוי האָבן פאַרענדיקט, מערסטנס, די יעניקע וועלכע מען האָט געזומען אין תפיסה־שפּיטאָל.

פון מייַנע פריערדיקע אַרעסטן האָב איך וואָס אַן אמת געקענט די באַדינגונגען אין פאַרשידענע סאָוועטישע תפיסות. אָבער דאָס וואָס איך האָב דאָ אָנגעטראָפן האָט איבערגעשטיגן אַלע מייַנע „דערוואַרטונגען"; דאָס איז געווען אַ מערדערלעכער רעזשים וואָס האָט געצילט צו צעברעכן דעם אַרעס־

טאַנט פיזיש און גייסטליך, צונעמען ביי אים יעטוועדן סימן פון צלם האדם, אויך יעדן פונק פון האָפענונג און פאַרוואַנדלען אים אין אַ חי־ה, דערפירן צום צושטאַנד וועו דאָס לעבן האָט קיין שום ווערט.

פינף אַזייגער פאַרטאָג האָט מען אונז געווענקט און אַרויסגעפירט פון קאַמער אויף אַ האַלבער שעה. פאַר אָט־דער צייט האָבן מיר געמוזט דערליידיקן אונזערע באַדערפענישן, ווייל דאָס פעסל אין קאַמער איז געווען צו קליין פאַר אַזויפיל מענטשן במשך פון גאַנצן מעת־לעת. ווייל אויסליידיקן האָט מען דאָס געקענט נאָר איין מאָל אין טאָג, דעמאָלט וועו מען האָט אונז אַרויס־געפירט פון קאַמער. במשך פון אָט־דער האַלבער שעה האָבן מיר אויך בעדאַרפט זיך אָפוואַשן. אַזוי ווי עס זיינען געווען ווייניק קראַנען, האָט זיך געמאַכט אַ געדראַנג און אַ לאַנגע ריי, און נאָר אַ טייל פון די אַרעסטאַנטן האָבן באַווייזן דערליידיקן ביידע, אָדער אפילו איינע פון די באַדערפענישן.

זעקס אַזייגער האָט זיך אָנגעהויבן דער אָפּעל. אויפן באָפעל פון דעם „סטאַראָסטאַ" האָבן מיר זיך אויסגעשטעלט אין גראָדע רייען צו 10 מענטשן. אין דער לעצטער ריי זיינען געווען 8 מענטשן. עס איז אַריינגעקומען דער תפיסה־וועכטער, וועלכער האָט אונז געציילט און פאַרשריבן אויף אַ ברעטל די צאָל מענטשן. דאַן האָט זיך באַווייזן אַ בעאַמטער אין דער אוניפאָרם פון נ.ק.וו.ד., מיר האָבן אים גערופן „מלאך המות". ער פלעגט זיך שטעלן אין טיר אַנטקעגן אונז, אַ לענגערע צייט באַטראַכטן אונז, און וועו ער פלעגט געבן אַ צייכן מיט דער האַנט, האָט דער אַרעסטאַנט וואָס איז געשטאַנען אין דער ערשטער ריי געדאַרפט שטעלן די פראַגע „איך"? און געבליבן שטיין אין טויט־שרעק פון דערוואַרטונג ביז ס'איז געקומען דער ענטפער פון „מלאך המות" — „ניין"! דאַן האָט דער וויטערדיקער אַרעסטאַנט געשטעלט די זעלבע פראַגע „איך"? ביז עס איז געקומען דער ענטפער „יא"! און אָט־דער אַרעסטאַנט איז געווען דער „קרבן" פון דעם טאָג — ווייל דער „מלאך המות" פלעגט אים גלייך נעמען מיט זיך. ס'זיינען געווען פיל מאָל וועו דער אַרעס־טאַנט איז שוין צוריק נישט געקומען, און וועו עס האָט עמיצן אָפּגעגליקט אַז ער איז יאָ געקומען, איז ער שוין נישט געווען ענלעך צו אַ לעבעדיקן מענטשן.

דער אָפּעל האָט אינגאַנצן געדויערט בסך־הכל געציילטע מינוטן, אָבער פאַר אונז איז דאָס געווען אַן אייביקייט. די שרעק און די שפּאַנונג איז גע־וען אַזוי שטאַרק, אַז אַ לענגערע צייט נאָכן אָפּעל האָבן מיר נישט געקענט קומען צו זיך. אייניקע האָבן באַקומען אַטאַקן פון היסטעריע.

ניין אַזייגער האָט מען געגעבן די פאַרציע ברויט. זי איז געווען קליין, שוואַרץ און קלעפּיק. דאָס האָט געמוזט סטייען אויף אַ גאַנצן טאָג. אַביסל שפּעטער האָט מען געבראַכט די „בלאַנאַדאַ"; דאָס איז געווען אַ שיסעלע מוטנע וואָסער אין וועלכער עס זיינען געשוואומען שטיקלאַך שוואַרצע קרויט אָדער בוראָקעס, מיט וועלכע מען האָט געווייניגטליך געקאָרמעט בהמות און חזירים.

פֿאַרנאַכט האָט מען אונז ווידער אויסגעשטעלט אין רייען. עס איז געקומען דער וועכטער, וועלכער האָט אונז נאָכאַמאָל איבערגעציילט. דערנאָך האָבן מיר זיך געמומען גרייטן צום שלאָף. אַזוי ווי ס׳איז איינג און ס׳איז נישט געווען קיין פֿלאַץ פֿאַר יעדערן, איז געווען איינגעשטעלט אַ ספּעציעלער סדר, מיט וועלכן עס האָט אָנגעפירט דער „סטאַראַסטאַ״ פון קאַמער. דער סדר איז געווען, אַז צוערשט האָבן זיך אויסגעלייגט צו 20 מענטשן לעבן די וועגט פון קאַמער. זיי האָבן פֿאַרנומען בערך אַנדערהאַלבן מעטער, ווייל די פּיס האָבן זיי געהאַלטן אויף די קערפּער פון זייערע שכנים, וועלכע האָבן זיך אויסגעלייגט, אויך צו 20 מענטשן אין דער צווייטער רייי. און אינדערמיט האָבן זיך אַריינגעשטופּט די איבעריקע 38 מענטשן. מיר זיינען געלעגן צוזאַמענגעקווועטשט ווי הערינג אין אַ פּאַס, און ס׳איז נישט געווען די מעג־לעכקייט אויף דער מינדסטער באַוועגונג.

נאָך האַלבע נאַכט האָט דער סטאַראַסטע אונז געוועקט, און לויט זיין קאַמאַנדאַ האָבן מיר זיך אַלע איבערגעקערט, געשלאָפן ביז 5 פֿאַרטאָג, ווען מען האָט אונז ווידער געוועקט. וועגן דערליידיקן די באַדערפענישן, אַפילו ווען עס האָט געדראָט מיט סכנות נפשות, האָט קיינער נישט געקענט צוקו־מען צו דער „פּאַראַשע״ ביינאַכט, ווייל מען האָט זיך ניט געטאָרט אויפהייבן אַן דער קאַמאַנדאַ פון דעם סטאַראַסטע. פון דער איינגאַנג האָבן זיך די קערפּערס דערוואַרעמט, און די היץ איז געוואָרן אומדערטרעגלעך. דער ריח פון דעם שווייס פון די קערפּערס האָט זיך אויסגעמישט מיט דעם ריח פון דער „פּאַראַשע״ און עס איז פּשוט נישט געווען קיין לופט צו אָטעמען.

אינער פון מיינע גורל־חברים אין קאַמער איז געווען אַן עלטערער מענטש מיט דעם נאָמען דאַווידאָוויטש. ער האָט געהאַט אַ ספּעציעלן מזל: מער ווי אַ העלפט פון זיינע 65 יאָר האָט ער פֿאַרבראַכט אין די תּפיסות; צוערשט אַלס אַרעסטאַנט פון דעם צאַר ניקאָלַיי, פֿאַר זיין רעוואָלוציאָנערער טעטיגקייט, און שפּעטער האָט אים אַריינגעזעצט אין תּפיסה די ראַטנמאַכט, פֿאַר וועלכער ער האָט געקעמפט אין די יונגע יאָרן. זיין געשיכטע איז גאָר אַן אינטערעסאַנטע און כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער „גערעכטיגקייט״ אין דעם לאַנד פון „סאָציאַלער פרייהייט״. אָט וואָס דאַווידאָוויטש האָט מיר דערציילט:

אין יאָר 1918 האָט די „טשעקאַ״ (געהיימע פּאָליציי) אַרעסטירט אַ געוועזענעם נאַטשאַלניק פון דער צאַריסטישער תּפיסה, אין וועלכער דאַווידאַ־וויטש איז גראָד געזעסן לאַנגע יאָרן. דער פֿאַרזיצער פון „טשעקאַ״ האָט דאַן אַרויסגעגעבן אַ טויט־אורטייל אויף דעם דערמאַנטן נאַטשאַלניק, מאָטיווירנ־דיק דאָס דערמיט, אַז ער (דער געוועזענער נאַטשאַלניק) האָט געפֿיניקט פּאָליטישע אַרעסטאַנטן בעת׳ן אויספֿרן זיינע פֿליכטן. אין „טשעקאַ״ האָט דאַן צופֿעליק געאַרבעט אַ געוועזענער צאַרישער אַרעסטאַנט, וואָס איז געזעסן אין דער תּפיסה און געקענט פֿערזענליך אָט־דעם דאָזיקן נאַטשאַלניק. ער האָט דאַן אָנגעשריבן אַ בריוו צום פֿאַרזיצער פון „טשעקאַ״ אין וועלכן ער האָט פעסטגעשטעלט, אַז דער דאָזיקער מענטש, וועלכער איז פֿאַר׳משפּט געוואָרן צום טויט, האָט זיך אויפגעפירט אָנשטענדיק צו די פּאָליטישע אַרעס־

טאָגטן און קיינעם נישט געפֿיניקט. דער פֿאָרזיצער פון „טשעקאַ" האָט דאַן געפֿאָדערט אַז נאָך איין עדות זאָל דאָס באַשטעטיקן.

— דאָס איז געווען דער אָנהויב פון מיינע צרות — האָט דערציילט דאָוויד־אָוויטש. — ער האָט מיך געפֿרעגט אַלס עדות, איך האָב באַשטעטיקט זיינע דערקלערונגען, וועלכע האָבן, פֿאַרשטייט זיך, גאָרנישט מיטן אמת. דער פֿאָרזיצער פון „טשעקאַ" האָט אָבער נישט געוואָלט אַזוי לייכט מסכים זיין מיט אונז. דער ענין איז דערגאַנגען ביז צו סטאַלינען אַליין. נאָכן באַקענען זיך מיט די פֿאַקטן און מיט דער ביאָגראַפֿיע פון דעם געווען געוועזענעם נאַטשאַלניק פון דער צאָריסטישער תפיסה, האָט סטאַלין באַפוילן נישט נאָר אים צו באַפֿרייען, נאָר אויך אָנשטעלן אים אַלס אַרבעטער פון „טשעקאַ".

— מיט עטלעכע יאָר שפּעטער — האָט ווייטער דערציילט דאָוויד־אָוויטש — האָט מען מיך אַרעסטירט. וועגן מען האָט מיך אַריינגעפֿירט צו דער אויספֿאָרשונג, האָב איך פּשוט נישט געגלויבט מיינע אייגענע אויגן. אַנטקעגן מיר איז געזעסן דער געווען־געוענער נאַטשאַלניק פון צאָרישער תפיסה וועלכן איך האָב געהאָלפֿן ראָטעווען פון טויט. ער איז איצט געווען מיין אויס־פֿאָרשער. און ער האָט טאָקע געקענט גוט די דאָזיקע מלאכה. ער האָט אָנגעוועגדעט קעגן מיר די ראַפֿינירטסטע מעטאָדן כדי איך זאָל זיך „מודה זיין", אַז איך האָב זיך פֿאַרנומען מיט סאַבאָטאַזש קעגן דער סאָוועטישער מאַכט.

— דו ווייסט דאָך וואָר איך בין און אַז דאָס אַלץ איז אַרויסגעזויגן פון פינגער; אַז דאָס איז הוילע שקרים — האָב איך צו אים געזאָגט. — איז צו וואָס צווינגסטו מיך אונטערשרייבן אַזאַ שקר־בילבול קעגן זיך אַליין?

— מיך דאַרפסטו ניט איבערצייגן — האָט ער געענטפֿערט מיט אַ צינישן שמייכל. — איך קען די דאָזיקע אַרבעט ניט פון היינט. אַז מען זאָגט דיר שולדיק, זאָלסטו ניט אָנטקעגנשטעלן זיך. שרייב אונטער, ברו־דערקע. וואָס שנעלער, וועט בעסער זיין פֿאַר דיר. ס'וועט דאָך סייווי דיר גאָרנישט העלפֿן.

— און וואָס מיינסטו — האָט דאָוויד־אָוויטש געזאָגט אַ טרויעריקער. — ער האָט מיך דערפּירט צו אַזאַ צושטאַנד, אַז איך האָב אַלץ אונטער־געשריבן. מען האָט מיך פֿאַר־משפּט אויף 10 יאָר לאַגער. נאָכן אָפּזיצן די 10 יאָר, האָט מען מיך באַפֿרייט. אָבער נישט אויף לאַנג. עס האָט נישט געדויערט אָפּילו קיין האַלב יאָר און מען האָט מיך ווידער אַריינגעזעצט אויף נאָך 5 יאָר. נאָכן אָפּזיצן דעם צווייטן אורטייל האָב איך געהאָפּט, אַז איך בין שוין פּטור פון זיי. אָבער וואו . . . איך בין אָפּילו נישט דער־פֿאָרן אַהיים צו מיין משפּחה. אויפן וועג האָט מען מיך אַראָפּגענומען פון באַן און אַריינגעקוקט נאָך אַ „צענערל" — און איצט זיץ איך מיט דיר. איך וועל שוין אַוודאי אַזוי זיצן אין די טורמעס ביזן סוף פון מיין לעבן. יאָ, ברודערקע — האָט ער געזאָגט צום סוף — מען דאַרף נאָר איין מאָל אַרויף אויף זייער רשימה, שפּעטער דרייט מען זיך שוין אויטאָמאַטיש אין זייער

רעדל. דו ווייסט דאך ווי מען זאגט אין רוסלאנד: „נאדא טאלקא טשעלא־ וויעקא, א דיעלא וועגדא נאידיאטסא" (מען דארף נאר כאפן דעם מענטשן, א באשולדיקונג וועט זיך שוין געפינען).

מיט דער צייט האט זיך אין קאמער איינגעשטעלט א סדר, אז אין דער פרייער צייט האבן די ארעסטאנטן ,פון לאגגווייליקייט, דערציילט זיי־ ערע ביאגראפיעס. איינער פון זיי איז געווען אן ארבעטער, פון א רייכער משפחה אין קאהיר. ער האט געענדיקט א באלעט־שול און געארבעט אין א טעאטער, וואס האט גורם געווען א ברוגז צווישן אים און זיינע מיוחס־ דיקע עלטערן, וועלכע עס איז נישט אנגעשטאנען די פראפעסיע פון זייער זון. זייער צארן איז געווארן נאך שטארקער וען זיי האבן זיך דערוואוסט, אז זייער זינדל איז גאר אן אקטיוויסט מיטגליד אין דער אומלעגאלער קא־ מוניסטישער פארטיי פון עגיפטן. ס׳האט טאקע נישט לאנג געדויערט און מען האט דעם בחור איינגעזעצט אין תפיסה אויף 5 יאר. זיינע עלטערן, וועלכע האבן געהאט גרויס איינפלוס און דערצו געלאזט זיך קאסטן א סך געלט, האבן צום סוף אויסגע׳פועל׳ט, מען זאל אים באפרייען פארן טערמין, אבער מיטן באדינג, ער זאל גלייך פארלאזן עגיפטן. דירעקט פון תפיסה האט מען אים ביינאכט צוגעפירט צו א סאוועטישער שיף, וועלכע האט גראד געאנקערט אין דארטיקן פארט, און אזוי האט אים „אפגעגליקט" אנצוקומען אין „פאטערלאנד פון אינטערנאציאנאלן פראלעטאריאט".

דאס איז געווען אין יאר 1936 וועו ער איז אנגעקומען אין פארט פון אדעס. אבער אנשטאט זיך מיט אים צו פרייען, האט מען אים גלייך פון פארט אפגעפירט אין נ.ק.וו.ד., וואו ער איז געזעסן א האלב יאר, ביז מען האט „אויפגעקלערט" זיין ענין. נאך דער „אויפקלערונג" האט מען אים באפרייט פון תפיסה, אבער ער האט באקומען א פאספארט מיט א ספעציעלן פארגראף פאר נישט זיכערע עלעמענטן. מען האט אים פאר־ באטן צו וואוינען אין אדעס און פארשיקט אויף אוראל, וואו ער איז גע־ווען מחויב צו מעלדן זיך יעדע צען טעג אין נ.ק.וו.ד. ער האט זיך איינ־ געארדנט, געווען באשעפטיקט אין א טעאטער און אפילו שוין געווען צו־ פרידן מיט זיין גורל. איז אבער געקומען דאס באקאנטע יאר 1937. דאס דאזיקע יאר האט זיך אויסגעצייכנט מיט רדיפות און אזוי־גערופענע „רייי־ ניקונגען" אין די רייען פון דער קאמוניסטישער פארטיי, בעת וועלכע מען האט פארשיקט אין די לאגערן און דערמארדעט הונדערטער טויזנטער מענטשן, צווישן זיי כמעט אלע אויסלענדישע קאמוניסטן. אונזער ארבאבער איז געווען איינער פון זיי.

מען האט אים פארגעווארפן, אז אין יאר 1930 איז ער איינגעשיקט געווארן אין דער עגיפטישער קאמוניסטישער פארטיי מיטן ציל צו פאר־ מסר׳ן זיינע פארטיי־חברים פאר דער דארטיקער פאליציי, כדי צו צעברעכן די פארטיי פון אינעוויניק. אויך זיין ארעסט און דער אורטייל פון פינף יאר תפיסה איז געווען אן אנשטעל, וואס איז אינסצעניזירט געווארן דורך

דער עגיפּטישער פּאָליציי, כדי אויף אַזאַ אופן פּאַרשטאַרקן דעם צוטרוי צו אים מצד די קאָמוניסטן און כדי צו געפינען אַ מעגלעכקייט צו שיקן אים קיין ראָטנפּאַרבאַנד, וואו ער האָט זיך פּאַרנומען מיט שפּיאָנאַזש לטובת עגיפּטן.

ער האָט זיך לאַנג פּאַרטיידיקט. אָבער צום סוף האָט ער, ווי כמעט אַלע אַרעסטירטע אין יענער צייט, זיך מודה געווען אין אַלע „פּאַרברעכנס". ער האָט גוט אָפּגעשניטן — מען האָט אים פּאַר׳משפט „נאָר" אויף צען יאָר. פון דער „אויספּאָרשונג" איז ער אָבער אַרויס אַ פּולשטענדיק צעבראָכענער, מיט אַ שוועכן האַרץ־פּעלער און פּאַרפּאַלגונגס־מאַניע. ער האָט כסדר מורא געהאַט, אַז מען וועט זיין פּראָצעס באַנייען און דאָס מאָל וועט ער נישט אויסמיידן די טויט־שטראָף. אַן אויפהער האָט ער געשריבן בריוו צו סטאַלינען און געבעטן רחמים ביים „פּאָטער און באַשיצער פון דער גאַנצער מענטשהייט".

איינמאָל ביינאַכט האָט דער אַראָבער באַקומען אַ האַרץ־אַטאַקע. מיר האָבן אים געראַטעוועט — אַוועקגעלייגט אים אויף מיין פּלאַץ ביים אָפּענעם פענסטער, וואו ער איז פון קעלט אַביסל דערמונטערט געוואָרן. ערשט אינדערפרי איז געקומען דער תּפיסה־דאָקטאָר, וועלכער האָט אים אָנגעזאָגט, אַז ער טאָר זיך נישט דענערווירן, ווייל דאָס האַרץ איז ביי אים ביז גאָר אָפּגעשוואַכט. דערביי האָט דער דאָקטאָר געזאָגט, אַז אין אונזער קאַמער זיצן צוויי מאָל אַזויפיל מענטשן, ווי עס איז דערלויבט לויט די רעגולאַציעס. דאָס איז גורם, אַז פיל אַרעסטאַנטן, די מער שוואַכערע, ווערן קראַנק און באַצאָלן אָפילו מיטן לעבן. — איך האָב שוין וועגן דעם געשריבן עטלעכע ראָפּאָרטן צו דער תּפיסה־אַדמיניסטראַציע — האָט ער צוגעגעבן — אָבער ביז איצט אַן רעזולטאַטן. ער איז אַרויס פון קאַמער, צוזאָגנדיק דעם אַראָבער, אַז אויפן צווייטן טאָג וועט ער אים שיקן אַ מעדיצין.

די רפואה האָט ער שוין אָבער נישט באַקומען. צומאָרגנס אינדערפרי, בעת דעם אָפּעל, האָט דער „מלאך המוות" אָנגעווויזן אויף אים מיטן פינגער און געהייסן אים גיין מיט אים. דער אַראָבער איז געפאַלן אַן באַוואוסטזיין. אַז עס איז געקומען דער דאָקטאָר האָט ער נאָר געקענט פעסטשטעלן די סיבה פון זיין טויט.

מיט עטלעכע טעג שפּעטער האָבן מיר זיך דערוואוסט, אַז ס׳איז געשען אַ מיספּאַרשטענדעניש. דער „מלאך המוות" האָט דאָן געמיינט אַ צווייטן אַרעסטאַנט, אויך אַן אַראָבער, פון אַ שכנות׳דיקן קאַמער און על־פּי טעות געראָפן דעם וואָס איז געזעסן מיט אונז.

אַ ליכטיקער שטראַל אין דער פינסטערער נאַכט

ווי געזאָגט האָט אין תפיסה געהערשט אַ שטרענגער רעזשים. אָבער דאָך האָבן די אַרעסטאַנטן געפונען געוויסע וועגן, ווי אַזוי זיך צו פאַר־שטעכטן מיט זייערע חברים פון אַנדערע קאַמערן, און אַפילו מיט דער אויסערלעכער וועלט. נאָך אַ געוויסער צייט בין איך אויך געוואָרן אַ דער־פאַרענער אַרעסטאַנט און באַהערשט דעם גאַנצן מעכאַניזם פון תפיסה־לעבן. איך האָב געוואוסט, אַז צווישן די אַרעסטאַנטן, הויפטזעכלעך פון צווישן די געווען בעאַמטע, זיינען פאַראַן אַזעלכע, וואָס האָבן געטראַכט, אַז דורך מסירות אויף אַנדערע אַרעסטאַנטן וועלן זיי געפינען חן אין די אויגן פון זייערע פאַרפאַלגער און דערמיט לינדערן זייערע ליידן. אייניקע האָבן דאָס נישט געטאָן פון נחת. מען האָט זיי געצוואונגען דערצו מיט דער הילף פון שאַנטאַזש. מען האָט זיי פשוט אַרויסגערופן אין דער תפיסה־אַדמיניסטראַציע און דערקלערט, אַז אויב זיי וועלן נישט אַרויסווייזן קיין סימנים פון חרטה... קען מען זיי „העלפן" זיי זאָלן לאַנג נישט ליידן, מען וועט זיי „שיקן אויף דער לבנה", וואָס האָט אין דער תפיסה־טערמינאָלאָגיע באַדייט טויט־שטראָף. נאָך אַזאַ „שמועס" איז דער גרעסטער טייל פון די געפרופענע געוואָרן צוטראָגער. מען האָט דעריבער געמוזט זיין פאָרזיכטיק מיט יעדן וואָרט. דאָך, אין יעדער צרה שיקט ג־ט אַ נחמה.

אין אַ געוויסן טאָג איז אַריינגעקומען אין אונזער קאַמער דער פרי־זירער און דערקלערט, אַז ער קען שערן און גאָלן, אָבער נאָר פאַר אַ געוויסן אָפּצאָל. ווער ס׳האָט נישט קיין געלט, וועט מוזן וואָרטן ביז מען וועט פירן אין באָד אַריין. דאָרט שערט מען בחינם. אָבער — האָט ער צוגעגעבן — ס׳וועט דויערן זייער לאַנג ביז ס׳וועט קומען אייער ריי, ווייל אין תפיסה זיינען איצט פאַראַן צען מאָל אַזויפיל אַרעסטאַנטן ווי מיט אַ יאָר צוריק.

איך האָב קיין געלט נישט געהאַט און דעריבער אָפילו נישט גע־טראַכט וועגן שערן זיך. ווען דער פריזירער האָט אָבער פאַרענדיקט די אַרבעט ביי זייַנע קליענטן, איז ער צוגעקומען צו מיר און שטיל מיר גע־זאָגט: „ר׳ איד, אייך וועל איך שערן אומזיסט".

איך בין געווען דערשטוינט, ווייל ס׳איז מיר ניט אינגעפאַלן אַז ער איז אַ איד. ווען איך האָב אים געבעטן ער זאָל מיר איבערלאָזן די באָרד און פיאות, האָט ער מיר געזאָגט, אַז אויפן צווייטן שטאָק זיצן אויך צווויי פרומע אידן.

— אפשר קענט איר איבערגעבן די דאָזיקע אידן אַ גרוס פון מיר און דערביי זיך דערוויסן צי דאָס זיינען נישט מיינע פריינד — האָב איך אים געבעטן.

— אין זייער קאַמער וועל איך אַזוי גיך נישט זיין — האָט ער גע־ענטפערט — ווייל איך גיי איבער די קאַמערן לויט אַ שטרענגן סדר, וועל־

כער איז איינגעשטעלט דורך דער אַדמיניסטראַציע. דערביי האָט ער מיר געזאָגט, אַז כמעט דעם גאַנצן פאַרדינסט פון זיין אַרבעט נעמט ביי אים צו די נאַטשאַלסטווע. ער האָט מיר אָבער געגעבן אַן עצה ווי אַזוי איך קען זיך מיט זיי פאַרשטענדיקן: אין טואַלעט (וועלכער איז געווען איינער פאַר אַלע קאַמערן — וואוהין מען האָט אונז אַרויסגעלאָזן אין אָוונט) איז גע־ווען אַ פינסטער ווינקל, אין וועלכן עס איז געווען אַ לאָך. אַהינצו האָט מיר דער פריזירער געהייסן אַרייגלייגן אַ צעטל אויף אידיש, און ער וועט דורך אַ מענטשן איבערגעבן זיי אַז זיי זאָלן זוכן אין דעם ווינקל מיין צעטל.

פון אָנפאַנג האָב איך אַפילו ניט געוואָלט דאָס טאָן ווייל איך האָב ניט געוואוסט צי מען קען זיך פאַרלאָזן אויף דעם פריזירער. אָבער דערנאָך האָב איך באַשלאָסן יאָ אַריינצולייגן דעם צעטל, ווייל דער פריזירער איז דאָך פּאָרט אַ איד . . .

מיט גרויס אומגעדולד האָב איך געוואַרט אויף אַן ענטפער. אין צווישן האָט מען מיך אַרויסגערופן צו דער אַדמיניסטראַציע, בין איך געווען אי־בערצייגט אַז די מעשה מיט דעם פריזירער איז געווען אַ פראָוואָקאַציע, און מען רופט מיך אַרויס ווייל מען האָט געפונען דעם צעטל.

צום גליק האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז איך האָב געהאַט אַ טעות. זאָל מיר דער אויבערשטער מוחל זיין וואָס איך האָב חושד געווען דעם אידן דעם פריזירער. מען האָט מיך געבראַכט אין בוכהאַלטעריע און דער בוכ־האַלטער האָט געפרעגט מיין נאָמען און פאַמיליע־נאָמען, ער האָט מיר דער־קלערט, אַז עס איז אָנגעקומען פאַר מיר הונדערט רובל און איך דאַרף אונטערשרייבן אַז איך האָב דאָס באַקומען. ער האָט מיר געזאָגט אויף אידיש שטילערהייט, אַז דאָס געלט איז פון מיין פרוי. ער האָט געפרעגט מיט וואָס איך האָב זיך באַשעפטיקט אויף דער פריי און אַז איך האָב אים גע־זאָגט אַז איך בין געווען אַ בוכהאַלטער, האָט ער מיר צוגעזאָגט, אַז ער וועט בעטן מען זאָל מיר דערלויבן אַרבעטן אין בוכהאַלטעריע. ער האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט באַקומען אַן אורטייל פון צוויי יאָר ווייל ער האָט געאַרבעט אין אַן אונטערנעמונג און מען האָט ביי אים געפונען פאַל־שע רעכענונגען. און אַזוי ווי ער האָט גרויס באַקאַנטשאַפט צווישן די אַר־טיקע פירער, האָט מען אים געלאָזן ער זאָל בלייבן אין זיין שטאָט און אַרבעטן אַלס בוכהאַלטער. מען האָט אים געגעבן אַ באַזונדער צימערל און די גאַנצע צייט אַרבעט ער אין בוכהאַלטעריע און ער איז אין קאַנטאַקט מיט זיין משפּחה.

מיט אַ צייט שפּעטער האָב איך זיך דערוואוסט, אַז דער פאַרשלאָג פון בוכהאַלטער איז קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט געוואָרן דורך דער אַדמיניס־טראַציע, וועלכע האָט מיר באַטראַכט פאַר אַ געפערלעכן פאַרברעכער. דאָס האָט מיר איבערגעגעבן דער זעלבער פריזירער, וועלכער האָט דערביי אונ־טערגעשטראָכן, אַז מיט זיינע באַמיאונגען פאַר מיר האָט דער בוכהאַלטער שטאַרק ריזיקירט און אָפּילו געהאַט דערפון אומאַנגענעמלעכקייטן.

אַ אידיש האַרץ איז פּאָרט נישט אָפּצושאַצן . . .

אין דער זעלבער צייט האָב איך אין באַהעלטעניש פון קלאָזעט געפונען אַן ענטפער אויף מיין בריוול. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די צוויי אידישע אַרעסטאַנטן פון צווייטן שטאָק זיינען מיינע לאַנגיאָריקע גוטע פרייַנד, הרב ר׳ יעקב און שמואל ל״ט. נאָך צווי טעג האָב איך אָנגעשריבן נאָך אַ בריוול און צוגעלייגט 30 רובל, וועלכע איך האָב זיי איבערגעשיקט אויפן זעלבן אופן. און אַזוי האָט זיך אייניגעשטעלט צווישן אונז אַ שטענדיקער קאָנטאַקט.

אין אַ געוויסן טאָג, דאָס איז געווען כ״ד טבת, האָט מען אונז אַרויסגעפירט אויפן טעגלעכן שפאַציר, וועלכער האָט געדויערט 15 מינוט. בעת׳ן שפאַציר האָבן מיר געמוזט גיין אָפגערוקט עטלעכע טריט אייַנער פון דעם אַנדערן, מיט די אויגן אַראָפגעלאָזט צו דער ערד, כדי מיר זאָלן זיך חלילה ניט פאַרשטענדיקן צווישן זיך.

געווייַנלעך האָט מען יעדע קאַמער אַרויסגעפירט באַזונדער. דאָס מאָל האָט מען צוזאַמען מיט אונז אַרויסגעפירט די אַרעסטאַנטן פון נאָך אייַן קאַמער. בעת׳ן שפאַציר האָב איך, צו מיין גרויסער אי׳בערראַשונג, פֿלוצים זיך אָנגעטראָפן פנים אל פנים מיט מיין חבר הרב ר׳ יעקב. פון גרויס איבערראַשונג האָבן מיר ביידע פאַרגעסן וועגן רעגולאַציעס. איך האָב אויסגערופן „יעקב!״ און ער האָט אַ געשריי געטאָן „אברהם!״ צום גליק האָט דער וועכטער דאָס ניט באַמערקט.

אַ גאַנצן טאָג האָב איך שפּעטער נישט געקענט קומען צו זיך. הרב ר׳ יעקב איז שטענדיק געווען אַ מענטש פול מיט מוט און לעבן. מיט זיין ענערגיע און לוסטיקייט האָט ער משפּיע געווען אויף די אַרומיקע סביבה. פאַר יעדן האָט ער תמיד געפונען אַ גוט וואָרט און ממשות׳דיקע הילף אין אַ שווערן מצב. איצט האָב איך אים באַגעגנט אַן אויסגעלאָשענעם און טרויעריקן. ער איז געווען אויסגעדאָרט און אויסגעמאַטערט, קוים וואָס ער האָט זיך געהאַלטן אויף די פיס. מער האָב איך שוין נישט זוכה געווען צו זען מיין האַרציקן חבר און הייליקן מענטש, וועלכער האָט אַ גאַנץ לעבן געאַרבעט און געזאָרגט לטובת הכלל.

דער שרעקלעכער אורטייל פון אַ גרופּע אידן פון פּוילן

אין אָוונט פון כ״ה טבת תרצ״ח האָט מיין שכן פון קאַמער, וואָס איז געלעגן לעבן מיר, גע׳חלש׳ט. מען האָט אים צוגענומען אין תפיסה־שפּיטאָל. אַלעמען איז געווארן שווער אויפן האַרצן. מיר האָבן געוואוסט, אַז דאָס איז זיין לעצטער וועג, ווייל בדרך כלל איז מען פון שפּיטאָל שוין נישט צוריק־געקומען. נאָך דעם האָט מען אונז, פאַרן שלאָפן, אַרויסגעפירט, ווי געווייַנלעך, אין דער „אובאַרנע״. ווען מיר זיינען צוריקגעקומען אין קאַמער, האָב איך געטראַכט, אַז היינט וועט מיר זיין באַקוועמער, איך וועל האָבן מער פלאַץ,

וויל מען האָט דאָך צוגענומען מיין שכן, און קיין נייער וועט שוין געוויס היינט נישט קומען. צום באַדויערן האָב איך געהאַט אַ טעות. דאָס אָרט איז שוין געווען פאַרנומען דורך אַ צווייטן. לכתחילה האָב איך אים אַפילו נישט באַמערקט, וויל אין קאַמער האָט געברענט אַ קליין לעמפל, וואָס איז געהאַנגען הויך אין דער סטעליע, אַזוי אַז ס׳איז געווען פינסטער. ערשט ווען איך האָב זיך אַוועקגעלייגט, האָב איך דערזען לעבן זיך מיין נייעם שכן.

— איך בין א איד — האָט ער מיר געזאָגט שטיל אויפן אויער. פאַרשטייט זיך, אַז די נאַכט זיינען מיר שוין נישט געשלאָפן.

— איך בין אַ פוילישער איד פון דער שטאָט לאָדזש — האָט ער דערציילט. — איך האָב דאָרט איבערגעלאָזט אַ פרוי מיט 5 קינדער. פון פאַך אַ וועבער, האָב איך געהאַט אַ וועב־שטול, אויף וועלכער איך האָב געאַרבעט פאַר פאַרשידענע פאַבריקאַנטן אַלס הייס־אַרבעטער. איז געווען אַרבעט בעט, האָט מען נאָך געקענט יאָקאָש אויסהאַלטן. לעצטנס זיינען אָבער געווען אַלץ לענגערע צייטן פון אַרבעטסלאָזיקייט, און ס׳איז נישט געווען פון וואָס מפרנס צו זיין די משפחה. האָט מען זיך אָנגעכאַפט אין אַלע „גליקן".

אין 1934־טן יאָר האָבן זיך אין לאָדזש פאַרשפרייט קלאַנגען וועגן די גליקן אין רוסלאַנד. מען האָט אפילו דערציילט וועגן אַ אידישן וועבער פון דער שטאָט, וועלכער איז מיט צוויי יאָר פריער אַריבער אומלעגאַל די גרענעץ און איז באַשעפטיקט אין אַ גרויסער טעקסטיל־פאַבריק. לויט דער דאָזיקער וועכסיע האָט דער איד באַקומען אַ שיינע באַקוועמע דירה, פאַרדינט זייער גוט און אפילו אָפגעשפּאָרט געלט און געבומען צו זיך זיין משפחה. מען האָט אַפילו געזאָגט, אַז די רייזע־קאָסטן פאַר דער משפחה דעקט די פאַבריק, אין וועלכער ער איז באַשעפטיגט.

צוזאַמען מיט אַ גרעסערע גרופּע אידן פון לאָדזש האָט ער זיך פאַרבונדן מיט אַ שמוגלער, וועלכער האָט זיי געפירט איבער דער גרענעץ. אין דער ערשטער צייט האָבן זיי באמת געאַרבעט אין אַ טעקסטיל־פאַבריק אין מינסק און נישט שלעכט פאַרדינט. אָבער די „גליקן" האָבן געדויערט קוים עטליכע חדשים.

— אין 1935 — האָט דער איד דערציילט — האָט מען אונז אַלע אַרויסגעפּרופן אין דער עק־קאַ־וע־דע און דערקלערט, אַז ס׳איז אונז פאַרבאָטן צו וואוינען אין מינסק. מען האָט אונז געגעבן בילעטן או באַפוילן צו פאָרן דאָ אין דער שטאָט וואו מיר געפינען זיך איצט. דאָ זיינען מיר אונטערוואָרפן אַ ספּעציעלן רעזשים. מען האָט אונז אָנגעזאָגט, אַז מיר טאָרן נישט אַרויספאָרן פון שטאָט, און יעדן 10־טן טאָג זיינען מיר געווען מחוייב זיך צו מעלדן אין דער עק־קאַ־וע־דע. קיין אַרבעט אין אונזער פאַך האָבן מיר נישט באַקומען, וויל אין דער שטאָט זיינען נישט געווען קיין טעקסטיל־פאַבריקן. אָבער נישט געקוקט דערויף, האָט זיך די מערהייט וויי־נישט־איז איינגעאַרדנט, און צוביסלעך צוגעוואוינט צו דער נייער לאָגע, ביז ס׳איז געקומען יענער טאָג פון חודש יולי, 1937.

אין יענעם יאָר האָט מען אַלע פּוילישע אידן פון שטעטל אַרעסטירט. מען האָט אונז געהאַלטן אין באַזונדערע קאַמערן, אינגאַנצן איזאָלירט איינער פון צווייטן. דאָס מזל האָט געוואָלט, אַז מיך זאָלן זיי נעמען דעם ערשטן אויף דער אויספֿאָרשונג. ווי דאָס זעט אויס, דאַרף איך אייך געוויס נישט דערציילן. מיין אויספֿאָרשונג האָט געדויערט 5 טעג. מיט וואָס ער האָט מיך דאַן גע־שלאָגן, געדענק איך נישט. צומאָרגנס, ווען איך בין געקומען צום באַוואוסט־זיין, האָב איך דערזען, אַז איך געפין זיך אין אַ שפּיטאָל. מיין קאָפּ איז געווען באַנדאַזשירט, די הענט או פּיס אין גיפּס. עס איז אַריינגעקומען אַ דאָקטאָרין, וועלכע האָט מיר געזאָגט: חולה, איר ליגט אין גיפּס. 'יעדע מינדסטע באַ־וועגונג איז פֿאַר אייך געפֿערלעך. אויב איר וועט עפּעס דאַרפן, זאָלט איר קלינגען און די קראַנקן־שוועסטער וועט אייך העלפן.

דעם זעלבן טאָג איז געקומען צו מיר דער אויספֿאָרשער.

— איך האָב דיך געבעטן זאָלסט אונטערשרייבן מיט גוטן — האָט ער געזאָגט מיט אַ צינישן אויסדרוק פון מיטגעפֿיל — צו וואָס האָבן דיר געטויגט די צרות און ליידן? האָסט נאָך סיי־ווי מזל, דיינס אַ חבר איז שוין אַוועק צו דער לבנה . . . (דאָס מיינט אין דער טערמינאָלאָגיע פון ען־קאַ־וועי־דע, אַז ער לעבט שוין נישט.)

אין דעם מאָמענט איז אַריינגעקומען די דאָקטאָרשע, וועלכע האָט זיך געווענדעט צום אויספֿאָרשער:

— איך בעט אייך דערווייל נישט טשעפּען דעם חולה, ער איז נאָך אין אַ צושטאַנד פון סכנה. ווען ער וועט ווערן געזינטער, וועל איך אייך מעלדן און ער וועט דאַן זיין צו אייער דיספּאָזיציע.

ווען דער אויספֿאָרשער איז אַוועק, האָט די דאָקטאָרשע געזאָגט צו מיר:

— איר טאָרט זיך נישט דענערווירן, ביי אייך איז דער קאָפּ שטאַרק באַשעדיגט און יעדע נישט־פאַרזיכטיגע באַוועגונג איז פֿאַר אייך אַ לעבנס־געפֿאַר. זי האָט זיך אַריבערגעבויגן איבער מיין בעט און שטיל געזאָגט צו מיר:

— איך קען נישט רעדן אידיש, אָבער איך בין אַ אידישע פֿרוי. מיט וואָס איך וועל קענען וועל איך אייך העלפן. דערווייל קען איך, צום באַדויערן, פֿאַר אייך נישט טאָן. איר זאָלט זיך נישט רירן אַן דער הילף פון מיר אָדער פון דער קראַנקן־שוועסטער, ווייל איר זייט באמת אין אַ שווערן צושטאַנד. איך וועל זיך באַמיען צו האַלטן אייך דאָ וואָס לענגער, דאָס איז דאָס אייניציקע מיט וואָס איך קען אייך העלפן. מען האָט אייך געשלאָגן מיט עפּעס אַ שווערן אייזן. איר זייט נישט דער ערשטער, איך זע דאָ כסדר די פֿאַרברעכנס.

נאָך צוויי חדשים, ווען איך בין אָביסל געקומען צו זיך, איז אין אַ געוויסן טאָג אַריינגעקומען דער אויספֿאָרשער אין באַגלייטונג פון דער דאָק־טאָרין. ער האָט באַפוילן זי זאָל מיך תיכף אויסשרייבן פון שפּיטאָל און אָפּ־שיקן אין נ.ק.וו.ד. די דאָקטאָרין האָט געפֿראָווט פֿראָטעסטירן און דערקלערט, אַז מיין צושטאַנד פֿאַדערט נאָך ווייטערדיקע מעדיצינישע אויפּזיכט, אַז איך קען נאָך אַפֿילו נישט גיין אויף די פֿיס.

— איך וועל אים שוין אויסהיילן — האָט געענטפערט דער אויספֿאָר־שער — ביי מיר וועט ער נישט נאָר גיין, נאָר אָפּילו לויפֿן . . .

מען האָט מיך אָפּגעשיקט צום אויספֿאָרשער. די דאָקטאָרין האָט זיך געזעגנט מיט מיר מיט טרערן אין די אויגן. אין דער זעלבער נאַכט האָט מען מיך אַרויסגערופֿן פֿון קאַמער און אָפּגעפֿירט צום אויספֿאָרשער. ער האָט מיר געגעבן אונטערצושרייבן דעם באַשולדיקונגס־אַקט. איך האָב ווייטער אָפּגע־זאָגט. אָבער דאָס מאָל האָט מיך דער אויספֿאָרשער נישט געשלאָגן, ער האָט אָפּילו נישט געענטפֿערט מיט קיין וואָרט. ער האָט אַרויסגערופֿן אַ וועכטער, וועלכער האָט מיך אַריינגעפֿירט אין אַ צימער, וואו אַלע שויבן פֿון די פֿענ־סטער זיינען געווען אויסגעהאַקט, עס האָט מיך אַרומגענומען אַ ביטערע קעלט. איך בין געבליבן אַליין, הינטער מיר האָט זיך פֿאַרמאַכט די טיר. פֿלוצים האָט געגומען גיסן אויף מיר וואַסער פֿון דושן, וועלכע זיינען געווען אינסטאַלירט אין דער סטעלייע. די טעמפּעראַטור פֿון וואַסער האָט זיך כסדר געביטן. פֿון אָנהויב איז עס געווען אייז־קאַלט, אַ מינוט שפּעטער — זודיק הייס, און דאַן ווידער קאַלט. אויף אַ מאָמענט האָט עס זיך בכלל אָפּגעשטעלט און דאַן ווידער אָנגעהויבן גיסן. צוליב דער קעלט אינעם צימער האָט געזעצט פֿון מיר אַ פֿאַרע, איך האָב געפֿילט, אַז איך וואָר דערפֿרורירן. ווי לאַנג דאָס האָט געדויערט איז מיר שוואָר צו באַגרייפֿן. איך געדענק נאָר, אַז ביים סוף האָט זיך געעפֿנט די טיר און איך האָב דערהערט דאָס קול פֿונעם אויספֿאָרשער, וועלכער האָט געזאָגט: דאָ וועט שוין זיין דיין סוף. אויב דו וועסט אונטערשרייבן, וועל איך דיך גלייך אַרויסנעמען און ראַטעווען פֿון טויט.

וואָס ווייטער איז געשען וויס איך נישט. איך האָב פֿאַרלוירן דעם רע־כענונג פֿון צייט. וועו איך בין געקומען צום באַוואוסטזיין האָב איך זיך גע־פֿונען אין אַ וואַרעמען צימער, די בגדים אויף מיר זיינען שוין געווען טרוקן. ווייזט אויס, אַז אין דער זעלבער צייט האָב איך אונטערגעשריבן אַלץ וואָס זיי האָבן געוואָלט. איך האָב זיך אָפּגעגעבן אַ חשבון, אַז איך האָב געבראַכט אַ גרויסע צרה אויף זיך און אויף די איבעריקע אידן פֿון פּוילן, וועלכע זיינען צוזאַמען מיט מיר געווען אַרעסטירט. נאָך דעם בין איך במשך פֿון צוויי וואָכן געווען איזאָלירט אין אַן אייגצל־קאַמער פֿון נ.ק.וו.ד. ביז מען האָט מיך אָפּגע־פֿירט אין תפיסה.

אין תפיסה האָט מען מיך אַריינגעפֿירט אין אַ קאַמער וואו עס זיינען שוין געווען נאָך 35 אידן פֿון פּוילן.

12 מענטשן פֿון אונזער גרופּע זיינען שוין נישט געווען, זיי האָבן ווייזט אויס נישט אויסגעהאַלטן און געשטאָרבן בעת זייער אויספֿאָרשונג.

אַלע אין קאַמער זיינען געווען ברוגז אויף מיר, און געקוקט אויף מיר ווי אויף אַ מוסר. זיי האָבן גע׳טענה׳ט, אַז בעת דער אויספֿאָרשונג האָבן זיי אויסגעהאַלטן אַזוי לאַנג, ביז מען האָט זיי געווינען מיין אונטערשריפֿט אויף אַ פֿראָטאָקאָל, אין וועלכן איך בין זיך מודה, אַז צוזאַמען מיט נאָך 47 אידן זיינען מיר געקומען פֿון פּוילן אַלס שפּיאָנען און איבערגעגעבן דעם פּוילישן אויס־שפּיר סודות פֿון ראַטנפֿאַרבאַנד, און הויפּטזעכלעך וועגן דער סאָוועטישער

אַרמיי. דאַן ערשט האָבן זיי זיך איינציקווייז איינגעבראַכן און איינער נאָכן אַנדערן האָבן זיי אַלע „מודה" געווען צו די שקרים.

אַ גאַנצע נאַכט זיינען מיר נישט געשלאָפן. דער איד האָט מיך אַן אויפֿ־הער געמאַטערט מיט דער פראַגע, וועלכע האָט אים נישט געגעבן קיין רו — צו בין איך באמת שולדיק?

אינדערפרי, בעת׳ן אָפּעל נאָכן איבערציילן די צאָל אַרעסטאַנטן, האָט דער „מלאך המות" געפרעגט: ווער איז דאָ צוגעקומען? דער סטאַראָסטע האָט אַנגעוויזן אויף דעם איד. ער האָט אים באָפוילן גיין מיט אים. דער איד איז געוואָרן בלייך ווי די וואַנט און פון איבערראַשונג געגומען זיך קלאַמערן אין מיר, שרייענדיק: ראַטעווט מיך!

מיט עטליכע טעג שפּעטער איז געקומען אונזער ריי פון גיין אין באָד. דאָרט איז געווען באַשעפטיקט אַן אַרעסטאַנט, אַ גוי, ביי וועלכן מיר פלעגן נאָכן אויסטאָן זיך איבערלאָזן דאָס געלט און פּאַפּיראָסן, כדי ס׳זאָלן נישט זיין קיין גניבות. פון צייט צו צייט פלעג איך אים געבן אַ פּעקל פּאַפּיראָסן און דערמיט געווואונען זיין צוטרוי. אויסנוצנדיק אַ פּריייען מאָמענט האָט ער מיר דערציילט: „פּאָריקע נאַכט האָט מען מיך אויפגעוועקט און געהייסן גיין צו דער אַרבעט, ווייל מען האָט געבראַכט אַ גרופּע אַרעסטאַנטן צום באָד. דאָס זיינען געווען די גרופּע פּוילישע אידן. בעת זיי האָבן זיך געבאָדן איז אָנגעקומען אַ גרעסערע גרופּע נ.ק.וו.ד.־יסטן. זיי האָבן אָפּגעשטעלט דאָס וואָסער, אַריין אין באָד־צימער. יעדערער פון זיי האָט געהאַט מיט זיך אַ זאַק, וועלכע זיי האָבן אַרויפגעוואָרפן אויף די אַרעסטאַנטן און אַריינגעשטויסן אין אַ לאַסט־אויטאָ. זיי זיינען אַוועק און מיך געהייסן וואַרטן. פון ווייטן איז צו מיר דערגאַנגען דער אָפּהילך פון זאָלפּן פון מאַשין־געווער. צוריק זיינען זיי געקומען שוין אָן די אידן. זיי האָבן צוגענומען זייערע בגדים און די גראָשנס, וועלכע זיי האָבן מיר איבערגעגעבן ווען זיי זיינען געקומען אין באָד. דאָס איז נישט דער ערשטער פּאַל, ווען זיי מאַכן אַזעלכע שטיק״ — האָט ער צוגעגעבן.

די דאָקטוירים פון תפיסה העלפן די אַרעסטאַנטן . . . שטאַרבן

אין אונזער תפיסה, וועלכע איז געווען אויסגערעכנט אויף טויזנט מענטשן, זיינען אין 1937־טן יאָר געזעסן העכער 10 טויזנט אַרעסטאַנטן. אין די קאַמערן האָט דעריבער געהערשט אַ געוואַלטיגע ענגשאַפט און שמוציקייט. קיין וועש האָט מען נישט געטוישט, אין באָד אַריין פלעגט מען אונז פירן איין מאָל אין דריי וואָכן. בכלל: די באָד איז געווען איינע פון די מעטאָדן צו פֿיניקן די אַרעסטאַנטן. דער סדר איז געווען אַזאַ: פלוצים, אומגעריכט, פלעגט מען אונז אַרויסטרייבן אין באָד אַריין. דאָרט זיינען מיר געשטאַנען בערך אַ שעה צייט אין דער ריי אויפן הויף, וואו עס האָט אונז געווארפן פון

קעלט. שפּעטער זיינען מיר אַריין אין אַ גרויסן קאַלטן צימער, וואו די שויבן פון די פענסטער זיינען אייביק געווען אויסגעהאַקט. דאָרט האָט מען אונז, געזונטע צוזאַמען מיט קראַנקע, געשוירן די האָר און מיר האָבן זיך אויסגעטאָן. די אויבערשטע בגדים האָבן מיר געגעבן אין דיזענפעקציע, די וועש האָבן מיר געזומען מיט זיך. נאָך דעם זיינען מיר אַריין אין באָד־צימער וואו עס זיינען געשטאַנען עטלעכע בענק מיט שפּעלער. קיין פּלאַץ אויף די בענק און קיין שפּעלער איז קיינמאָל ניט געווען גענוג. וועג מען האָט שוין געהאַט דאָס גליק צו כאַפּן אַ שפּעלע, האָט ווידער אויסגעפּלט וואַסער. קיין זייף האָבן מיר בכלל נישט באַקומען. נאָכן אָפּשוועמען זיך האָבן מיר אין דעם זעלבן וואַסער געוואַשן אונזער וועש. אויך דאָ איז געווען שרעקלעך קאַלט און נאָך יעדן באָד זיינען די מערהייט אַרעסטאַנטן אַרויס קראַנקע. שפּעטער האָבן מיר צוריק באַקומען אונזערע אויבערשטע מלבושים וועלכע מיר האָבן אָנגעטאָן אויפן נאַקעטן לייב און מיט די נאַסע וועש אין האָנט זיינען מיר געגאַנגען צוריק אין קאַמער.

וועג מיר זיינען צוריקגעקומען פון באָד און צעהאָנגען אונזערע וועש אין קאַמער, צום טריקענען, פלעגט זיך גלייך באַווייזן דער תפיסה־דאָקטאָר און הייסן זיי אַראָפּנעמען — דאָס איז נישט היגיענישע — האָט ער געזאָגט. וועג דער „סטאַראָסטע" האָט אים אַמאָל געפרעגט: ווי זאָלן מיר טריקענען אונזער וועש? האָט ער געענטפערט:

אויף זיך וועלן זיי זיך אַמשנעלסטן אויסטריקענען . . .

— מיר קענען דאָך פון דעם קראַנק ווערן — האָט געזאָגט דער „סטאַראָסטע".

— וועט אויך נישט זיין קיין גרויס אומגליק — האָט געענטפערט ציניש דער דאָקטאָר — וועט זיין מיט עטלעכע שוואַיִם פון דער ראַטנמאַכט וויניקער.

„געזיגט" האָט דער דאָקטאָר. מיר האָבן געטריקנט די וועש אויף אונזערע קערפערס. 33 אַרעסטאַנטן פון מיין קאַמער זיינען דערפון קראַנק געוואָרן און באַקומען הויכע טעמפּעראַטור. מען האָט זיי ענגומען אין שפּיטאָל אַריין, פון וואַנען די מערסטע זיינען שוין נישט צוריקגעקומען.

וועגן דער ראָל פון „דאָקטאָר" זאָגט עדות דער פאָלגענדיגער פאַקט. אין אַ געוויסן טאָג האָט מען מיך אַרויסגערופן אין שפּיטאָל אַריין. דאָרט בין איך געשטאַנען פאַר אַ קאָמיסיע פון עטליכע נ.ק.וו.ד. אָפיצירן. זיי האָבן מיך אויסגעפרעגט מיט וואָס איך האָב זיך פאַרנומען ביז מיין אַרעסט. וועג איך האָב זיי געענטפערט, אַז איך בין פון באַרוף אַ בוכהאַלטער, האָבן זיי מיר געשטעלט עטליכע פראַגן פון דעם געביט. מיינע ענטפערס האָבן זיי, ווייזט אויס, באַפרידיגט, ווייל זיי האָבן זיך געוועندעט צום נאַטשאַלניק פון תפיסה, אַז ער זאָל צוגרייטן מיינע דאָקומענטן און זיי וועלן מיך נעמען מיט זיך צו דער אַרבעט אין זייערס אַ ביורא. וועגדעניק זיך צו מיר, האָט אייגער פון זיי געזאָגט: „איר וועט אַרבעטן ביי אונז אין בוכהאַלטעריע און וואוינען נישט וויט פון ביורא. אויב אייער משפּחה וועט מסכים זיין, וועלן זיי קענען זיין צוזאַמען מיט אייך".

אין דעם מאָמענט איז אָנגעקומען דער תפיסה דאָקטאָר. וועָן ער האָט זיך דערוואוסט צו וואָס פאַר אַן אַרבעט זיי ווילן מיך בעמען, האָט ער קאַטע־גאָריש דערקלערט, אַז ער וועט מיר נישט דערלויבן צו פאָרן מיט זיי, ווייל איך בין שוועך קראַנק אויפן האַרץ און וועל נישט אויסהאַלטן אַזאַ שווערע נסיעה.

עטליכע טעג שפּעטער האָט מען מיך וויידער געפרופן אין קאָנצעלאַריע. דאָס מאָל זיינען דאָרט געווען נאָר דער תפיסה נאַטשאַלניק און דער „דאָקטאָר". ער האָט מיך אונטערזוכט און דערקלערט „גאָדין", דאָס הייסט, ער טויג.

אפילו דער נאַטשאַלניק, וואָס איז אויך נישט געווען קיין קליינער סאַטראַפּ, האָט נישט אויסגעהאַלטן און געפרעגט דעם דאָקטאָר: „ערשט מיט עטליכע טעג צוריק האָסטו געזאָגט, אַז ער איז שוועך קראַנק און וועט נישט אויסהאַלטן אַ וויטע נסיעה, און איצט זאָגסטו אַז ער איז פעאיג, וועָן דו ווייסט אַז עס האַנדלט זיך אין זייער אַ שווערער אַרבעט"?

דער „דאָקטאָר" האָט זיך צעלאַכט און נישט קרעמפּירט זיך אין מיין אָנוועזנהייט. „וועט זיין מיט אין שונא וויניקער — האָט ער געזאָגט — דערצו נאָך אַ אידּ".

מיין גורל איז געווען גע׳חתם׳עט. מען האָט מיך אָפּגעפּירט צוריק אין קאָמער. במשך פון עטליכע טעג האָט מען געפרופן כמעט אַלע אַרעסטאַנטן פון מיין קאָמער. מיר האָבן זיך געפּרייט און גלייכצייטיק האָט אונז אויך באַהערשט אַ גרויסע שרעק. מיר האָבן זיך געפּרייט וואָס מיר וועלן פּטור ווערן פון דעם גיהנום אין תפיסה. מיר האָבן זיך אָבער געשראָקן פאַר דעם וואָס עס דער־וואַרט אונז. מיר האָבן געוואוסט, אַז מען שיקט אונז אויף אַ שווערער קאַ־טאָרזשנער אַרבעט.

צוזאַמען מיט אַלע אַרעסטאַנטן פון מיין קאָמער בין איך גאָנצע נעכט נישט געשלאָפן. אַן אויפהער האָט מיך געמאַטערט די פראַגע: וואָס דערוואַרט אונז אויף דעם נייעם וועג?

מיטן „עטאַפּ" . . .

אין אַ געוויסן טאָג, דאָס איז געווען גלייך נאָך פורים, האָט מען אונז אַרויסגעפירט פון קאָמער און אַריינגעטריבן אין אַ קעלער, וואָס האָט זיך געפונען טיף אונטער דער תפיסה געבּיידע. דער צימער איז געווען אַ קליינער, אָן פענסטער, צו וועלכן עס איז נישט דערגאַנגען קיין לופט און נישט קיין ליכט. אויפן דיל זיינען געשטאַנען קאַלוזשעס מיט שמוציג וואַסער, אין וועלכע עס האָבן זיך געוואָלגערט פאַרפוילטע גרינסן און קאַרטאָפל, וואָס דאָס האָט עדות געזאָגט, אַז דאָ איז אַמאָל געווען אַ מאָגאַזין. אַרום די וועגט זיינען געווען פּאָליצעס. עס האָט מיר אָפּגעגליקט. גלייך נאָכן אַריינקומען האָב איך באַוויזן צו פאַרכאַפן צוויי פלעצער אויף די פּאָליצעס פאַר מיר און מיינעם אַ

חבר, שמואליק, וואָס איז געזעסן אין אַ שכנות׳דיקער קאַמער אין דער זעלבער תפיסה, און מיט וועמען איך האָב זיך איצט צופעליג באַגעגנט. די פּאָליצעס זיינען געווען שמאָלע און קורצע, אַזוי, אַז ליגן האָט מען אויף זיי נישט גע־קענט. אויך זיצן האָט מען געקענט נאָר אײַנגעבויגענערהייט. אָבער אויך דאָס איז געווען אַ גליק, ווײַל אַנדערע, וואָס האָבן נישט באַווײַזן צו כאַפּן אַ פּלאַץ אויף די פּאָליצעס, זיינען געזעסן אויפן שמוציקן, נאַסן דיל. און געהאַלטן האָט מען אונז דאָ במשך פון 9 טעג.

אויפן צווייטן טאָג האָט מען מיך אַרויפגערופן אין קאַנצעלאַריע. דער בוכהאַלטער האָט מיר געגעבן 100 רובל, וואָס מיין פרוי האָט מיר אַריינגע־שיקט. ביי דער געלעגנהייט האָט ער מיר געזאָגט, אַז מען גרייט אונז צו צום עטאַפּ. דערביי האָט ער צוגעגעבן, אַז מיר פֿאָרן זייער ווייט, אין אַ לאַגער, וואו מיר וועלן זיין פֿאַר־משפט צו זייער שווערער אַרבעט.

אויך דאָ האָט מען אונז יעדן פרימאָרגן אַרויסגעפירט אויפן אָפּעל, וואו מען האָט אונז געציילט צי דער חשבון שטימט און מיר האָבן באַקומען די פֿאָרציע ברויט פֿאָרן טאָג. בעת די אָפּעלן האָט דער „מלאך המות" דורכגע־פירט זיינע סעלעקציעס. יעדעס מאָל האָט ער אַרויסגערופן איינעם פון די אַרעסטאַנטן און געמומען מיט זיך. די דאָזיקע מענטשן זיינען שוין נישט געפֿאָרן מיטן עטאַפּ, זיי זיינען דערשאָסן געווואָרן אויפן אָרט. מיט אונז אין קעלער איז געווען נאָך אַ איד, אַן אינזשעניר, וואָס איז געווען באַשעפטיקט אויף אַ פאַראַנטוואָרטליכן פּאָסטן אין אַ סאָוועטישער אונטערנעמונג. אין 1935 האָט מען אים אַרעסטירט און פאַרשיקט אויף דריי יאָר קיין קאָזאַכסטאַן. אין 1938 איז ער צום צווייטן מאָל אַרעסטירט געווואָרן און די „טרויקע" האָט אים פאַר־משפט אויף 10 יאָר לאַגער. ער האָט כסדר מורא געהאַט, אַז דערמיט וועט עס זיך נאָך נישט ענדיקן, נאָר אַז זיי וועלן אים דאָ דערמאָרדן. געשען איז אָזוי ווי דאָס האָרץ האָט אים געזאָגט. אויפן דריטן טאָג וואָס מיר האָבן זיך געפונען אין קעלער האָט דער „מלאך המות" בעת׳ן אַפּעל אים געהייסן גיין מיט אים. ער האָט באַקומען אַן אַטאַקע פון היסטעריע, געמומען ווייַנען און שרייַען, אָבער עס האָט גאָרנישט געהאָלפן. דער „מלאך המות" האָט אים געמומען מיט זיך. דער איד האָט זיך מיט אונז געזעגנט און געבעטן מיר זאָלן זאָגן קדיש נאָך אים. דאָס דאָזיקע געשעעניש האָט אויף אונז געמאַכט אַ שרעקליכן אײַנדרוק. אַ לאַנגע צייט זיינען מיר געווען ווי צעמישטע און זיך נישט געקענט באַרואיקן.

מיר האָבן זיך דערווייל געגרייט צום עטאַפּ. אין אַכטן טאָג האָט מען אונז אַלעמען געשוירן און ראָזירט. איך און שמואליק האָבן זיך נישט געלאָזט אָפּראָזירן די בערד. דער „דאָקטאָר", וואָס האָט קאַנטראָלירט אונזער „היגיענע", האָט פאַראַרדנט אַז פֿאָרן אָפּגאָלן זאָל מען נישט אַריינלאָזן אין באָד, און אַן דער באַשטעטיקונג אַז מען איז געווען אין באָד זאָל דער „קאַנוואָי" נישט נעמען אויפן עטאַפּ. מיר האָבן זיך אָבער ווייטער אָפּגעזאָגט צו ראָזירן די בערד. דאָן האָט דער „דאָקטאָר" באַפוילן מען זאָל אונז אַריינלאָזן אין באָד. מיר זיינען געווען צופריידן און געמיינט, אַז ער וועט אונז שוין נישט טשעפּען.

מיר האָבן אָבער געהאַט אַ טעות. ווי נאָר מיר האָבן זיך אויסגעטאָן און אַריין אין מרחץ, זיינען אָנגעלאָפן עטליכע סאָלדאַטן, וואָס האָבן אונז געכאַפט נאַקעטע און צוגעפירט צו אונז דעם פריזיער, וואָס האָט מיט געוואַלד אָפּ־געשוירן אונז די בערד. בעת מעשה איז דער „דאָקטאָר" געשטאַנען אין אַ זייט און צוגעקוקט זיך צו דעם ספּעקטאַקל, וואָס האָט אים, ווייזט אויס, זייער געווויילט, ווייל ער האָט שטאַרק געלאַכט און געהאַט דערפון גרויס הנאה.

צומאָרגנס פאָרטאָג האָט מען אונז אַרויסגעפירט פונעם קעלער אויפן תּפיסה־הויף. דאָרט זיינען שוין געווען בערך 100 נ.ק.וו.ד. לייט אין מונדירן, באַוואָפנט מיט ביקסן און מאַשין־געווער, ווי אויך אַ גרויסע צאָל טרענירטע פאָליצייאישע הינט. דאָס איז געווען דער „קאָנוואָי" וואָס האָט אונז באַגלייט אויפן עטאַפּ פון תּפיסה אין לאַגער אַריין.

עס האָט זיך אָנגעהויבן די פּראָצעדור פון איבערנעמען דעם „באַגאַזש". מען האָט אונז אויסגעשטעלט צו פיר אַרעסטאַנטן אין אַ ריי און באַפוילן מיר זאָלן זיך אויסטאָן נאַקעט. די נ.ק.וו.ד.־יסטן האָבן געגומען קאָנטראָלירן אונזערע מלבושים, צי מיר האָבן נישט עפּעס באַהאַלטן. זיי האָבן געגישטערט אין די טאַשן, געטאַפט יעדן קנייטש און יעדן פאָלד. זיי האָבן דאָס געמאַכט זייער פּינקטליך און געלאַסן, און עס געדויערט העכער צוויי שעה צייט. מיר זיינען דערווייל געשטאַנען נאַקעטע אויפן פראָסט און שניי. אויב מען האָט געפונען ביי אימיצן אַ גלאָז, אַן אייזערנע טעפּל, לעפל, גאָפל, אָדער אַ מעסער, האָט מען עס צוגענומען. פאָטאָגראָפיעס פון דער משפּחה האָבן זיי אויפן אָרט צעריסן און פאַרניכטעט. נאָך דעם איז איינער פון „קאָנוואָי" (ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, איז דאָס געווען דער פעלדשער) געגאַנגען איבער די רייען און געזוי באַטראַכט יעדן פון אונז. ערשט נאָך דעם האָט מען אונז דערלויבט זיך צוריק אָנצוטאָן.

עס האָט זיך אָנגעהויבן די פּראָצעדור פון קאָנטראָלירן אונזערע פּער־סאָנאַליען. די לעצטע פראַגע איז געווען, פון וועלכן פאַראַגראַף און אויף וויפל יאָר מיר זיינען פאַר׳משפט. ביי מיר און שמואליקן ווי ביי אַ סך אנדערע אַרעסטאַנטן איז נישט געווען קיין פאַראַגראַף. אַנשטאָט דעם איז געווען פאַר־שריבן — „ק. ר." וואָס האָט באַדייט „קאָנטער־רעוואָלוציאָנערן". דאָס איז פאַרשטייט זיך געווען דער שווערסטער פאַרברעכן. וועגן די אַרעסטאַנטן האָט מען געזאָגט, אַז דאָס זיינען טיפן, וועלכע מען קען שוין נישט ענדערן.

מען האָט אונז אויסגעשטעלט צו 4 פערזאָן. איין גרופּע פון דער צוויי־טער איז געווען אָפּגעזונדערט אויף אַ באַשטימטער דיסטאַנץ. אַרום יעדער גרופּע האָט זיך אויסגעשטעלט דער קאָנוואָי, וועלכער איז באַשטאַנען פון סאָלדאַטן מיט הינט און געווער אין האַנט גלייך צום שיסן, וויי אויך סאָלדאַטן אויף פערד באַוואָפנטע מיט שווערדן. ווען מיר זיינען שוין געווען גרייט צום אַרויסמאַרש האָט דער נאַטשאַלניק פון קאָנוואָי געהאַלטן פאָר אונז אַ רעדע, אין וועלכער ער האָט געווארנט, אַז ווער ס׳וועט נישט אויספירן געזוי די באַפעלן פון קאָנוואָי וועט אויפן אָרט דערשאָסן ווערן. — יעדער טריט אויף רעכטס אָדער לינקס אויסער דער ריי וועט באַטראַכט ווערן אַלס פּרואוו פון

אַנטלויפן און דער קאַנוואָי וועט שיסן אָן וואָרנונג — האָט ער פאַרענדיקט און געווענדעט זיך צו די סאָלדאַטן פונעם קאַנוואָי: וועמען פירן מיר? אויף וואָס זיי האָבן געענטפערט מיט אַ כאָראַלן אויסגעשריי: די שונאים פון פאָלק! — און וואָס וועט איר טאָן ווען זיי וועלן פֿרואון אַנטלויפן? — איז געווען די צווייטע פראַגע. — מיר וועלן שיסן אָן וואָרנונג! — איז ווידער געקומען דער כאָראַלער ענטפער.

נאָך דער „צערעמאָניע" האָט זיך געעפנט דאָס תפיסה־טויער און מיר האָבן געמוסען מארשירן. אויפן וועג האָבן אויף אונז געוואַרט הונדערטער מענטשן, וויבער, קינדער און קרובים פון די אַרעסטאַנטן. עס איז אויסגעבראכן אַ שרעקליכער טומל. די וויבער און קינדער האָבן געווייניט און גע־שריגן: וואָס טוט איר מיט אונזערע מענער! גיט אַפֿ אונזערע טאַטעס!

די סאָלדאַטן אויף די פערד האָבן זיי געמוסען טרייבן פון אונז. אַנדערע ווידער האָבן אָנגעהויבן טרייבן די אַרעסטאַנטן: גיכער! גיכער! אין גאָלאָפּ!

באַגלייט מיטן געווין און געשריין פון אונזערע קרובים און פון די קלעפּ פון די סאָלדאַטן פונעם קאַנוואָי, זיינען מיר געלאָפן פאַרסאָפּעטע ביז די לעצטע כוחות עטלעכע קילאָמעטער, ביז מיר זיינען אָנגעקומען צו אַ באַן־קניפּ, וואו עס האָבן אונז דערוואַרט צוגעגרייטע וואַגאָנען.

מען האָט אונז אַריינגעטריבן צו 40 מענטשן אין איין וואַגאָן. דער צוג איז געווען אַרומגערינגלט מיט סאָלדאַטן, וועלכע האָבן געהיט, אַז קיינער פון אונזערע קרובים זאָל זיך חלילה נישט דערנענטערן צו אונז. די וואַגאָנען זיינען געווען באַשטימט פאַר איבערפירן פערד און בהמות און מען האָט זיי געפונפן „וואָסעס לאָשאדעי, סאַראָק טשעלאָווע", וואָס באַדייט אַכט פערד אָדער 40 מענטשן. פון ביידע זייטן זיינען געווען פֿאַליצעס אויף וועלכע עס האָבן אין גרויס ענגשאַפט געקענט ליגן צו 7 מענטשן, וואָס האָט צוזאַמען געגעבן 28 פּלעצער. די איבעריקע 12, וועלכע האָבן נישט באַוויזן צו פאַר־כאַפן אַ פּלאַץ זיינען געלעגן אויפן דיל. דאָס איז געווען אין סוף פעברואַר 1938. אין רוסלאַנד הערשן נאָך אין דעם מאָנאַט שטאַרקע פרעסט. אין וואַגאָן איז געשטאַנען אָן אייזן אייוועלע, אָבער הייצונג האָבן מיר זעלטן ווען באַ־קומען. אינמיטן פון וואַגאָן איז געווען אַ לאַך אינעם דיל, וועלכער איז געווען באַשטימט אויף דערלויבּן די פיזיאָלאָגישע באַדערפענישן. האָרט אונטערן דאָך איז געווען אַ קליין פענסטערל, באַדעקט מיט גראָבע אייזערנע קראָטן.

עס האָט זיך פאַרמאַכט די טיר און דער צוג האָט זיך געירט פון אָרט. פון קעלט און געריש פון וואַגאָן, וועלכער האָט שטאַרק געטרייסלט, האָבן מיר נישט געקענט שלאָפן. פאַרטאָג האָט זיך דער צוג אָפּגעשטעלט. עס האָט זיך געעפנט די טיר און עס איז אַריינגעקומען אַ סאָלדאַט פונעם קאַנוואָי. ער האָט אונז געמוסען טרייבן פון איין זייט וואַגאָן אין אַנדערן אָן וועלכן עס איז סדר. מיר האָבן נישט געוואוסט וואָס ער וויל פון אונז, פון זיינע געשריייען און קללות זיינען מיר געלאָפן ווי צע׳חוש׳טע אַהין און צוריק. פלוצים האָט דער צוג זיך געירט פון אָרט און ער האָט נישט באַווייזן אַרויסצוגיין. ער

האָט זיך ווייזט אויס דערשראָקן און מורא געהאָט מיר זאָלן אים נישט אָנטאָן עפּעס אָ מעשה. ער האָט אָנגעצילט אין אונז דאָס געווער און באַפוילן מיר זאָלן אַלע זיך אויסזעצן אויף איין זייט פון וואָגאָן. אָזוי זיינען מיר געזעסן צוזאַמענגעקוועטשט, און נישט געטאָרט מאָכן די מינדסטע באַוועגונג במשך פון לאַנגע שעה'ן, ביז דער צוג האָט זיך ווידער אָפּגעשטעלט און דער סאָלדאָט, נאָך אַלץ אָן איבערגעשראָקענער, איז אַרויס. נאָר אים זיינען אַריין אָנדערע צוויי סאָלדאָטן, וועלכע האָבן ווידער געהייסן אונז אויפשטעלן זיך אויף דער רעכטער זייט פון וואָגאָן, מיט דעם אונטערשייד, וואָס זיי האָבן כאָטש אויפ־ געקלערט אין וואָס ס'האָנדלט זיך. זיי האָבן דאָס געמאַכט כדי אונז איבער־ציילן. וועז זיי האָבן פעסטגעשטעלט, אַז דער חשבון שטימט, האָט מען אַריינ־ געשטעלט אין וואָגאָן אָ פּעסל וואָסער. וועד ס'האָט באַווייזן צו כאָפּן אָ טעפּל וואָסער איז געווען אָ גליקליכער, ווייל פּאַר אַלעמען האָט נישט געסטייעט. באָנאַנד מיטן וואָסער האָט מען אונז געגעבן ברויט, איין בריטל פון צוויי קילאָ אויף 4 מענטשן. דאָס ברויט איז געווען געפרוירן און האָרט ווי אָ שטיין. קיין מעסער האָבן מיר נישט געהאַט, ווייל מען האָט דאָס ביי אונז צוגענומען פאַרן אַרויספירן פון דער תפיסה, דעריבער האָבן מיר געמוזט דאָס ברויט ברעכן אויף שטיקלעך. עס איז געווען אוממעגלעך פאָנאַנדערצוטיילן ערלעך, אַז יעדערער זאָל באַקומען גענוי זיין פּאָרציע. פאָרשטייט זיך, אַז דאָס האָט אַרויסגערופן קריגעריין צווישן די אויסגעהונגערטע אַרעסטאַנטן. נאָכדעם האָט מען געבראַכט אַן עמער „זופּ", און נישט געקוקט אויפן הונגער האָט מען דאָס נישט געקענט נעמען אין מויל. די וועלכע האָבן יאָ געגומען, האָבן מער געשפּיגן ווי געגעסן. בייאַכט האָט מען אַריינגעווארפן אָביסל קוילן, אָבער קיין האָלץ אויף אונטערצינדן די קוילן האָט מען נישט געגעבן.

מיט אונז אין וואָגאָן זיינען געווען צוויי גנבים, וועלכע האָבן געהאָט אָ לאַנג־יעריקע דערפאָרונג פון סאָוועטישע תפיסות און לאַגערן. דער אינ־ גערער פון זיי, מישקע האָט ער זיך געפרופן, איז געווען ביי דער מינוט, אַז מיר דאַרפן זיין גליקלעך וואָס זיי זיינען מיט אונז, ווייל זיי וויסן ווי אָזוי זיך אַן עצה צו געבן אין אַלע אומשטענדן. זיי האָבן טאַקע גלייך אויסגעפונען הינטער דער פּאָליצע עמעצנס אָ פּאָר קאָלאָשן, מיט וועלכע זיי האָבן צעהייצט דאָס אייוועלע און עס איז געוואָרן וואַרעם.

איך מיט שמואל'ן האָבן מיר זיך געהאַלטן צוזאַמען, בשותפות געגעסן און געטיילט זיך מיטן ביסל אַרעמקייט. מיר האָבן באַשלאָסן אייַנצוקויפן זיך „יחוס" ביי די גנבים, דערמיט וואָס מיר האָבן זיי אַוועקגעגעבן אונזער זופּ, און אפילו אָביסל צוקער אַדער אַנדערע פּראָדוקטן, וועלכע מיר האָבן נאָך געהאַט מיט זיך אויפן וועג. זיי האָבן אונז צוגעזאָגט, אַז דערפאָר וועלן זיי אונז העלפן אין לאַגער, וואו זיי האָבן אַלטע באַקאַנטע. בדרך כלל האָבן די דאָזיקע לייט באמת געהאַט גרויסע איינפלוסן אין די לאַגערן, ווייל אויף זיי האָט זיך די אַדמיניסטראַציע געשטיצט ביים אָנוועגדן די ראָפּיניירסטע מעטאָדן קעגן די אַרעסטאַנטן, וועלכע זיינען דאָך אין דער גרעסטער מערהייט געווען אומשולדיקע, אָנשטענדיקע מענטשן.

אונזער צוג האָט זיך אָפּגעשטעלט שטענדיק אין אַ פרייען פעלד, ווייט פון באַן־סטאַנציעס, כדי די באַפעלקערונג זאָל נישט זען די עשאלאָנען מיט אַרעסטאַנטן, וועלכע זיינען אין יענע יאָרן געגאַנגען מאַסנווייז טאָג און נאַכט איבער די באַן־ליניעס פון ראַטנפאַרבאַנד. אונזער עשאלאָן איז אַרײַנגעפאָרן אַלץ טיפער אין צפון פון רוסלאַנד, און באַנאַנד דערמיט האָבן מיר אַלץ שטאַרקער געפילט די פרעסט און אַלץ מורא־דיקער געליטן פון ביטערער קעלט. מיר האָבן געבעטן דעם נאַטשאַלניק פון קאָנווּאי מען זאָל אונז געבן אַביסל מער קוילן צום הייצן.

— זייט גליקלעך מיט דעם וואָס איר האָט, אויך דאָס וואָס איך גיב אייך מוז מען גנב׳ענען אויפן וועג, ווייל מען האָט אונז בכלל נישט געגעבן קיין קוילן פאַר דעם עשאַלאָן — האָט געענטפערט דער קאָמענדאַנט.

אויפן צווייטן טאָג האָבן מיר שוין קיין קוילן נישט באַקומען. מיר זיינען שטייף געוואָרן פון דער פראָסט. וועז די סאָלדאַטן זיינען אין דער פרי געקומען און גערופן צום „אַפּעל" כדי אונז צו ציילן, האָבן מיר זיך נישט געקענט רירן פון אָרט. זיי האָבן גערופן דעם נאַטשאַלניק, וואָס איז אַריין און מיט רוגזה זיך געוואָרפן אויף אונז מיט די פויסטן און זידלעריין. עטליכע סאָלדאַטן האָבן אונז מערדערליך געשלאָגן מיט די קאָלבעס פון ביקסן. מיר האָבן געגומען שריין פון די יסורים און מיט די לעצטע כוחות זיך אויפ־געשטעלט צום „אַפּעל".

— נאָכאַמאָל אַז איר וועט מאַכן אַזאַ בונט, וועל איך הייסן גלייך שיסן — האָט געוואָרנט דער נאַטשאַלניק.

אַזוי זיינען מיר געפאָרן 9 מעת־לעת. אויפן 9־טן טאָג, פאַרנאַכט, האָט זיך דער צוג אָפּגעשטעלט. די טיר האָט זיך געעפנט. אַ בייזער ווינט מיט אַ שניי זאָווערוכע האָט זיך אַרײַנגעריסן אין וואַגאָן, אַזוי ווי אַ צוגע־גרייטער פאַר אַ קבלת פנים. מיר זיינען אָנגעקומען אינעם לאָגער.

דער קאָלטער גיהנם

אין לאָגער האָט מען אונז אויפגענומען מיט קלעפ און זידלעריין. מען האָט אונז אויסגעשטעלט אין רייען און געטריבן צו אַ בארַאַק. דאָס איז געווען דאָס באָד. דאָ האָט מען אונז פאָנאַנדערגעטיילט צו 100 מענטשן אין אַ קאָלאָנע. די ערשטע קאָלאָנע איז אַריין אין באָד, די איבעריקע זיינען גע־בליבן שטיין אין שניי אויף דער פראָסט. נאָך אַ לענגערע צייט איז געקומען אונזער רייַ. מען האָט אונז אַרײַנגעפירט אין באָד. אין ערשטן צימער האָט מען אונז געשוירן די האָר און די בערד, אַזוי, אַז מען זאָל פון דער ווייטנס גלייך דערקענען, אַז מיר זיינען אַרעסטאַנטן און דערמיט באַשווערן די מעג־ליכקייט פון אַנטלויפן. פון דאָרט זיינען מיר אַריין אין אַ צווייטן צימער וואו מיר האָבן זיך אויסגעטאָן און אָפּגעגעבן די מלבושים צו דיזענפעקציאָנירן.

ערשט נאָך דעם זיינען מיר אַריין אין אַ צימער, וואו עס איז געשטאַנען אַ פעסל מיט וואַרים וואַסער און אַרום אויף די וועגט זיינען געווען קראַנען מיט קאַלט וואַסער. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס פעסל וואַרימע וואַסער האָט געסטאַיעט קוים פאָר אַ קליינעם טייל, די איבעריקע האָבן זיך געמוזט וואַשן מיט שניידיק־קאַלטן וואַסער. צום סוף זיינען מיר אַריין אין לעצטן צימער, וואָס איז נישט געווען באַהייצט און די שויבן אין די פענסטער זיינען, ווי געווייניליך, געווען אויסגעהאָקט. דאָ זיינען מיר געשטאַנען אַ לענגערע צייט, נאָקעטע און נאַסע, ביז מען האָט געבראַכט אונזערע קליידער פון דער דיזענפעקציע. מיר זיינען אַרויס פון באָד און ווידער האָבן מיר געווארט עטליכע שעה.

ענדליך זיינען אַלע אַרעסטאַנטן פון אונזער עשאַלאָן פאַרטיק געווארן מיטן באָדן און מען האָט אונז אַוועקגעפירט אינעם לאַגער, וועלכער האָט זיך גערופן „פערעסילאָטשני", וואָס דאָס באַדייט: איבערגאַנגס־לאַגער, און איז באַשטאַנען פון פינף הילצערנע בארַאַקן. די עטלעכע הונדערט מענטשן פון אונזער עשאַלאָן האָט מען אַריינגעטריבן אין צוויי בארַאַקן. די ענגשאַפט איז געווען אַזוי שטאַרק, אַז עס איז נישט געווען וואו זיך אויסצודרייען. פון ביידע זייטן וועגט זיינען געווען דריי־גאַרנדיקע פריטשעס און ווער עס האָט געקענט האָט פאַרכאַפט אַ פלאַץ. דער בארַאַק איז נישט געווען באַהייצט, עס איז נישט געווען קיין וואַסער און נישט קיין בית הכסא. מיר האָבן זיך געוואַרימט אין דער ענגשאַפט איינער ביים אַנדערן און פון מידקייט זיינען מיר איינגעשלאָפן. דאָס איז געווען די ערשטע נאַכט אין אונזער נייעם לאַגער, וואָס מיר האָבן באַצייכנט אלס „קאַלטן גיהנום".

פאַרטאָג האָט מען אונז אויפגעוועקט. מיר האָבן באַקומען די ערשטע פאָרציע ברויט. גלייך נאָך דעם זיינען אַריין זעקס געזונטע יונגן. דריי פון זיי האָבן זיך געשטעלט ביי דער טיר, כדי קיינער זאָל נישט קענען אַרויס, און די אַנדערע דריי האָבן דערקלערט, אַז זיי זיינען קאַמענדאַנטן און מיר זאָלן בלייבן אויף אונזערע פלעצער וויייל זיי וועלן מאַכן אַ רעוויזיע פון אונזערע זאַכן. זיי האָבן געגנומען נישטערן אין אונזערע טשעמאָדאַנעס און צוגענומען אַלץ וואָס איז זיי געקומען אונטער דער האַנט: גאלט, פוטערס, וואַרימע וועש, וואַליקעס א. אַז. וו. פלוצים זיינען אַנגעקומען אַנדערע, וואָס האָבן גענומען זידלען און שלאָגן מכות רצח די „קאַמענדאַנטן", דערקלערנדיק אַז דאָס זיינען אַפּעריסטן און סתם פאַרברעכער. זיי האָבן זיי צעשלאָגן ביז בלוט און אַרויסגעוואַרפן. „די אמת'ע קאַמענדאַנטן זיינען מיר", האָבן זיי דער־קלערט, און ווידער געגנומען נישטערן אין אונזערע טשעמאָדאַנעס און אפילו אין די מלבושים. מיר האָבן זיך שוין אַריינטירט ווער עס זיינען אָט די „קאַמענדאַנטן", און עטליכע פון אונז, מער דריייסטערע, האָבן זיך געווארפן אויף זיי. די איבעריקע זיינען צוגעשטאַנען צום געשלעג, און מיר האָבן זיי אַזוי צע'ממית'ט, אַז זיי האָבן געגנומען שרייען: ראַטעוועט!

אויף זייער געשרייי זיינען אַנגעקומען עטליכע סאָלדאַטן און נאָך זיי דער פאַקטישער קאַמענדאַנט פון לאַגער. אַבער אנשטאָט צו טאַדלען די מעשים פון די פאַרברעכערס, וואָס זיינען געקומען ראַבעווען, האָט ער גאָר

געזומען אונז זידלען: — „שונאים פון פֿאָלק, איר פֿאַרגעסט וואו איר געפינט זיך? שוין אין ערשטן טאָג האָט איר געמאַכט אַן אָוואַנטורע און געשלאָגן אומשולדיקע מענטשן. דאָ איז אַ לאַגער און איר וועט טייער באַצאָלן פֿאַר דעם".

מיר האָבן זיך גלייך אָריענטירט, אַז דאָ הערשט די „געהעכטיקייט" פון סדום. שפּעטער האָב איך זיך דערוואוסט, אַז מיר זיינען נישט געווען די ערשטע קרבנות. מיר זיינען נאָר געווען די ערשטע וואָס האָבן זיך נישט געלאָזן און געגעבן זיי אַ גוטע לעקציע. דאָס איז געווען אַזאַ בשותפות'דיקע „ביזנעס" צווישן די פֿאַרברעכער און דער נאַטשאַלסטוווע. זיי האָבן באַרויבט די אַרעסטאַנטן און עס אָפּגענעבן דער נאַטשאַלסטוווע, און דערפֿאַר האָבן זיי פון צייט צו צייט באַקומען אַ פּלאָש בראַנפן פֿאַר זייער טירחה. דאָס איז געווען אַ ספּעציעל צוגעקליבענע גרופּע פֿאַרברעכער, וואָס האָבן אויך געהאַט די פֿריווילעגיע, וואָס זיי זיינען קיינמאָל נישט געשיקט געווארן אויף די שוועכע, קאַטאָרזשנע אַרבעטן.

אויפן צווייטן טאָג האָט מען אונז געשטעלט פֿאַר אַ קאָמיסיע. דער דאָקטאָר האָט אַלעמען אונטערזוכט, אָבער עס האָט נישט געהאָט קיין שום באַדייטונג, ווייל אויף אַלע פֿאַרמולאָרן האָט ער סיי־ווי אויפֿגעשריבן די אותיות „ט. ט.", וואָס האָט באַדייט „טיאָזשאָלי טרוד" (שווערע אַרבעט). נאָכדעם זיינען מיר אָנגעקומען צו אַ צווייטער קאָמיסיע, וואָס האָט געפֿרעגט ביי יעדערן מיט וואָס ער האָט זיך פֿאַרנומען אויף דער פֿרייַ. אייניקע, וואָס האָבן געזאָגט, אַז זיי זיינען ספּעציאַליסטן פון געוויסע פֿאַכן, האָט מען עקזאַמינירט אויפן אָרט. וועמען עס איז געקומען מיין ריי און איך האָב געזאָגט, אַז איך בין אַ בוכהאַלטער, האָט מען מיך אָפּגעשיקט צו אַ טיש, ביי וועלכן עס איז געזעסן אַ מענטש אין די מיטעלע יאָרן. ער האָט מיך אויסגעפֿרעגט וועגן מיין אַרבעט. דערביי האָט ער שטילערהייט מיר געזאָגט איך זאָל וואַרטן ביז ער וועט ענדיקן מיט די איבעריקע, ווייל ער וויל נאָך מיט מיר רעדן.

וועמען מיר זיינען פֿאַרבליבן אויף אַ ווייל אַליין, האָט דער מאַן צו מיר געזאָגט:

— איר זייט אַ פֿרומער, איך פֿאַרשטיי אייך, נאָר דאָ וועט אייך זיין שווער אויסצוקומען מיט אייער פֿרומקייט. מיט וואָס איך וועל קענען וועל איך אייך העלפֿן, כאָטש קיין סך קען איך נישט. קיין זעאונג מיט אייער פֿרוי וועט איר דאָ נישט באַקומען. אויך פּעקלעך זאָל זי נישט שיקן דורך דער אַדמיניסטראַציע פון לאַגער, ווייל מען וועט אַלץ צו'גנב'ענען. איך וועל זיך באַמיען מיט איר צו פֿאַרשטענדיקן, און וואָס מען וועט קענען וועל איך אייך איבערגעבן. היינט וועט מען אייך אָפּשיקן אין לאַגער, וואו איר וועט האָבן גאָר שווערע אַרבעט, וואָס איז איבער אייערע כוחות. אויף יעדן פֿאַל געדענקט דעם וועג, עס איז נישט ווייט פון דאָנען. אויב עס וועט אייך געלינגען צו אַנטלויפֿן, קענט איר שטענדיק קומען צו מיר. מעגליך, אַז מיר וועט געלינגען אייך ביי זיך צו באַהאַלטן. עטליכע טעג וועט מען אייך זוכן אויף אַלע וועגן אַרום אונזער לאַגער, און נאָך דעם וועל איך אייך געבן פֿאַפּירן, אַז איר זאָלט קענען קומען קיין מאָסקווע, און דאָרט, גלויב איך, וועט איר זיך געבן

אַן עצה צו פֿאַרן ווייטער. נאָר געדענקט, ווי עס זאָל זיך נישט מאַכן, האָט איר מיט מיר גאָרנישט געריידט, ווייל פֿאַר דעם שמועס קען מען אונז ביידן שיסן. פֿרעגט נישט קיין קשיות.

ווען ער האָט געזען מיין פֿאַרוואונדערונג און נישט־זיכערקייט, האָט ער געזאָגט: „מיין טאַטע איז אויך אַ פֿרומער איד", און איז אַוועק. איך בין געבליבן אַ צעראַדערטער.

ביינאַכט האָט מען אונז ווידער אויסגעשטעלט אין אַ קאַלאָנע, אַרום־גערינגלט מיט אַ קאַנוואָי פון באַוואָפנטע סאָלדאַטן און הינט, און מען האָט אונז אַוועקגעפירט פון דעם לאַגער „פּערעסילאָטשני" צו אונזער שטענדיקן אַרבעטס־לאַגער.

הגם עס איז געווען פינסטער, האָב איך זיך געמאַכט סימנים, כדי צו געדענקען דעם וועג, אויב מיר וועלן אַנטלויפן פון לאַגער. נאָך האַלבער נאַכט זיינען מיר אָנגעקומען אין לאַגער. מען האָט אונז אַריינגעטריבן אין בארַאַקן וואָס זיינען געווען לאַנג און שמאָל. פון ביידע זייטן פון בארַאַק זיינען געווען פּריטשעס, דאָס מאָל צוויי־שטאָקיגע. יעדער פּריטש האָט געהאַט אַ לענג בערך פון אַכט מעטער און איז געווען באַשטימט פאַר צוואַנציק מענטשן. אינמיטן בארַאַק (צווישן די פּריטשעס) איז געשטאַנען אַ טיש און אַן אייוועלע אויף צו באַהייצן דעם בארַאַק.

די נאַכט איז שוין אונז נישט אויסגעקומען צו שלאָפן. מיר האָבן נאָך נישט באַווייזן זיך אַוועקצולייגן שלאָפן, זיינען אָנגעקומען עטליכע באַאַמטע פון „שטאַב" און האָבן געמוסען אויספילן אונזערע „פּאַרמולאַרן". זיי האָבן ביי יעדערן געפרעגט נישט נאָר וועגן דעם ארעסטאַנט אַליין, נאָר אויך געוויי וועגן אונזערע קרובים אויף דער פריי און זייערע אַדרעסן. עס האָט אונזערע אויספאָרשער אינטערעסירט אַפילו דער קאָליר פון זייערע האָר און אויגן. נאָך דעם האָט מען אונז צעטיילט אין באַזונדערע בריגאַדעס. פאַר יעדער בריגאַדע איז באַשטימט געווארן אַ בריגאַדיר, וואָס איז געווען פאַראַנט־וואָרטליך נישט נאָר פאַר אונזער ארבעט, נאָר אויך פאַר אַלע ענינים פון די ארעסטאַנטן.

מיר און שמואל'ן האָט אָפּגעגליקט, מיר ביידע זיינען צוגעטיילט געווארן צו דער זעלבער בריגאַדע. אונזער בריגאַדיר האָט געהאַט אַקאַדעמישע אויסבילדונג. ווי נאָר ער איז באַשטימט געווארן אַלס בריגאַדיר האָט ער אונז אַלעמען צונויפגענומען און דערקלערט: „ביי מיר, זאָלט איר וויסן, דאַרף מען אַרבעטן גוט און שנעל. איך האָף, אַז פאַר אייער גוטער ארבעט וועל איך אינגיכן נישט נאָר באַפרייט ווערן, נאָר אויך ארויס פון דאַנען מיט אַן אָרדען" . . .

די „צערעמאָניע" איז נאָך כמעט נישט געווען געענדיקט, ווי אין בארַאַק איז אַריין דער „נאַריאַדטשיק" און געזומען אונז זידלען. עס איז שוין געווען פינף אַזייגער פאַרטאָג. נאָך דער שלאָפלאָזער נאַכט זיינען מיר געשטאַנען הונגעריקע העכער אַ האַלבער שעה אויף דעם פראָסט, ביז אַלע בריגאַדעס האָבן זיך אויסגעשטעלט צום ארויסמארש צו דער ארבעט. מיר

האָבן געציטערט פון קעלט און עס איז געווען ביטער אויפן האַרצן. פֿלוצים האָט אַן אַרקעסטער אָנגעהויבן צו שפּילן אַ פּרייליכן מאַרש. אַזאַ ספּעקטאַקל מיט אַן אַרקעסטער אין אָט־די באַדינגונגען, האָט געקענט צוטראַכטן נאָר אַ טייוולאָנישער מוח. מיט יאָרן שפּעטער האָב איך זיך דערוואוסט, אַז אויך אין די היטלעריסטישע לאַגערן איז אָנגעוענדעט געוואָרן די זעלבע שפּיל מיט אַן אַרקעסטער. וועט פון וועמען עס האָט געלערנט, ווייס איך נישט.

דאָ וואו מיר האָבן זיך געפונען איז געווען נאָר אַ טייל פונעם לאַגער. אין דער אָפּטיילונג האָבן זיך געפונען בערך אַכט טויזנט מענטשן. מיר האָבן געאַרבעט אויף צען ערטער אויף צווויי „זמיאַנעס". איין טייל האָט געאַרבעט פון זעקס פרי ביז זעקס פאַרנאַכט, און דער אַנדער טייל — פון זעקס פאַר־נאַכט ביז זעקס פרי. די אַכט טויזנט אַרעסטאַנטן זיינען געווען אייגנעטיילט אין צען קאָלאָנעס, יעדע קאָלאָנע איז געווען געטיילט אויף בריגאַדעס. איבער יעדער קאָלאָנע איז געשטאַנען אַ „נאַריאַדטשיק". זיין אויפגאַבע איז געווען צו טרייבן די מענטשן צו דער אַרבעט.

אונזער „נאַריאַדטשיק" איז געווען אַ יונגער רוס, אַ סטודענט פון אַ קונסט־שול. ער איז פאַר׳משפט געוואָרן אויף צען יאָר לאַגער פאַר פעלשן מלוכה׳שע אָבליגאַציעס. מיט זיין פלייסיקייט ביים אונטערטרייבן אונז צו דער אַרבעט און מיט זיין איזדעקעווען זיך איבער אונז בכלל, האָט ער געוואָלט אָפּקויפן זיינע זינד און צואיילן זיין באַפרייאונג. ווען ער האָט גע־טראָפן אימיצן ליגן אויף דער נאַרע נאָך פינף אַזייגער פאַרטאָג האָט ער מערדערליך געשלאָגן און געשלעפּט ביי די פיס. אפילו שווער קראַנקע וואָס האָבן געהאַט אַ באַפרייאונג פון דאָקטאָר האָט ער אַרויסגעטריבן צו דער אַרבעט. און צו באַקומען אַ באַפרייאונג פונעם דאָקטאָר איז נישט געווען אַזוי פּשוט. אויף אַכט טויזנט אַרעסטאַנטן זיינען געווען צוויי דאָקטוירים. יעדער דאָקטאָר האָט געקענט באַפרייען פון דער אַרבעט נאָר צען מענטשן אַ טאָג. ווער עס איז געווען דער עלפּטער, ווען אַפילו ער איז געווען מסוכן קראַנק און געהאַט הויכע טעמפּעראַטור, האָט קיין באַפרייאונג נישט באַקומען.

מען האָט אונז געבראַכט צום אַרבעטס־פונקט. עס איז געקומען דער אָנפירער פון די אַרבעטן, וואָס האָט אונז געוויזן באַטראַכט און געזאָגט צו אונזער בריגאַדיר: מער ווי אַ העלפט פון דיינע מענטשן זיינען אַלטע לייט, און דער עיקר, עס זעט אויס, אַז זיי האָבן קיינמאָל נישט געאַרבעט פיזיש. ביי מיר איז די אַרבעט אַ שווערע און זיי וועלן דאָס נישט קענען מאַכן. אפשר וועסטו בעטן מען זאָל דיין בריגאַדע שיקן אין אַן אַנדערער אָפּטיילונג, וואו די אַרבעט איז אַ לייכטערע?

— נישט געזאָרגט — האָט געענטפערט אונזער בריגאַדיר — ביי מיר וועלן זיי מאַכן אָפּילו צווויי נאָרמעס . . .

מען האָט אונז מכבד געווען מיט לאָפּעטעס, גראָבאייזנס, העק און מיר האָבן זיך געלאָזט אין וועג אַריין. נאָך אַ לאַנגן מאַרש זיינען מיר אָנגעקומען צום ברעג פון אַ טייך. עס האָט געבלאָזן אַ פראָסטיקערווינט, וואָס איז אַריין־געדרונגען אין אַלע אברים. דער בריגאַדיר האָט אָנגעמאָסטן אַ גרויס שטיק

פֿלאַץ, וואָס מיר דאַרפן צעגראָבן. דאָס איז געווען די אָנגעצייכנטע נאַרמע אויפן היינטיקן טאָג. „אַזוי לאַנג ווי די נאַרמע וועט נישט זיין געמאַכט, וועט איר נישט גיין אַהיים" — האָט דער בריגאַדיר געזאָגט.

מיר האָבן געגומען אַרבעטן ווי די טייוולאָנים, ווייל מיר זיינען בפֿועל ממש געפרוירן געווארן. אָבער אונזערע אָנשטרענגונגען האָבן נישט געגעבן קיין רעזולטאַטן. די ערד איז געווען שטאַרק און טיף פֿאַרפרוירן, און מיט אונזערע פּרימיטיווע מכשירים איז געווען שווער זי צו גראָבן. פון דער שווערער האַרבאָניע זיינען מיר געווען דורכגעזעצט מיט שווייס, עס האָט געזעצט פון אונז אַ פּאַרע און די מלבושים זיינען צוגעפרוירן געווארן צום לייב. דער בריגאַדיר האָט כסדר אונטערגעטריבן: שנעלער! שנעלער! עס איז צוגעפאַלן די נאַכט, עס איז שוין געווען 9 אַזייגער, און די נאַרמע איז נאָך אַלץ נישט געווען געמאַכט. דער בריגאַדיר איז געווען מלא רציחה. אָבער אונזערע כוחות זיינען אויסגעגאַנגען און אַלץ מער מענטשן האָבן זיך געזעצט האַלב פֿאַר־חלש־טע אויף דער ערד, וואו מיר זיינען צוגעפרוירן געווארן און נישט געקענט זיך רירן פון אָרט. ערשט דאַן האָט ער אונז צוזאַמענגענומען און מיר זיינען אַוועק צוריק צו דער זאַנע (די זאַנע איז געווען דער אַרום־געצוימטער פּלאַץ, וואו עס האָבן זיך געפונען אונזערע באַראַקן און די אַדמי־ניסטראַציע פונעם לאַגער).

וועַן מיר זיינען צוגעקומען צום טויער פון דער זאַנע האָבן שוין דאָרט געווארט אַלע איבעריקע בריגאַדעס. זיי זיינען געווען אין כעס וואָס צוליב אונז האָבן זיי געמוזט אַזוי לאַנג שטיין הונגעריקע אויף דער קעלט, און זיי האָבן זיך געוואָלט וואַרפן אויף אונז. אונזער מזל איז געווען, וואָס ביים טויער איז פונקט געשטאַנען דער „נאַטשאַלניק אוטשאַסקאַ". ער האָט זיך, ווייזט אויס, אַריינגטירט, אַז עס קען דערגיין צו אַ גרויסער אַוואַנטורע, האָט ער באַפוילן, אַז מען זאָל אונז דורכלאָזן אַן אַ רעוויזיע. געווינליך פלעגט מען רעווידירן די אַרעסטאַנטן צווישן מאָל אין טאָג. אין דער פרי, וועַן מיר זיינען ארויס צו דער אַרבעט, האָט מען געזוכט צי עס האָט נישט וועַר מיט־געגומען מיט זיך אַ שטיקל ברויט, וואָס דאָס איז געווען שטרענג פֿאַרבאָטן. ביינאַכט, ווידער, האָט מען געזוכט צי עס האָט זיך וועַר נישט אייניגעשאָפט אַ מעסערל, אַ שטיקל ברויט, בראַנפן, אַ בריוול, אָדער געלט. אין דער פרי איז די רעוויזיע געווען אַ קורצע, ווייל זיי האָבן זיך געיאָגט, כדי מיר זאָלן וואָס שנעלער גיין צו דער אַרבעט. ביינאַכט, דאַקעגן, האָט דאָס געדויערט זייער לאַנג. זיי האָבן דאַן געהאַט גענוג צייט . . .

מיר זיינען אַריין אין דער זאַנע און צוגעגאַנגען צו אונזער באַראַק. אַריינגיין אינווייניק האָבן מיר נאָך נישט געטאָרט. מיר האָבן זיך געשטעלט צו דער „פֿראָווירקע", דאָס איז געווען דער אַפּעל. בעת דעם אַפּעל האָבן זיך די קאַלאָנעס אויסגעשטעלט אין דער לענג פון גאַנצן ראיאָן, ביי די באַראַקן, אין וועלכע זיי האָבן געוואוינט. דער דיזשורנער נאַטשאַלניק, אין באַגלייטונג פון עלטסטן נאַריאַדניק זיינען געגאַנגען פון איין קאַלאָנע צו דער צווייטער און געציילט די אַרעסטאַנטן. נאָך דעם זיינען זיי אַוועק אין שטאָב

מאַכן דעם סך־הכל. אויב דער חשבון האָט נישט געשטימט, האָט זיך אַלץ אָנגעהויבן פונדאָסניי. און אין די מערהייט פאַלן האָט טאַקע דער חשבון נישט געשטימט. דאָס איז אויך געשען אין ערשטן טאָג נאָך אונזער אַרבעט. מיר זיינען געשטאַנען אויף דער גאַס, געפרוירענע, הונגעריקע און אויסגע־מאַטערטע, און נישט געטאָרט זיך רירן פון אָרט.

ענדליך, נאָך עטליכע שעה, האָט זיך פאַרענדיקט די פּראָוויערקע, און אונטער דער אָנפירונג פון אונזער בריגאַדיר זיינען מיר אַוועק עסן אין קיך. עס האָבן אונז באַגלייט באַוואָפנטע וועכטער, ווייל מיר זיינען נאָך געווען אויפן קאַראַנטין, וועלכער דויערט דריי וואָכן. אין משך פון דער צייט האָבן מיר נישט געטאָרט אַרויסגיין פון אונזער בארַאַק אָן דער אויפזיכט פון וועכטער. מיר האָבן נישט געטאָרט קומען אין באַרירונג מיט אַרעסטאַנטן פון אַנדערע בארַאַקן און פון אַנדערע בריגאַדעס.

דער גאַנצער ראַיאָן פונעם לאַגער האָט פאַרנומען אַ שטח פון בערך אַ קילאָמעטער די לענג. אין דער לענג פון דעם שטח זיינען געווען אויסגע־שטעלט דריי ריי־ען באַראַקן, אין וועלכע עס האָבן געוואוינט די אַרעסטאַנטן. אין צענטער האָבן זיך געפונען די אַדמיניסטראַטיוון געביידעס, די קיך, מאַגאַזינען פון פּראָדוקטן און קליידונג, די אַמבולאַטאָריע, באָד און וועשעריי, און אַ שפּייז־קראָם, אין וועלכער עס איז זעלטן־ווען געווען וואָס צו קויפן . . .

איך מיט שמואל'ן האָבן נישט געגעסן פון דער טריפ'ער קיך. אין קראָם קויפן האָבן מיר אויך נישט געקענט, ווייל מיר זיינען נאָך געווען אין קאַראַנטין, ווען ס'איז נישט דערלויבט אַליין זיך צו באַוועגן אויפן געביט פון לאַגער. דער נאַטשאַלניק האָט אויף אונז געהאַט „רחמנות" און צוגעשיקט אונז אַ אינגל, וועלכער האָט געזאָגט, אַז ער וועט פאַר אונז קויפן עפּעס צו עסן אין דער קראָם. מיר האָבן אים געגעבן 5 רובל און געבעטן ער זאָל קויפן הערינג, צוקער און מאַכאָרקע. מער האָבן מיר אים שוין נישט געזאָגן. מיר האָבן זיך געמוזט באַנוגענען מיט טרוקן ברויט און וואַסער. צומאָרגנס האָב איך געפרעגט דעם נאַטשאַלניק, וואו ס'איז דאָס אינגל, וועלכן ער האָט געשיקט צו אונז. ער האָט געמאַכט אַן אָנשטעל, אַז ער ווייסט פון גאָרנישט. ער האָט זיך גאָר געוואונדערט, וואָס מיר האָבן געגעבן געלט אַ פרעמדן מענטשן. דערביי האָט ער אונז געוואָרנט, אַז מיר זאָלן בעסער וועגן דעם נישט דערמאָנען מער, ווייל דאָס איז קעגען דעם רעגולאַמין און מיר קענען דערפאָר באַשטראָפט ווערן. דאָס איז געווען פאַר אונז נאָך אַ לעקציע וועגן די באַציאונגען אין לאַגער און דער צוזאַמענארבעט צווישן דעם טייל פון די דעמאָראַליזירטע קרימינעלע פאַרבראכער מיט דער נאַטשאַלסטוואָ.

דער ערשטער שבת אין לאַגער

עס איז היינט דאָנערשטיק ביינאַכט, ערב דעם ערשטן שבת אין לאַגער. נאָך אַ טאָג פון שווערער, קאַטאַרזשנער אַרבעט, ליג איך צוזאַמען מיט שמואל'ן אויף אונזערע „געלעגערס" און מיר קענען נישט איינשלאָפן. עס עגבערן אין מוח מחשבות וועגן אונזער ביטערן מצב בכלל און וועגן אונזער בת־זוג, דעם שבת קודש בפרט. אַפילו לויט די סאָוועטישע געזעצן האָט יעדער בירגער אַ רעכט אויף אין טאָג רו אין דער וואָך. אָבער דאָ אין לאַגער זיינען נישט חל קיין שום געזעצן, דאָ אַרבעט מען אָן אָפרו אַ גאַנץ יאָר, מיטן אויסנאַם פון נאָר צוויי טעג, דעם 7־טן נאָוועמבער און דעם 1־טן מאַי. וואָס וועלן מיר טאָן, כדי נישט מחלל שבת זיין?

מיר האָבן באַשלאָסן אָנצושרייבן אַ בקשה צום נאַטשאַלניק אוטשאַסטקאַ, אין וועלכער מיר האָבן אים אויפגעקלערט, אַז שבת איז לויט אונזער אמונה אַ הייליקער טאָג, אין וועלכן מיר טאָרן גאָרנישט טאָן. כדי דאָס זאָל נישט אַרויסרופן קיין פאַרדרוס און אייפערזוכט ביי אַרעסטאַנטן פון אַנדערע אמונות, האָבן מיר געבעטן, אַז ער זאָל אונז דעם טאָג פאַרמאַכן אין קאַרצער. דאָס זיינען געווען איזאָלאַציע־קאַמערן, אין דער שטראָף־אָפטיילונג, אין וועלכע עס זיינען איינגעזעצט געווארן אַרעסטאַנטן, וואָס האָבן עובר געווען אויפן רעגולאַמין פון לאַגער.

פרייטיק אינדערפרי האָב איך אָנגעשריבן די בקשה, און פאָרן אַרויס־גיין צו דער אַרבעט האָב איך עס געגעבן דעם סעקרעטאַר פון נאַטשאַלניק. גראָד אין דעם טאָג איז געקומען צו אונז אויף דער אַרבעט דער נאַטשאַלניק פון דער דריטער אָפטיילונג. ער האָט געהאַלטן פאָר אונז אַ רעדע, אין וועלכער ער האָט געזאָגט, אַז דאָס וואָס מיר זיינען נאָך לעבעדיקע, האָבן מיר צו פאַרדאַנקען דעם גרויסן הומאַניזם פון דער ראַטן־מאַכט, ווייל פאַקטיש האָט מען אונז, אַלס שונאים פון דער ערשטער זיגרייכער פראָלעטאַרישער רעוואָלוציע, געדאַרפט גלייך שיסן.

— אונזער מאַכט פון פאָלק — האָט ער אויסגערופן פאַטעטיש — האָט אייך געגעבן דעם לעצטן שאַנס צו רעהאַביליטירונג. דאָס קענט איר באַווייזן נאָר מיט אייער אַרבעט. אויב איר וועט איבערשטייגן אייערע נאָר־מעס, וועט איר גוט באַהאַנדלט ווערן און האָבן אויסזיכטן, נאָך די צען יאָר פון אייער אורטייל, צוריק צו קומען אין אייערע היימען און לעבן ווי אַלע פרייע און גליקליכע בירגער פון אונזער גרויסן סאָציאַליסטישן היימלאַנד. די, וועלכע וועלן נישט אַרבעטן ערליך און געוויסנהאַפט — האָט ער וויטער געזאָגט, שוין אָביסל אין אַ נידעריקערן טאָן — האָבן מיר דאָ אַזעלכע מע־טאָדן, אַז זיי וועלן שוין זייערע משפחות נישט זען. בלויז אין די ערשטע דריי טעג גיבן מיר אייך די פולע פּאָרציע פון 600 גראַם ברויט, אָן אונטער־שייד פון די רעזולטאַטן פון אייער אַרבעט. נאָך די דריי טעג וועט דאָס זיין אָפהענגיק פון אייער אַרבעט: די וואָס וועלן ניט אויספירן די אָנגעצייכנטע נאָרמעס, וועלן ניט באַקומען די פולע פּאָרציעס און וועלן אויסגיין פון הונגער.

זיין רעדע האָט אָנגעוואָרפן אַ פּחד אויף די אַרעסטאַנטן, וועלכע האָבן געמוסן אַרבעטן איבער די כוחות. ס׳איז נאָך געווען ווייט פֿאַרן האַלבן טאָג, און מיר האָבן שוין געהאַט געמאַכט אַ העלפט פון דער טאָג־נאָרמע. אונזער בריגאַדיר איז געווען מלא שמחה און איז גלייך אַוועק צו דער נאַטשאַלסטוואָ איבערגעבן וועגן דעם גרויסן דערפֿאָלג. פון ביוראָ זיינען געקומען מענטשן, און וועָן זיי האָבן זיך איבערצייגט, אַז מיר האָבן שוין ווירקליך געמאַכט אַ העלפט פון דער נאָרמע, האָבן זיי געמוסן מיט זיך דעם בריגאַדיר, און פון דאָרט איז שוין איבערגעגעבן געוואָרן איבערן גאַנצן לאַגער, אַז מיר האָבן זיך אויסגעצייכנט, און שוין אין צווייטן טאָג פון אונזער אַרבעט איבער־געשטיגן די נאָרמע. מיר זיינען געוואָרן די שלאָגלער, פון וועלכע אַנדערע דאַרפן נעמען אַ ביישפיל.

די האַלבע נאָרמע האָט אַבער אַזוי אויסגעמאַטערט אַלעמען, אַז ווי נאָר דער בריגאַדיר איז אַוועק, האָבן מיר שוין פאַקטיש מער נישט געאַרבעט. עס איז געקומען דער אָוונט. איך מיט שמואל׳ן האָבן זיך געוואָשן די הענט און געשטעלט דאָונען מנחה. נאָך דעם האָבן מיר מקבל שבת געווען. דער־וייל האָבן חברה געמוסן צונויפקלייבן די אינסטרומענטן און געגרייט זיך צוריקצוגיין אין די באַראַקן. מיר האָבן נאָר געוואָרט אויפן בריגאַדיר, ווייל אַן אים האָבן מיר נישט געטאָרט קומען אין דער זאָנע.

דער בריגאַדיר איז געקומען אַ צופרידענער. ער האָט געזען, אַז מיר האָבן שוין מער ווי די האַלבע נאָרמע נישט געמאַכט, אָבער ער האָט דערויף נישט געלייגט קיין אַכט. דער עיקר איז געווען נישט דאָס וואָס מען האָט געמאַכט, נאָר דאָס וואָס איז געווען אָפּיציעל פאַרשריבן. און מיר זיינען שוין געווען די העלדן פון טאָג, און ער האָט טריאומפירט מיט זיין זיג.

וועָן מיר זיינען אָנגעקומען צו דער זאָנע, איז איבערן טויער גע־האָנגען אַ גרויסער טראַנספֿאַרענט, אין וועלכן אונזער בריגאַדע וועט באַ־גריסט מיטן „גרויסן זיג״, וואָס מיר האָבן שוין דעם צווייטן טאָג אויס־געפירט די נאָרמע אויף העכער הונדערט פּראָצענט. ביים טויער האָבן אונז אָפּגעווארט די נאַטשאַלניקעס, וועלכע האָבן אונז באַגריסט און געשטעלט אַלס ביישפיל פאַר אַלע בריגאַדעס פון לאַגער.

נאָכן „אַפּעל״ האָבן מיר געמאַכט קידוש איבערן ברויט און וואַסער און געלייגט זיך אויף דער פּריטשע. דאָס איז געווען די ערשטע נאַכט אין לאַגער וועָן מיר זיינען רואיק געשלאָפן. אין דער פרי זיינען מיר אויפגע־שטאַנען צוזאַמען מיט אַלע און איך מיט שמואל׳ן זיינען אַוועק צו דער באָד און מיר האָבן זיך פאַרשטעקט צווישן האָלץ. וועָן אַלע זיינען אַוועק צו דער אַרבעט, זיינען מיר צוריק אַריין אין באַראַק, וואו מיר האָבן זיך באַהאַלטן אויף דער פּריטשע. דער נאַריאַדטשיק, וואָס האָט ווי געווייגלעך קאָנטראָלירט דעם באַראַק, האָט אונז גלייך געפונען. ער האָט גענומען שרייען און זידלען. „אויב איר זייט נישט געזונט — האָט ער ג׳ע׳טענה׳ט — האָט איר מיר באַדאַרפט זאָגן, וואָלט איך זיך באַמיט צו באַקומען פאַר אייך

אַ באַפרייאונג פון דאָקטאָר. איצט וועט דאָס באַטראַכט ווערן, אַז איר האָט בכיוון דעזערטירט פון דער אַרבעט און איר וועט ברענגען צרות נישט נאָר זיך, נאָר אויך אויף מיין קאָפּ". ער האָט אונז אַריינגעוואָרפן אַ פּאָר ביטערע קללות און געזאָגט ווי צו זיך: „וואָס זאָל איך איצט מיט אייך טאָן? איך וועל אייך אַוועקפירן אויף אַ לייכטער אַרבעט דאָ אין דער זאָנע. איר וועט האָקן האָלץ פּאָר דער קיך. דאָס וועט הייסן, אַז מען האָט אייך איבערגעלאָזט אויף אַרבעט אין דער זאָנע און איך וועל אויסמיידן אייך איבערצוגעבן דעם נאַטשאַלניק".

מיר האָבן שוין נישט געהאָט קיין אַנדערן אויסוועג ווי זאָגן אים דעם אמת. מיר האָבן אים געדאַנקט פאָר זיין גוטן ווילן און דערקלערט, אַז מיר זיינען נישט געגאַנגען צו דער אַרבעט וויל מיר זיינען פרומע אידן און טאָרן נישט אַרבעטן שבת, און אַז מיר האָבן וועגן דעם געשריבן אויך צום נאַטשאַלניק.

ווי נאָר ער האָט דאָס דערהערט, האָט ער גענומען ציטערן פאָר שרעק. „אויב אַזוי — האָט ער אויסגערופן מיט באַדויערן — קען איך אייך שוין גאָרנישט העלפן. אוי, האָט איר גענומען אַ צרה אויף זיך... איך מוז אייך גלייך אָפּפירן מיט אַ ראַפּאָרט אין שטאָב, נאָר איך בין אייך נישט מקנא..."

אין שטאָב זיינען געזעסן דער נאַטשאַלניק און עטלעכע אָפּיצירן. נאָכן אויסהערן דעם ראַפּאָרט פון נאָריאַדטשיק, האָבן זיי געקוקט אויף אונז ווי אויף מענטשן וואָס זיינען אַראָפּגעפאַלן פון דער לבנה. זיי האָבן אונז געענטפערט זידלען, אָבער גלייכצייטיק האָב איך באַמערקט, אַז מיר האָבן אַרויסגערופן זייער אינטערעס און אָפּילו רעספּעקט פאָר אונז. דאָס איז אַוודאי געווען דער ערשטער פאַל פון דעם מין אין זייער לאַנגיאָריקער פּראַקטיק.

„אַ שאַד וואָס איך האָב ערשט היינט באַקומען אייער בקשה" — האָט זיך געוואַנדעט צו אונז דער נאַטשאַלניק — ווען איך וואָלט דאָס נעכטן באַקומען, וואָלט איך שוין געזאָרגט דערפאַר, אַז איר זאָלט היינט זיין אויף דער אַרבעט. וואָס מיינט איר — האָט ער אויפגעהויבן אַביסל דעם טאָן — איר טראַכט אַוודאי, אַז איר זייט דאָ געקומען צו דער שוויגער אויף קעסט? . . . דאָ איז אַ לאַגער און נישט קיין אָפּרו־הויז. מיר קענען לגבי אייך אַנווענדן אַזעלכע מיטלען, אַז איר וועט מקנא זיין די טויטע. שוין דער פּאַקט, וואָס איר האָט געשריבן אַ קאָלעקטיוו בקשה, באַדייט אַז איר אַרגאַניזירט אַ בונט אין לאַגער, און דערפאַר קענען מיר אייך פאַר׳משפּט׳ן צום טויט. מילא — האָט ער זיך געוואַנדעט צו מיר — איך פאַרשטיי נאָך אייך, איר זייט אַן עלטערער מענטש און דערצויגן געווארן אין אָפּגעשטאַנענקייט. אָבער דער יונגער בחור — האָט ער געוויזן אויף שמואל׳ן — ער איז דאָך געבוירן געווארן שוין נאָך דער רעוואָלוציע, ווי קומט צו אים אַזאַ פאַנאַטיזם? דאָס איז אַוודאי אונטער אייער אינפלוס... וואָס הייסט, איר ווילט נישט אַר־בעטן שבת? — האָט ער זיך געוואַנדעט צו מיר שוין אין אָביסל אַ מילדערן טאָן — און וואָס האָט איר געטאָן אויף דער פּריי? דאָרט האָט איר אויך נישט

געאַרבעט שבת? און אפשר איז דאָס דערפאַר, וואָס די אַרבעט איז פאַר אייך צו אַ שווערע. אָבער דאָ אין לאַגער מוזן אַלע אָפאַרבעטן וויניגסטן אַ חודש צייט אויף דער שווערער אַרבעט. שפּעטער וועלן מיר זען; אויב איר וועט זיך אויפפירן אַנשטענדיק, וועל איך זיך באַמיען צו געבן אייך אַ לייכטערע אַרבעט דאָ אין דער זאַנע. און איצט, ווייל איר האָט מיך געטראָפן אין אַ גוטער מינוט, ראַט איך אייך צוריקצוגיין צו אייער אַרבעט. מען וועט אייך שטיל, אָן טומל, צופירן צו אייער בריגאַדע, און אַזוי ווי דאָס איז צום ערשטן מאָל, וועלן מיר אייך נישט באַשטראָפן פאַר דער היינטיקער נאַרישקייט".

איך האָב אים געדאַנקט און דערקלערט, אַז מיר זוכן נישט קיין לייכטע אַרבעט. מיר זיינען גרייט ווייטער צו גיין צו דער שווערער אַרבעט. מיר בעטן נאָר צו באַפרייען אונז פון דער אַרבעט שבת, ווייל דאָס איז אונזער הייליקער טאָג, און איך האָב נאָך קיינמאָל אין דעם טאָג נישט געאַרבעט.

מיין ענטפער האָט אַרויסגעפירט דעם נאַטשאַלניק פון גלייכגעוויכט. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און מיט כעס אַרויס פון צימער. עס זיינען גלייך אַריינגעקומען צוויי סאָלדאַטן, וואָס האָבן אונז אָפּגעפירט צום אָרט וואו אונזער בריגאַדע האָט געאַרבעט.

דאָ האָט מען אונז איבערגעגעבן צו דער אַנפירונג פון דער אָפּטיילונג. דער הויפּט נאַטשאַלניק איז דאָ געווען „אינזשינער סאָרוזשענייע", אַ יונגע אידישע פרוי. איר פאַרטרעטער איז געווען דער „סטאַרשי פראַאָב" (אַר־בעטס־אָנפירער), אַ רוס, און דער קאָמענדאַנט פון דער אונטערנעמונג, אויך אַ איד. די אידישע פרוי האָט אונז געזומען איבערצייגן, אַז מיר זאָלן אַרבעטן די ערשטע צוויי שבתים. זי האָט צוגעזאָגט, אַז זי וועט אַלץ טאָן, כדי שפּע־טער מיך צו באַשעפטיקן אין דער בוכהאַלטעריע און שמואל'ן ביי אַ לייכטער אַרבעט אין דער זאָנע. דאָרט — האָט זי געזאָגט — וועלן מיר אפשר קענען אויסמיידן צו אַרבעטן שבת. זי האָט אונז פשוט געבעטן מיר זאָלן זי נישט צווינגען, אַז זי זאָל אונז מוזן איבערגעבן אין די הענט פון „סטאַרשי פּראַ־ראָב", וואָס וועט אונז מאָכן פאַר קאַליקעס. ווען מיר האָבן טראָץ דעם זיך אָפּגעזאָגט צו גיין צו דער אַרבעט, איז זי געווארן רויט פון כעס און איז אַוועק.

דער „סטאַרשי פּראַראָב" האָט געהייסן דעם אידישן קאָמענדאַנט ער זאָל אונז אויסטאָן און האַלב נאַקעטע אַרויפשטעלן אויף דער „וויישקע" ביזן סוף פון טאָג. די „וויישקע" איז געווען אַ טורעם, וואָס איז געשטאַנען אויף הילצערנע סלופּעס פון בערך זיבן מעטער הויך און האָט געדינט אַלס אָבסער־וואַציע־פונקט פאַר די וועכטער, וואָס האָבן געהיט, אַז די אַרעסטאַנטן זאָלן נישט אַנטלויפן. די סאָלדאַטן זיינען אָבער געווען אַנגעטאָן אין ספּעציעלע פּעלצן מיט וואָלענקעס אויף די פיס, און דערצו האָבן זיי זיך געטוישט יעדע דריי שעה, ווייל לענגער האָבן זיי נישט געקענט אויסהאַלטן פון דער קעלט. דער פראָסטיקער ווינט האָט דאָ געשניטן ווי מיט מעסערס. מיר זיינען דאָ געשטאַנען האַלב נאַקעטע. אויפן האַלז האָט מען אונז אויפגעהאַנגען ברעט־לעך מיט דער אויפשריפט: „סובאָטאַ" (שבת).

אונזער בריגאדיר איז עטלעכע מאל צוגעקומען צו דער „ווישקע" און ארויפגעשריגן צו אונז: „שוטים! גייט אראפ און נעמט אייך צו דער ארבעט. איר וועט דאך פארפרוירן ווערן צום טויט. איר זעט דען נישט, אז אייערע אידן האבן אייך פארלאזט און איבערגעגעבן אין די הענט פון „פראראב"? . . .".

דער פראסט האט גענומען אלץ מער מאטערן. פלוצים איז געקומען צו לויפן א סאלדאט און עפעס איבערגעגעבן אונזער בריגאדיר. מיר האבן געזען ווי ער נעמט אויף גיך צונויף די בריגאדע און גייט אוועק. פארן אוועקגיין האט ער נישט פארגעסן אין אונז און באפוילן, אז מיר זאלן נישט וואגן צו רירן זיך פון ארט ביז ער וועט צוריקקומען.

אביסל שפעטער איז געקומען דער קאמענדאנט, דער איד, און האט אונז אראפגעשלעפט פון דער „ווישקע". אליין, מיט די איגענע כוחות, האבן מיר נישט געקענט אראפגיין, ווייל מיר זיינען געווען שטייף פון פראסט.

— איר האט א נס — האט ער געזאגט — דא נישט ווייט האט דאס וואסער איבערגעריסן א דאמבע, האט מען דארט ארויבערגעווארפן אייער בריגאדע צו דער ארבעט ביים פארהאלטן דאס וואסער. איך האב אויסגענוצט א מאמענט און געקומען אייך באפרייען. ביזן אוונט וואלט איר שוין דא נישט געווען קיין לעבעדיקע.

ער האט אונז ארייngעפירט אין זיין צימער, געגעבן אונז טיי מיט צוקער און ברויט. — איך מוז שוין צוריקגיין צו דער דאמבע — האט ער געזאגט — איך וועל אייך פארשליסן פון דרויסן. אויב ס'וועט ווער ס'איז קלאפן, זאלט איר זיך נישט אפרופן, ווי עס וואלט קיינער נישט געווען אין שטוב. איך וועל קומען און צוריק ארויספירן אייך אויף דער „ווישקע", אז קיינער זאל נישט דערקענען, אז איר זייט אראפ.

מיר האבן זיך גלייך געענומען צו די הייסע טיי, און ווען מיר האבן זיך אביסל דערוואלעמט, האבן מיר געדאווענט און געמאכט קידוש איבערן לעבל ברויט, און מיר האבן זיך אוועקגעלייגט. מיר זיינען ווייזט אויס שטארק געשלאפן, ווייל מיר האבן נישט געהערט וען דער קאמענדאנט איז צוריק־געקומען.

— איך בין געקומען אביסל פריער — האט ער געזאגט — כדי צו כאפן מיט אייך א שמועס. איך האב זיך געבעטן ביים פראראב, ער זאל אייך נישט אוועקשטעלן אויף דער „ווישקע". אבער דאס איז א געמיינער אנטי־סעמיט און סתם א גזלן. ער האט געהאט א סאטיספאקציע, וואס איז איד מוז אנטאן אזעלכע צרות אנדערע אידן. איך בין אליין פון א שטרענג אידי־שער משפחה פון האמעל. איך האב געלערנט אין חדר און קען אביסל אידיש־קייט. איך בין א בוי־טעכניקער און כ'האב געארבעט אין א טרעסט אין האמעל. איינמאל האט מיך מיין דירעקטאר געבעטן, איך זאל ברענגען מאטעריאלן צו רעמאנטירן זיין פריוואטע וואוינונג. איך האב אנגעלאדן אן אויטא מיט מאטעריאלן און געפירט צום דירעקטאר. אויפן וועג האבן מיך פארהאלטן מיליציאנערן און געפאדערט פאפירן. איך האב זיי געזאגט, אז דאס פיר איך

אויף דער פאַראַדענונג פונעם דירעקטאָר. זיי האָבן ביי אים געפרעגט טעלעפאָניש און ער האָט עס אָפּגעלייקנט, און אויך געהייסן מיך אַרעסטירן. מען האָט מיך פאָר׳משפּט אויף 10 יאָר. אַ לאַנגע צייט בין איך געווען אויף שווערע אַרבעטן. שפּעטער האָט מען מיך באַשטימט אַלס קאָמענדאַנט פון די בוי אַרבעטן.

עס איז געווארן שפּעט און מיר האָבן געמוזט צוריק אויפהענגען אויף זיך אונזערע „שאַנד ברעטלעך" און אַרויף אויף דער „ווישקע". דער פראָסט איז ווידער געקראָכן ביז אונטער די ביינער. די צייט האָט זיך געצויגן אַן אַ סוף. ענדלעך איז געקומען דער בריגאַדיר.

— איר לעבט נאָך? — האָט ער געזאָגט מיט פאַרוואונדערונג — מען קען גאָר נישט פון אייך פּטור ווערן. איך האָב געמיינט, אַז איר זייט שוין לאַנג פאַרפרוירן ביז טויט. און איר זאָגט, אַז איר זייט שוואַכינקע און האָט נישט קיין כוח צו אַרבעטן . . .

מיר האָבן געמוען לויפן כדי זיך אַביסל דערוואַרימען און מיט דער גאַנצער בריגאַדע זיינען מיר אַוועק אויפן וועג צו דער זאָנע.

שוין ביים טויער האָט אונז אָפּגעווארט דער „נאַריאַדטשיק", וועלכער האָט מיך מיר שמואל׳ן אָפּגעפירט אין קאַרצער. מיר זיינען באַשטראָפט געוואָרן מיט 5 טעג איזאָלאַציע. פאַרשטייט זיך, אַז צו דער אַרבעט האָבן מיר געמוזט גיין, מיר האָבן נאָר באַקומען אַ העלפט פון אונזער פּאָרציע ברויט, ד. ה. 300 גראַם אין טאָג.

ווי נאָר מיר זיינען אַריין אין קאַרצער האָבן די קרימינעלע פאַרברעכער געגומען אונז באַקוקן פון קאָפּ ביז די פיס. ס׳זיינען זיי ווייזט אויס געפעלן געווארן מיינע מלבושים. זיי האָבן מיך אַרומגערינגלט און אָנגעהויבן אונטער־האַנדלען וועגן מאַכן אַ בייט . . . צווישן זיי איז געווען אונזער אַלטער באַקאַנטער פון עטאַפּ, וואסקא. ער איז אַרויס צו מיר מיט אַ טענה, הלמאי איך האָב אים שוין לאַנג צוגעזאָגט צו בייטן זיך מיט אים, און איצט פיר איך אונטערהאַנדלונגען מיט אַנדערע. איך האָב געזען, אַז מיט זיי קען מען זיך נישט שפּילן, אַז זיי מיינען דאָס ערנסט. איך האָב זיך געטראַכט, איידער אַ פרעמדער, זאָל שוין בעסער געניסן אַן אייגענער גנב. איך האָב „צוגעקלאַפּט" דאָס געשעפט מיט וואסקאָ. מיינע בגדים זיינען וואָס אַן אמת געווען אַביסל גרויס אויף אים, פונקט ווי זיינע אַביסל צו קליין אויף מיר. אָבער איך בין געווען צופריידן, וואָס איך האָב אַזוי אָפּגעשניטן. ס׳האָט געקענט זיין ערגער, איך זאָל בלייבן אינגאַנצן אַן בגדים . . .

צומאָרגנס האָט דער נאַריאַדטשיק אונז געמוען צו דער אַרבעט אין אונזער בריגאַדע. מיר האָבן געאַרבעט איבער די כוחות, אָבער די נאָרמע האָבן מיר בשום אופן נישט געקענט מאַכן. עס איז געווען אייגעשטעלט אַ סיסטעם פון קאַלעקטיוווער פאַראַנטוואָרטלעכקייט. אויב אָפילו איינער האָט נישט געמאַכט די נאָרמע, האָט מען נישט אָפּגעלאָזט די גאַנצע בריגאַדע. ס׳איז שוין געווען אַכט אין אָוונט. אַלע האָבן שוין געהאַט פאַרענדיקט זייערע נאָרמעס, נאָר איך מיט שמואל׳ן נישט. אַלע אַרעסטאַנטן האָבן געגומען טוס־

לען, אַז צוליב די אידן־פוילאַקעס מוזן זיי דאָ נאָך שטיין און פרירן. מיר ביידע זיינען שוין געפאַלן פון די פיס. אַ היפשע צייט האָבן מיר געאַרבעט אַליין. צום סוף האָט דער בריגאַדיר באַפוילן, אַז אַלע זאָלן צוהעלפן, ווייל ס׳איז שוין זייער שפעט און צוליב אונז וועט מען די גאַנצע קאָלאָנע נישט צולאָזן צום אַפעל.

וועז מיר זיינען אַנגעקומען אין דער זאַנע איז שוין געווען צען אַזייגער. דער נאַטשאַלניק האָט געזומען שרייען, אַז צוליב אונז האָט מען אויפגע־האַלטן דעם אַפעל אויף צוויי שעה. ער האָט געסטראַשעט, אַז אויב דאָס וועט זיך נאָכאַמאָל איבער׳חזר׳ן, וועט ער שיקן די גאַנצע בריגאַדע אין קאַרצער.

— אַלץ צוליב די „סובאָטניקעס״ — האָט זיך פאַרענטפערט דער בריגאַדיר. שבת ווילן זיי נישט אַרבעטן, ווייל זיי זיינען הייליקע, און די איבעריקע טעג ווילן זיי סתם נישט אַרבעטן. מען דאַרף זיי אָנברעכן די ביינער, וועלן זיי זיך אויסלערנען אַרבעטן . . .

די בריגאַדע איז אַוועק אויפן אַפעל. מיך מיט שמואל׳ן האָט מען אַפגעפירט אין קאַרצער. אין עטלעכע שעה אַרום איז געקומען אַ שליח פון נאַטשאַלניק אוטשאַסטקא מיט אַ גוטע בשורה: מען האָט אונז אַמנעסטירט און באַפרייט פון קאַרצער.

וועז מיר זיינען צוריקגעקומען אין באַראַק האָט דער עלטסטער פון קאַמער מיר אַפגעגעבן מיינע בגדים, וועלכע איך האָב אַ טאָג פריער געטוישט מיט וואסקאָן. זיי זיינען געווען אויסגעריניקט און אויסגעפרעסט. וואסקאָ האָט דערביי געבעטן דעם עלטסטן פון אונזער קאַמער ער זאָל מיר איבערגעבן, אַז אַ גנב פאַרגעסט קיינמאָל נישט אין דעם, וואָס טוט אים אַ טובה . . . ווער קען וויסן ביי וועמען מען קען געפינען יושר . . .

דער ערשטער פסח אין לאַגער

ערב פסח תרצ״ח האָט מען מיך אַרויסגערופן אין שטאָב. דער פאַר־טרעטער פון נאַטשאַלניק אוטשאַסטקא האָט מיר מודיע געווען, אַז מיין פרוי האָט מיר איבערגעגעבן אַ פעקל וואַרעם אָנטועקן, הונדערט רובל און אַ פעקל מצות. ער האָט מיר אַלץ אָפגעגעבן, אויסער די מצות.

— צוליב דיין נישט אַרבעטן שבת דערוואַרטן דיר שוין געוג צרות — האָט ער געזאָגט — דעריבער ראַט איך דיר, פאַר דיין טובה, זאָלסט נישט אָננעמען די מצות און שרייבן צום נאַטשאַלניק, מען זאָל דאָס צוריקשיקן אַהיים. דעמאָלט וועט מען קענען רעדן וועגן איבערפירן דיך, און אפשר אויך דיין חבר, אויף אַ לייכטע אַרבעט אין קאַנטאָר — האָט ער צוגעגעבן.

איך האָב אים געדאַנקט פאַר די גוטע עצות און פאַרן גוטן ווילן, און געבעטן, אַז ער זאָל מיר די מצות אָפגעבן, ווייל פסח וועל איך נישט עסן

קיין חמץ. דערביי האָב איך אויך געבעטן מען זאָל מיר דערלויבן צו זען זיך מיט מיין פרוי.

— איך בין דאָ אַ קליין מענטשעלע — האָט געזאָגט דער פאַרטרעטער פון נאַטשאַלניק — איך וויל דיר נאָר וואַרענען, אַז דו טוסט זיך, און הויפט־זעכלעך דיין יונגן חבר אַ גרויסע רעה. אין לאַגער רעדט מען שוין, אַז איר דעמאָראַליזירט די איבעריקע אַרעסטאַנטן פון אייער בריגאַדע. דו ווייסט דאָך, אַז דאָ זיינען פאַראַן געוג מיטלען ווי אַזוי פּטור צו ווערן פון „גישט גע־וואונטשענע עלעמענטן". מען וועט אייך ערגעץ שיקן און אויפן וועג וועט שוין „עפּעס געשען", אַז קיינער וועט אַפילו נישט וויסן וואו אייער געביין איז . . . וואָס שייך אַ זעאונג מיט דיין וויב, איז דאָס נישט דערלויבט, ווייל דו ביסט פאַר׳משפּט פאַר אַ שוועד פאַרברעכן.

ער האָט מיר אָפּגעגעבן די מצות און מער האָט ער צו מיר קיין וואָרט נישט געזאָגט.

איך בין אַוועק אַ גליקליכער, אַז מיר האָבן מצות אויף פּסח. ערב פּסח זיינען מיר אַרויס צו דער אַרבעט נאָרמאַל. אונזער בריגאַדע איז געווען באַ־שעפּטיקט ביים צענעמען אַן אַלטע באַן־ליניע. אַ טייל מענטשן האָבן אויס־געגראָבן די אַלטע שפּאַלעס פון דער ערד און אַנדערע האָבן זיי אַוועקגע־טראָגן אויף אַ מהלך פון עטלעכע מעטער. מיר איז אויסגעקומען צו שלעפּן די שפּאַלעס.

— דו ביזט אַ געזונטער און דערוואַקסענער מענטש, קענסטו טראָגן — האָט געזאָגט דער בריגאַדיר — יעדערער מוז אַרבעטן לויט זיינע כוחות.

די אַרבעט איז באמת געווען זייער אַ שווערע. די שפּאַלעס זיינען לאַנגע יאָרן געלעגן אין דער ערד און געווען דורכגעזאָפּט מיט פייכקייט, און דערפאַר זיינען זיי געווען זייער שווער. דערצו נאָך האָט דער וועג געפירט באַרג־אַרויף, אַזוי אַז מיר האָבן געמוזט טראָגן זיי אין צווייען.

אינמיטן טאָג איז געקומען אַן אָפּיציר פון נ. ק. וו. ד. און האָט אונז אַ לאַנגע צייט אָבסערווירט, און, ווייזט אויס, געקומען צום אויספּיר, אַז מיר אַרבעטן נישט גענוג אינטענסיוו. ער האָט באָפוילן, אַז יעדער איינער זאָל אַליין טראָגן אַ שפּאַלע. די מערהייט פון אונז איז נישט געווען בכוח אויפצוהייבן אַליין די שפּאַלע, אַזוי אַז איינער האָט געמוזט אַרויפלייגן דעם צווייטן אויף די פּלייצעס די שפּאַלע. אַנדערע, ווידער, האָבן זיך איינגעבראָכן אונטער דער לאַסט און נישט געקענט אַרויפשלעפּן זיך אויפן באַרג. די אַרבעט איז נישט געגאַנגען און די רעזולטאַטן זיינען געווען קלענער ווי פריער. דער בריגאַדיר האָט געזען, אַז מיר וועלן נישט אויספירן די נאָרמע, האָט ער געבעטן ביים ענקאַוועדיסט, ער זאָל דערלויבן צו טראָגן אין צווייען, ווי פריער, ווייל אַזוי נעמט דאָס פיל לענגער.

יענער איז געוואָרן אין כעס. ער האָט אַרויסגעצויגן דעם רעוואָלווער, אַזוי אַז דער בריגאַדיר איז פון שרעק אָפּגעשפרונגען אין אַ זייט.

— איך וועל זיי באַלד אויסלערנען אַרבעטן — האָט ער געשריגן. — איך וועל קוקן אויפן זייגער. ווער ס׳וועט נישט צו דער באַשטימטער צייט אַרויפטראָגן די שפּאַלע און קומען צוריק, וועט אויפן אָרט דערשאָסן ווערן. ס׳וועט זיין מיט עטליכע שונאים וווייניקער און די איבעריקע וועלן זיך אויסלערנען אַרבעטן . . .

מיר האָבן זיך זייער דערשראָקן און זיך אונטערגעיאָגט מיט די לעצטע כוחות. דריי אַזייגער האָבן מיר שוין געהאַט אַריבערגעטראָגן אַלע שפּאַלעס, וואָס זיינען געווען צוגעגרייט אויף דעם טאָג. וועז דער פּראַאב איז אָנגעקומען און געזען אַז מיר זיינען שוין פּאַרטיק מיט אונזער נאָרמע, איז ער נתפּעל געוואָרן פון אונזער אַרבעט און דערלויבט אונז אַפילו אָפּצורוען זיך, ביז די אַנדערע בריגאַדעס וועלן ענדיקן.

אין אָוונט, וועז אַלע זיינען אָוועק עסן, האָב איך מיט שמואל׳ן געדאָונט. מיר האָבן אויסגעשפּרייט אויף אונזער נאָרע אַ צעמענט־זאַק און גענומען אָפּריכטן דעם סדר. מצות האָבן מיר געהאַט, מרור האָט אין לאַגער נישט געפּעלט, די פּיר כוסות האָבן מיר געהאַט אין זיינען, און דעם אַפּיקומן האָבן מיר אויפגעגעסן אַ סך פּריער ווי האַלבע־נאַכט.

בייאַכט, וועז קיינער האָט נישט באַמערקט, האָבן מיר מכבד געווען אונזער בריגאַדיר מיט מצה. ער האָט אונז געדאַנקט פאַר דער מתנה און איז געווען שטאַרק געירט, אַז מיר האָבן טראָץ אַלעם אין אים נישט פאַרגעסן. ביי דער געלעגנהייט האָבן מיר געזוכט אַן עצה, ווי אַזוי מיר זאָלן זיך אַרויס־דרייען פון אַרבעטן יום־טוב.

— אַרויסגיין וועט איר מוזן מיט דער גאַנצער בריגאַדע — האָט געזאָגט דער בריגאַדיר, אַנדערש וועל איך מוזן אַנשרייבן קעגן אייך. דאָרט אויפן אָרט וועלן מיר שוין געפינען אַן אויסוועג אַז איר זאָלט נישט מוזן אַרבעטן.

דאָס פּלאַץ וואו מיר האָבן געאַרבעט, האָט פאַרנומען אַ שטח פון עטליכע קילאָמעטער. עס זיינען דאָרט געווען באַשעפטיקט טויזנטער אַרעסטאַנטן און אַ גרויסע צאָל „פּרייַ מענטשן". וואָס האָט אונז אָפט מאָל געגעבן די מעגליכקייט אַרויסצודרייען זיך אויף אַ קורצער ווייַלע פון דער עבודת הפּרך. ס׳איז דאָרט געווען אַ וואַסער־פּאָמפּע און אייניקע מאַגאַזינען, ביי וועלכע עס זיינען געווען באַהייצטע צימערלעך פאַר די אָנגעשטעלטע. וועמען פון די אַרעסטאַנטן עס איז געלונגען, האָט זיך דאָרט אַריינבאַקומען אויף אַ רגע, כדי זיך דאָרט צו דערוואַרעמען פון ביטערן פראָסט. די „פּרייַ" האָבן זיי געטריבן פון דאָרט, ווייל אויב די נאַטשאַלסטוואָ האָט דאָרט געכאַפּט אַן אַרעסטאַנט, האָבן זיי געהאַט דערפון צרות, און דעם אַרעסטאַנט האָט מען געשלאָגן מכות רצח.

דעם ערשטן טאָג פּסח האָב איך מיט שמואל׳ן זיך אַרויסגעדרייט פון דער בריגאַדע. דער בריגאַדיר האָט געמאַכט דעם אָנשטעל, אַז ער באַמערקט נישט ווי מיר זיינען אָוועק. מיר האָבן אַרומגעבלאָנקעט איבערן פּלאַץ. עס האָט אונז דורכגענומען דער פּראָסט און מיר האָבן געזוכט אַ פּלאַץ וואו זיך

אויסצובאַהאַלטן און זיך אָנווּאַרעמען. מיר זיינען אַריין אין צימערל ביי דער וואַסער־פּאָמפּע. די אַרבעטער האָבן מורא געהאַט, און נאָך עטליכע מינוט האָבן זיי אונז אַרויסגעטריבן. מיר האָבן זיך באַהאַלטן אין אַ פּאַרלאָזט קעמערל, וואו מיר זיינען שטייף געווואָרן פון דער קעלט. פּאַרנאַכט, ווען די בריגאַדע האָט געענדיקט די אַרבעט, זיינען מיר אַרויס. זיי האָבן אונז אויפגענומען נישט פריינטליך.

נאָכן אָפּעל זיינען אַלע אַוועק אין דער סטאָלאָווקע. איך מיט שמואל'ן האָבן געדאַוונט און געפּראַוועט די צווייטע סדר־נאַכט און געלייגט זיך שלאָפן.

אינדערפרי האָט דער בריגאַדיר פּאַרפירט מיט אונז אַ שמועס:

— איר וווייסט דאָך, אַז אין לאַגער זיינען נישט פאַראַן קיין סודות. מען האָט שוין צוגעטראָגן דעם נאַטשאַלניק, אַז איר האָט נעכטן נישט געאַרבעט צוליב אייער יום־טוב. מען שמועסט, אַז מען וועט אייך משפּט'ן פאַר קאָלעקטיוון אָפּזאָג פון דער אַרבעט. איר וווייסט דאָך גוט — האָט ער געזאָגט — אַז דערפאַר קענט איר באַקומען אַ „שטריקל" . . . איך וויל אייך נישט צווינגען צו אַרבעטן אין אייערע ימים־טובים, אָבער איך וויל אויך נישט זיין צוזאַמען מיט אייך אויף דעם משפּט. טוט ווי איר פאַרשטייט, נאָר אַן מיר. איך וויל דערמיט נישט האָבן קיין שום שייכות.

אין דעם טאָג איז אונז געווען פיל שווערער, אָבער מיר האָבן נישט געאַרבעט. געפרוירענע און הונגעריקע האָבן מיר זיך אַרומגעדרייט איבערן פּלאַץ. ווען ס'איז געוואָרן טונקל, האָבן מיר געדאַוונט, צוריקגעגאַנגען צו אונזער בריגאַדע און אָנגעהויבן אַרבעטן.

ווען מיר זיינען צוריקגעקומען צו דער זאָנע, האָט ביים וואַך־טויער געווארט אויף אונז דער נאַריאַדטשיק, וועלכער האָט אונז געמוסן מיט זיך.

— מילא, אויב איר ווילט מקריב זיין אייער לעבן, איז דאָס אייער זאַך — האָט ער אָנגעהויבן — אָבער צו וואָס שלעפּט איר אַריין אין דעם אומגליק דעם יונגן בחור? ער איז דאָך געבוירן געוואָרן אונטער דער ראָטנמאַכט און איר האָט אים געמוסן אונטער אייער השפּעה. דאָס באַשווערט נאָך מער אייער לאָגע, ווייל איר וועט ג'משפּט ווערן פאַר קאָלעקטיוון אָפּזאָג זיך פון דער אַרבעט. איצט וואַרט אויף אייך דער נאַטשאַלניק סידאָראָוו, צו וועלכן איך דאַרף אייך פירן. הערט זיך צו צו מיין עצה — האָט ער געזאָגט, — איך וויינטש אייך חלילה נישט קיין שלעכטס. דער נאַטשאַלניק איז בכלל נישט פאַראינטערעסירט אין אייער משפּט, ווייל דאָס וואַרפט אַ שאָטן אויף זיין קאַריערע. ער קען אייך שיקן אויף יענער וועלט אָן אַ משפּט. ער האָט דאָס שוין נישט אין מאָל באַווייזן. דערביבער זייט פאַרזיכטיק און באַטראַכט זיך גוט, ווי אַזוי איר קענט זיך נאָך אַרויסדרייען פון דער געפאַר.

מיר זיינען אַריין אין קאַבינעט פונעם נאַטשאַלניק פון דער אָפּטיילונג. אויסער סידאָראָוו איז דאָרט געווען אַ מענטש אין אַ מונדיר פון נ.ק.ו.ד., מיט אָפּצייכנס פון אַ פּולקאָווניק. דער פּולקאָווניק האָט געערעדט רואיג און געלאַסן, ווי ער וואָלט געציילט זיינע ווערטער.

— וואָס פאַראַ כאַראַקטער טראָגט אייער אָפּזאָגן זיך פון דער אַרבעט שבת און די אידישע ימים־טובים? — האָט ער געפרעגט.

— נאָר אַ רעליגיעזן — האָב איך געענטפערט.

— מיר האָבן זיך ספּעציעל פאַראינטערעסירט אין דער פראָגע. מען האָט אונז געענטפערט, אַז לויטן אידישן דין מעג מען אַרבעטן שבת, אויב דאָס איז פאַרבונדן מיט סכנות נפשות. דעריבער איז פאָר אונז קלאָר, אַז אייער אָפּזאָגן זיך פון דער אַרבעט, דערצו נאָך אויף אַ קאַלעקטיוון אופן, טראָגט אַן אויסגעשפּראָכן־פאָליטישן כאַראַקטער. איך וויל אייך נאָר וואָרענען, אַז פאָר אַזעלכע פאַרברעכנס קען מען אייך פאָר׳משפּט׳ן צום טויט. מיר ווילן אייך אָבער געבן נאָך איין שאַנס. אויב איר וועט זיך פאַרפליכטן, אַז פון איצט אַן און ווייטער וועט איר אַרבעטן ערליך און פלייסיק אַלע טעג אין דער וואָך, צוגלייך מיט אַלע, וועלן מיר אייך געבן דעם אורטייל מיט אָט־דעם תנאי. מיט דער צייט, אַז איר וועט זיך גוט אויפפירן, וועלן מיר אפשר אויך איבערפירן אייך צו אַ לייכטערע אַרבעט.

ער האָט געוואָרט אויף אונזער ענטפער. אין צימער האָט אַ ווייַלע געהערשט אַ פיינליכע שטילקייט.

— נו, וואָס זאָגט איר? — האָט זיך דער פּולקאָווניק געוענדעט צו מיר.

— שבת און יום־טוב וועל איך בשום אופן נישט אַרבעטן — האָב איך געענטפערט קאַטעגאָריש. דאָס זעלבע האָט געזאָגט שמואל.

— איך גלויב, אַז איר וועט זיך נאָך פאַרטראַכטן — האָט געזאָגט, אָביסל אין כעס און מיט פאַרלעגנהייט, דער פּולקאָווניק. — דערווייל גייט שלאָפן.

צומאָרגנס האָט מען אונז געפירט אויף אַ נייעם אַרבעטס־פּלאַץ. מען האָט אונז געגעבן גרויסע לאָפּעטעס און אויסגעשטעלט צו זעקס מאָן לעבן יעדן לאַסט־אויטאָ. מען האָט אונז געהייסן גראָבן די ערד און לאָדענען אויף די אויטאָס. די ערד איז געווען פייכט און קלעפּיק. די לאָפּעטעס זיינען געזונקען אין דער ליימיקער ערד. ס׳האָט זיך געפּאָדערט גרויס אָנשטרענגונג כדי זיי אַרויסצושלעפּן. מיט גרויס מי און שווייס האָבן מיר באַוויזן אָנצוזאָדענען איין מאָשין במשך פון צווי שעה. די שאָפערן, וועלכע באַקומען זייער לוין לויט דער צאָל אַרויסגעפירטע מאָשינען ערד, האָבן זיך אויפגערעגט, אַז צוליב אונז וועלן זייערע פאַרדינסטן זיין נישטיקע . . . זיי האָבן אַרויסגערופן דעם אויפזעער פון נ. ק. וו. ד. און ג׳טענה׳ט, אַז מיר סאַבאָטאַזשירן די אַרבעט און פאַרהאַלטן בכיוון זייערע מאָשינען.

— ס׳איז אייך, ווייזט אויס, וויניק דער אורטייל פון 10 יאָר — האָט געגומען שרייען דער ענקאָוועדיסט. — פאָר אַזאַ אַרבעט וועט מען אייך שיקן אויף יענער וועלט. ער האָט אַרויסגענומען דעם רעוואָלווער און, ווי געווינליך, געגומען סטראָשען, אַז ווער ס׳וועט נישט אַרבעטן אינטענסיוו, וועט אויפן אָרט דערשאָסן ווערן . . .

מיר האָבן געהאָרעוועט מיט די לעצטע כוחות. אייניקע זיינען געפאַלן

אין חלשות. פֿלוצים האָט איינער פון אונזער בריגאַדע, אַ באַקאַנטער שונא ישראל, אויסגערופן:

— די אַלע צרות האָבן מיר פון די צוויי אידן! צוליב דעם, וואָס זיי גלוסט זיך נישט צו אַרבעטן שבת, ווערן מיר אַלע באַשטראָפט מיט שוועראַרבעט. אויב מיר ווילן נישט פון זיי פּטור ווערן, ווילן מיר אַלע שטאַרבן ווי הינט . . .

זיינע ווערטער האָבן גלייך געהאַט די געהעריקע ווירקונג. זיי האָבן זיך געוואָרפן אויף אונז. זיי וואָלטן אונז, מיך מיט שמואל'ן, אַוודאי געהרג'עט, ווען נישט די אינטערוועניע פון בריגאַדיר, וועלכער האָט מורא געהאַט, אַז ער וועט טראָגן די פֿאַראַנטוואַרטליכקייט פֿאַר דעם סקאַנדאַל.

ווען איך בין צוריקגעקומען אין באַראַק, האָב איך באַמערקט, אַז קיינער רעדט נישט מיט אונז. אַלע האָבן זיך באַמיט צו האַלטן זיך פון ווייטן פון אונז און געקוקט אויף אונז מיט רוגזה. איך האָב געקענט די „געזעצן" פון לאַגער און פֿאַרשטאַנען, אַז אַ ליאַדע טאָג וועלן זיי אונז „אָפֿרוימען" און קיינער וועט אַפֿילו נישט וויסן וואו אונזער געביין איז . . . דער איינציקער אויסוועג איז — וואָס שנעלער אַנטלויפן, כל זמן ס'איז נישט צו שפּעט. אָבער ווי אַזוי טוט מען עס?

מען כאַפּט אונז ביים אַנטלויפן

די נאַכט זיינען מיר נישט געשלאָפן. מיר האָבן געטראַכט וועגן אַ פּלאַן צו אַנטלויפן. דער לאַגער איז געווען אייגנעטיילט אין צוויי ראַיאָנען: אַ וואוינונגס־ראַיאָן און אַן אַרבעטס־ראַיאָן. ביים אַרויסגאַנג פון וואוינונגס־ראַיאָן האָבן אונז געהיט פֿאַליציי מיט טרענירטע הינט. דעם אַרויסגאַנג פון אַרבעטס־ראַיאָן האָבן געהיט סאָלדאַטן, וועלכע זיינען געשטאַנען אויף הויכע טורעמס, „ווישקעס". איין אַרויסגאַנג פון דעם ראַיאָן איז געווען באַשטימט פֿאַר די געדונגענע שאָפערן און זייערע אויטאָס. יעדן אָוונט נאָך דער אַרבעט, ווען די שאָפערן זיינען צוריקגעפֿאָרן אין זייערע באַזעס, האָט זיך ביים אַרויס־גאַנג געשאַפן אַ לאַנגע ריי פון אויטאָס, וועלכע זיינען קאָנטראָלירט געווארן דורך דריי סאָלדאַטן, וועלכע זיינען דאָרט געשטאַנען אויף דער וואַך. מיר האָבן באַשלאָסן אויסצונוצן דעם מאָמענט ווען די סאָלדאַטן זיינען פֿאַרנומען מיט קאָנטראָלירן די לאַסט־אויטאָס און פֿרואוון זיך אַרויסבאַקומען פון דער זאָנע. פון דאָרט האָב איך געטראַכט צו גיין צו דעם איד אין איבערגאַנגס־לאַגער, וועלכער האָט מיר צוגעזאָגט זיין הילף.

צומאָרגנס זיינען מיר אַרויס נאָרמאַל, מיט דער גאַנצער בריגאַדע. אין דעם טאָג האָבן מיר גראָד באַקומען אַ לייכטע אַרבעט, און די שטימונג אין דער בריגאַדע איז געווען אַ גוטע. נאָך עטלעכע שעה האָב איך מיט

שמואל׳ן געבעטן דעם בריגאַדיר, ער זאָל אונז געבן אַ צעטל צום דאָקטאָר, ווייל מיר פילן נישט גוט.

קיין באַפרייאונג האָבן מיר נישט באַקומען, ווייל מיר האָבן נישט געהאַט קיין היץ, אָבער צו דער אַרבעט זיינען מיר, פֿאַרשטייט זיך, נישט צוריקגעגאַנגען. מיר זיינען אַוועק צו אונזער וואַך־פּונקט. און ווי מיר האָבן פֿאַראויסגעזען, איז דאָרט געווען אַ גרויסער טומל. די סאָלדאַטן פון דער וואַך האָבן זיך געקריגט מיט די שאָפֿערן, וועלכע זיינען געווען אויסגעשטעלט אין אַ רייַ ביי דער זייט פון צענדליקער אויטאָס.

מיר זיינען מיט מזל אַרויס. עס איז צוגעפֿאַלן די נאַכט און די פּינ־סטערניש איז איצט געווען אונזער שוץ. איך האָב זיך באַמיט אויפצופֿרישן אין זכרון געוועזענע דעם וועג, וועלכן איך האָב זיך באַמיט צו פֿאַרגעדענקען בעת מען האָט אונז אַהער געפֿירט. נאָך עטלעכע קילאָמעטער זיינען מיר צוגע־קומען צו אַ קרייצונג. איין וועג האָט געפֿירט צום שטעטל, וואו עס האָט געוואוינט מיין באַקאַנטער, ביי וועלכן איך האָב געהאָפֿט צו באַקומען הילף, דער צווייטער וועג האָט געפֿירט צום שטאָב פון דער סאָוועטישער געהיים־פּאָליציי. אין וועלכער ריכטונג דאַרפן מיר גיין? דאָס האָב איך, צום באַ־דויערן פֿאַרגעסן.

פֿלוצים האָבן מיר דערזען אַ שאָטן פון אַ מענטשן. דאָס האַרץ האָט געמומען קלאָפֿן האַסטיקער. ווען ער האָט זיך דערנענטערט און מיר האָבן געזען, אַז ער איז אָנגעטאָן אין אַרעסטאַנטישע קליידער, האָבן מיר זיך אַביסל באַרואיקט, ווייל עס זיינען געווען אַרעסטאַנטן וואָס האָבן באַקומען שריפטלעכע דערלויבענישן אַרויסצוגיין פון לאַגער אין פֿאַרשידענע שליחות׳ן. איך האָב אַרויסגענומען אַ פּעקל „מאַכאָרקע" (טאַבאַק), וואָס איז אין לאַ־גער געווען אַ יקר המציאות, און געטראַכט, אַז מיר וועלן זען ווי אַזוי ער וועט מיט אונז האַנדלען — לויט דעם וועלן מיר וויסן ווי ווייטער צו באַציען זיך מיט אים. אָבער אַנשטאָט צו נעמען ביי אונז דאָס פּעקל „מאַכאָרקע", האָט ער גאָר אָנגעצילט אויף אונז אַ רעוואָלווער און האָט אויסגערופֿן: „רוקי ווערך!" (די הענט אין דער הויך!). עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס איז געווען אַן איבערגעטאָנענער ענקאָוועדיסט, וועלכער האָט אויף אַזאַ אופן גע־טשאָטעוועט אויף די וועלכע אָנטלויפן פון לאַגער.

אויף זיין פראַגע, ווי אַזוי מיר האָבן זיך דאָ געפונען, האָב איך גע־ענטפֿערט, אַז מיר האָבן פֿאַרבלאָנדזשעט און זוכן אַ וועג צו דער זאָנע פון לאַגער. פֿאַרשטייט זיך, אַז ער האָט נישט אָנגענומען אונזער אויסרייד און אָנשטאָט צו נעמען אונז אין לאַגער, האָט ער אונז צוגעפֿירט אין שטאָב פון דער געהיים־פּאָליציי.

דער נאָטשאָלניק אינעם ראַנג פון אונטער־פֿולקאָווניק פון נ. ק. וו. ד. האָט זיך זייער דערפרייט מיט דער „גוטער אַרבעט" פון דעם „אָפּעראַטיוניק" (דער ענקאָוועדיסט וואָס כאַפּט אָנטלאָפּענע אַרעסטאַנטן) און האָט אים געהייסן גיין עסן און דערנאָך זיך אָפּרוען.

— אַנטלויפן האָט זיך אייך פאַרגלוסט — האָט ער זיך געוועדעט צו אונז ווען מיר זיינען פאַרבליבן מיט אים אַליין. — טוט זיך אויס, איך וויל זען וואָס איר האָט דאָרט באַהאַלטן אונטער די בגדים — האָט ער באַפוילן, און דערביי אַרויסגערופן טעלעפאָניש אָ סאָלדאַט. פון מיינע אַרעסטאַנטישע דערפאַרונגען האָב איך געוואוסט, אַז מען הייסט אויסטאָן און דערנאָך שלאָגט מען מכות רצח. איך האָב אָבער בעת מעשה געטראַכט וועגן טאַטן, וואָס האָט מיר געזאָגט: „זאָל דער פּחד פאַר זיי נישט האָבן אויף דיר קיין שליטה".

מיר זיינען ביידע געשטאַנען נאָקעטע, דער סאָלדאַט האָט געניטשטערט אין אונזערע בגדים, ער האָט אַרויסגעשלעפּט פון קעשענע עטליכע מצות, 16 רובל און אָ פּעקל מאַכאָרקע.

דערזעענדיק אונזערע טליתים קטנים און יאַרמולקעס און דערצו נאָך די מצה, איז דער נאַטשאַלניק אויפגעשפּרונגען פון כעס. „איך זע שוין ווער איר זייט — האָט ער אויסגערופן אין רציחה — קלעריקאַלן, שונאים פון דער ראַטנמאַכט. איך וועל אייך אָנלערנען, אַז מער וועט איר שוין נישט אַנטלויפן פון לאַגער. ניין — האָט ער געזאָגט מיט אַ צינישן שמייכל — האָט נישט קיין מורא, איך וועל אייך נישט הרג'ענען. איך וועל אייך אַזוי צורעכט מאַכן, אַז איר וועט בעטן אויפן טויט".

אויף זיין באַפּעל איז אָנגעקומען די „מאַנעווראָוי גרופּע". אַז איך האָב דערזען די פאַרשוינען איז מיר געווארן טרויעריק אויפן האַרצן. דאָס איז געווען אָ ספּעציעלע אָפּטיילונג פון סאָדיסטן, וואָס האָבן זיך ספּעציאַליזירט אין פּיניקן אַרעסטאַנטן וועלכע מען האָט געכאַפּט ביים אַנטלויפן אָדער ביי אַנדערע זינד פון עובר זיין אויפן רעגולאַמין פון לאַגער. אָ סך אַרעסטאַנטן זיינען שוין אַרויס פון זייערע הענט קאַליקעס, און זייער אָפּט האָבן זיי דערשלאָגן אָ מענטש צום טויט. אין אַזעלכע פאַלן האָבן זיי אַוועקגעפירט דעם קרבן אין שפּיטאָל, וואו מען האָט צונויפגעשטעלט אָ פּראָטאָקאָל, אַז דער אַרעסטאַנט איז געשטאָרבן פון „אָ פאַרפאַל ביי דער אַרבעט".

— איר זעט די זשידעס — האָט דער נאַטשאַלניק זיי אָנגעוויזן אויף אונז — דאָס זיינען רבנים, קאָנטער־רעוואָלוציאָנערן. מען האָט זיי געכאַפּט ביים אַנטלויפן פון לאַגער. ווי מיינט איר, נאָך אייער „אונטערזוכונג" וועלן זיי נאָך האָבן חשק צו לויפן? . . .

מיר זיינען געלעגן נאָקעטע אויף דער ערד, גרייט צום פּסק־דין. אין דעם מאָמענט האָט זיך געעפנט די טיר און עס איז אַריין אָ פּאָרשוין אין אָ פּוטערנעם מאַנטל און אין אָ פּוטערן היטל. ווי מיר האָבן זיך שפּעטער דער־וואוסט, איז דאָס געווען אָ הויכער באַאַמטער פון זיכערקייט־מיניסטעריום, „או. ג. ב."

דער נאַטשאַלניק איז אויפגעשפּרונגען פון אָרט, געשטעלט זיך אויף אַכטונג און געבעטן דעם גאַסט זיצן.

— וואָס טוט זיך דאָ ביי אייך אין שטאָב? — האָט געפרעגט דער גאַסט.

— מיר האָבן געכאַפּט די צוויי לייט ביי אַ פּרואוו פון אַנטלויפן — האָט געענטפערט דער נאַטשאַלניק.

— און זיי וואָס טוען דאָ? — האָט געפרעגט דער גאַסט, אַנווייזנדיק אויף די לייט פון דער „מאַנעווראָווי גרופּע", און געהייסן זיי אַרויסגיין פון צימער.

— וואָס טוט זיך דאָ ביי אייך? — האָט ער זיך געוועגדעט צום נאַטשאַלניק וועגן יענע זיינען אַרויס — פאַרוואָס ליגן די מענטשן נאַקעטע אויפן דיל? וואָס איז דאָ, אַ פאַשיסטישער לאַגער? — האָט ער געזאָגט שוין אַביסל אין אַן אויפגערעגטן טאָן. — איך זע, אַז עס איז אמת דאָס וואָס מען דערציילט וועגן נישט דערלאָזבאַרע מעטאָדן, וואָס איר וועגדט אַן לגבי אַרעסטאַנטן. זאָלן די מענטשן אויפשטיין און אַנטאָן זיך, דאַן וועלן מיר קענען וויייטער פירן די אויספאָרשונג.

מיר האָבן זיך אַנגעטאָן. וועגן איך האָב אויפגעהויבן מיין טלית קטן, וואָס דער נאַטשאַלניק האָט פריער פון כעס צעריסן, האָב איך באַמערקט ווי דער גאַסט האָט זיך שטאַרק צוגעקוקט און געוואונדערט.

— און איצט דערציילט וואָס עס איז מיט זיי געשען — האָט ער זיך געוועגדעט צו אונזער נאַטשאַלניק.

— זיי האָבן געמאַכט אַ פּרואוו צו אַנטלויפן פון לאַגער — האָט געענטפערט דער נאַטשאַלניק. — דער אָפּעראַטיוויניק האָט זיי געכאַפּט און געבראַכט אין שטאַב צו מיר.

— וואָס האָט מען ביי זיי געפונען? — האָט וויייטער געפרעגט דער גאַסט.

— 16 רובל און מצה — האָט געענטפערט דער נאַטשאַלניק.

— עפּעס איז דאָס פאַר מיר נישט קלאָר — האָט געזאָגט דער גאַסט — מענטשן אַנטלויפן פון לאַגער אַן דאָקומענטן, אַן עסן און כמעט אַן געלט? איר האָט אין באַראַק נאָך עפּעס געלט אָדער שפּייז? — האָט ער זיך געוועגדעט צו אונז.

— יאָ — האָב איך געענטפערט — מיר האָבן נאָך מצה, ווייל עס איז נאָך פאַרבליבן פיר טעג פּסח און ביים „דניעוואַלני" האָב איך נאָך 50 רובל.

— פאַרוואָס האָט איר געוואָלט אַנטלויפן? דערציילט ווי אַזוי דאָס איז געשען — האָט ער זיך געוועגדעט צו מיר.

איך האָב זיך איינגעקוקט אין זיין פּנים און דערזען אין אים אַ שטאַרקע ענליכקייט צו די גרוזינישע אידן. דאָס האָט מיר צוגעגעבן מוט. „און אפשר טאָקע"? האָב איך געטראַכט . . .

— איך געפּין זיך אין אין באַראַק מיט דעם יונגן בחור — האָב איך געוויזן אויף שמואל'ן. — מיר זיינען פרומע אידן, וואָס היטן שטרענג אונזערע דינים. היינט איז ביי אונז דער יום־טוב פּסח, האָבן מיר נישט געטאָרט אַרבעטן. זיינען מיר אַוועק פון אונזער בריגאַדע. מיר האָבן אַבער פאַרבלאַנדזשעט און נישט געפונען דעם וועג צוריק צו דער זאַנע. דערזעענדיק פון דער וויייטנס

אַ מענטש, דאָס איז געווען. איך האָב אים געפרעגט דעם וועג און דערביי פאַרגעלייגט צו פאַררויכערן. ער האָט אָבער אָנגעשטעלט אויף אונז דאָס געווער, נישט געוואָלט אויסהערן אונזער אויפקלערונג, נאָר אָפּגעפירט אונז צום שטאָב, באַשולדיקנדיק אונז, אַז מיר האָבן געוואָלט אָנטלויפן.

— אַזוי גאָר? — האָט אויסגערופן דער גאַסט — איר מאַכט זיך ימים־טובים אין לאַגער. אָן אַ דערלויבעניש זייט איר אַוועק פון דער אַרבעט. איך וועל אייך אויסשרייבן אַ רעצעפּט וואָס וועט אייך אויסהיילן פון אייער פויל־קייט . . .

ער האָט אָנגעשריבן אַ באַפעל, אַז פאַרן פאַרלאָזן די אַרבעט אָן אַ דערלויבעניש וועלן די צוויי אידישע אַרעסטאַנטן באַשטראָפט מיט פינף טעג קאַרצער, וואָס באַפרייט זיי נישט פון אַרויסגיין אין די טעג צו דער אַרבעט מיט זייער בריגאַדע.

אַ סאָלדאַט האָט אונז אַוועקגעפירט פון שטאָב אינעם לאַגער. אויפן וועג האָט ער זיך אין אונז נוקם געווען, געשלאָגן אונז מיט דער קאָלבע פון זיין ביקס.

דער גיהנם אין שניי

ביים וואָך־טויער האָט אונז באַגעגענט אונזער בריגאַדיר, דער „נאַר־יאַדטשיק" און דער נאַטשאַלניק אוטשאַסטקאַ.

— איך האָב געמיינט, אַז איר זייט מענטשן מיט שכל — האָט געזאָגט צו אונז דער נאַטשאַלניק אוטשאַסטקאַ — פון דער היינטיקער מעשה פון אייער אָנטלויפן זע איך, אַז איר זייט נישט ביי די קלאָרע געדאַנקען. וועלן מיר מיט אייך האַנדלען ווי מיט נישט נאַרמאַלע. אָבער איך וואָרן אייך צום לעצטן מאָל: וואַרפט אַוועק די פוילע שטיק און נעמט אי־ד אַרבעטן ווי אַלע מענטשן, ווען נישט, וועט איר סוף־כל־סוף שלעכט ענדיקן.

מען האָט אונז אָפּגעפירט אין איזאָלאַטאָר. די גנבים האָבן שוין גע־וואוסט וועגן אונזער פרואוו צו אָנטלויפן, וואָס האָט, ווייזט אויס, פאַרשטאַרקט אונזער אָנזען אין זייערע אויגן. זיי האָבן אונז טראַקטירט ווי אייגענע און נישט געטשעפּעט. די פאַרציי ברויט וואָס מען האָט אונז דעם אוונט געבראַכט האָבן מיר נישט געגומען צוליב פּסח. די גנבים האָבן געהאַט פאַראיבל פאַר־וואָס מיר האָבן נישט געגומען דאָס ברויט פאַר זיי.

צומאָרגנס האָט מען אונז אַרויסגעפירט פון איזאָלאַטאָר. מיר האָבן נאָך באַווייזן אַריינצוכאַפּן זיך אין אונזער באַראַק, איבערבייסן אַ שטיקל מצה, און צוזאַמען מיט דער גאַנצער בריגאַדע זיינען מיר אַרויס צו דער אַרבעט. פון די איבערלעבונגען און פונעם הונגער זיינען מיר געווען אַזוי אויסגעמאַטערט, אַז מיר האָבן נישט געקענט מאַכן אונזער נאַרמע. צו אונזער גרויסן וואונדער האָט אונז קיינער נישט געזאָגט קיין שלעכט וואָרט, אַפילו דער בריגאַדיר

אויך נישט. ער האָט נאָר, ווייזט אויס, געזוכט אַן עצה ווי אַזוי פּטור צו ווערן פון אונז.

ביינאַכט האָט מען אונז צוריקגעפירט אין איזאָלאַטאָר. מיר האָבן געהאַט ביי זיך אַ שטיקל מצה, וואָס האָט געדאַרפט פאַרטרעטן אונזער יום־טוב'דיקן מאָלצייט.

צומאָרגנס, דאָס איז געווען פרייטאָג, שביעי של פּסח, האָב איך געזאָגט דעם בריגאַדיר, אַז היינט איז יום־טוב, און מיר ווילן נישט אַרבעטן.

— צום טייוול מיט אייערע ימים־טובים! — האָט ער געזאָגט מיט כעס. — טראָגט איך אָפּ פון דאָנען, עס זאָל איך כאָטש קיינער נישט זען. נאָר געדענקט צו קומען צו דער צייט, ווען מיר ווילן צוריקגיין אין דער זאָנע. איך וועל אויף אייך נישט וואַרטן, און היינט, אַז איר וועט נישט קומען, וועט שוין זיין אייער סוף און איך וועל שוין אפשר פּטור ווערן פון אייך. מאָרגן וועל איך אייך בכלל נישט אַרויסנעמען פון איזאָלאַטאָר.

צומאָרגנס, שבת, האָט מען אונז טאַקע נישט אַרויסגעפירט פון איזאָלאַטאָר. ווען אַלע זיינען אַרויס צו דער אַרבעט און מיר זיינען געבליבן אַליין, האָב איך און שמואל געדאַווענט און געמאַכט קידוש אויף שטיקלעך מצה. נאָך עטליכע שעה איז געקומען דער נאַריאַדטשיק פון איזאָלאַטאָר און באַפוילן מיר זאָלן גיין מיט אים. עס האָט געווארט אויף אונז אַ סאַלדאַט, וועלכער האָט אונז צוגעפירט צו אַ פאַרם־הייזל, אַרומגערינגלט מיט אַ פּאַרק. ער האָט אונז אַריינגעפירט אין הויף און דערקלערט:

— איר האָט צוויי שעה צייט אויף אָפּרייניקן דאָס פּלאַץ פון שניי. דאָ וואוינט אַ הויכער נאַטשאַלניק — האָט ער צוגעגעבן — און איר דאַרפט ווייזן וואָס איר קענט, כדי ער זאָל זיין צופרידן פון אייך.

צום באַדויערן קענען מיר דאָס נישט טאָן — האָב איך אים געזאָגט — ווייל אויב מיר וואָלטן געמעגט אַרבעטן שבת, וואָלטן מיר דאָך נישט געזעצן אין איזאָלאַטאָר.

— ביי מיר וועט איר נישט פראָווען אייערע פוילע שטיק — האָט זיך צעשריגן דער סאַלדאַט. — טוט אויס די קלייד ער! — האָט ער באַפוילן און אָנגעשטעלט אויף אונז זיין ביקס גלייך צום שיסן.

מיר האָבן זיך אויסגעטאָן און אַוועקגעלייגט אונזערע מלבושים אויפן שניי.

— פאַלן! — האָט ווייטער באַפוילן דער סאַלדאַט. מיר זיינען געפאַלן אויף ערד ערד.

האַלב נאַקעטע זיינען מיר געלעגן אויפן שניי. די קעלט האָט געשניטן די אברים. דער סאַדיסטישער סאַלדאַט איז געשטאַנען קעגן אונז מיט דער אָנגעשטעלטער ביקס.

— איר וועט דאָ אַזוי געפרוירן ווערן ביז טויט — האָט ער געזאָגט מיט אַ סאַדיסטישער סאַטיספאַקציע. איך האָב געפילט אַז דאָ קען זיין אונזער סוף און געקומען צום אויספיר, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו פאַרלירן. איך האָב

זיך אָנגענומען מיט מוט און אויפגעשטעלט זיך. נאָך מיר האָט דאָס זעלבע געטאָן שמואל. איך האָב געכאַפּט מיינע קליידער און זיי אָנגעטאָן.

דער סאָלדאַט האָט געזען נאָך שטאַרקער זידלען און סטראַשען, אַז ער וועט אונז שיסן.

— וועסט נישט שיסן — האָב איך אים געענטפערט. מיר געפינען זיך אין אַ פאַרמאַכט פלאַץ און וועסט נישט האָבן דעם אויסרייד, אַז מיר האָבן געוואָלט אָנטלויפן. אויב דו וועסט אונז שיסן, וועסטו שפּעטער באַקומען טויט־שטראָף. מיר איז אַלץ איינס; שיס, איך וועל שוין סיי־ווי נישט אַהיים־קומען צו מיין משפּחה . . .

ער איז אַריינגעפאַלן אין אַווילדער רציחה, אָבער מיינע וועגטער האָבן, ווייזט אויס, געווירקט אויף אים. ער האָט זיך געוואָרפן אויף אונז שלאָגן מיט דער קאָלבע פון דער ביקס. ער האָט זיך אָבער גלייך צוריקגעצויגן, דערמאָנענדיק זיך וואָרשיינלעך, אַז לויט די פאָרשריפטן מוז ער זיך האַלטן דריי מעטער אָפּגערוקט פון אונז, כדי דער אָרעסטאַנט זאָל נישט קענען אַרויסרייסן די ביקס. איז ער געשטאַנען אַ דערצאָנטער אַנטקעגן אונז. נאָך אַ לענגערע צייט, ווען ער האָט אויך שוין נישט געקענט מער אויסהאַלטן די קעלט, טראָץ דעם וואָס ער האָט געהאַט אויף זיך אַ פּעלץ, האָט ער אונז אָפּגעפירט צוריק אין איזאָלאַטאָר, צוזאָגנדיק, אַז ער וועט וועגן דעם אָנשרייבן אַ רעפּאָרט. אָפּילו דער קאָרצער איז אין דעם מאָמענט פאָר אונז געווען אַ פּאָלאָץ. נאָך דער שטאָרקער קעלט האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס איז אַ וואָרעמקייט. מיר האָבן געבעטן „הגומל" וואָס מיר זיינען אַרויס פון נאָך אין טויט־געפאָר, געדאַוונט מנחה און מעריב און געגאַנגען שלאָפן.

מיר האָבן געזען באַשיינפּערליך, אַז אין יעדן אונזער קער, אין אַלע אונזערע מעשים, העלפט אונז דער אויבערשטער און היט אונז אויס פון אַלע סכנות, וועלכע לויערן אויף אונז מצד די מערדער, די נ. ק. ו. ד.

זאָל זיין געבענטשט זיין נאָמען אויף אַלע אייביקייטן.

אַ שמועס מיטן טייוול

נאָך דעם נישט־געלונגענעם פּרואוו פון אָנטלויפן האָט זיך אונזער לאָגע פיל פאַרערגערט. אין די שבתים האָבן מיר אַרומגעדרייט זיך אויפן פּראָסט און געשוואָלן געוואָרן פון קעלט. קיינער האָט אונז נישט אַרייַנגעלאָזט זיך אָנוואָרעמען, אויס מורא מען זאָל זיי נישט חושד זיין, אַז זיי העלפן אונז. אין לאָגער איז געווען אַ אידישער דאָקטאָר אַן אָרעסטאַנט, וואָס האָט געאַרבעט אין שפּיטאָל פון לאָגער. ער האָט געהאָט רעכט צו באַפרייען פון דער אַרבעט קראַנקע אָרעסטאַנטן. אָבער מיך און שמואל'ן האָט ער קיינמאָל נישט געוואָלט באַפרייען, אָפּילו ווען מיר זיינען געווען באמת נישט געזונט. אין לאָגער האָבן אַלע געוואוסט, אַז מיר זיינען פרומע אידן, און ער האָט מורא

געהאַט, אַז די נאַטשאַלסטוואָ זאָל אים נישט חושד זיין, אַז ער שטייט מיט אונז אין פאַרבינדונג.

ספּעציעל האָט דער דאָקטאָר געהאַט אַ בייז האַרץ אויף מיר.

— איר זייט דער באַלעבאָס איבער אייער לעבן — האָט ער ג׳טענה׳ט צו מיר. — אָבער צו וואָס מאַכט איר אומגליקליך דעם יונגן בחור. ער איז נאָך כמעט אַ קינד, און גאָרניט געגאָסן פון לעבן. ער איז צו־שוואַך און וועט ניט אויסהאַלטן די שווערע אַרבעט און דעם הונגער. איר וועט עס האָבן אויף אייער געוויסן, ווייל ער איז אַרונטערגעפאַלן פולשטענדיק אונטער אייער השפּעה. איר דאַרפט דעריבער ווירקן אויף אים ער זאָל אַרבעטן שבת און דערמיט ראַטעוון זיין לעבן.

צי דער דאָקטאָר האָט געקענט פאַרשטיין אונזער אמונה, אַז דווקא דורך אָפּהיטן דעם הייליקן שבת און אידישקייט — וואָס דאָס איז אונזער אינהאַלט אין לעבן — וועלן מיר זוכה זיין צו לעבן און זיין פרייע מענטשן — זעט אויס אַז ניט.

אין די וואָכן־טעג פלעג איך שווער האַרעווען, כדי נישט אָפּצושטיין פון אַנדערע. איך האָב געוואָלט דערמיט צונעמען ביי די אַרעסטאַנטן דעם אַרגומענט, אַז דער איד אַרבעט נישט שבת, ווייל ער איז פויל. אָבער שמואל איז געווען אַ שוואַכער און האָט נישט געקענט דאָס באַווייזן. זיין שוואַכקייט איז אָבער געווען נאָר אַ פּיזישע. גייסטיק איז ער געווען אַ גיבור. וועגן דעם האָב איך געהאַט אַ געלעגנהייט זיך צו איבערצייגן. דאָס איז געשען אונטער די פאָלגנדע אומשטענדן.

איין טאָג איז אונזער בריגאַדע באַשטימט געווארן צו אַרבעטן ביים דורכזיפן זשוויר. מיר האָבן געמוזט אַננעמען אַ גרויסע לאָפּעטע מיט זשוויר, וועלכע איז געשטאַנען אויף אַ הויכן פלאַץ, כדי דאָס זאָמד זאָל זיך אַראָפּ־שיטן און אין זיפּ זאָלן בלייבן ריינע שטיינדלעך. די אַרבעט איז געווען גאָר אַ שווערע. אָפּילו אַרעסטאַנטן, וועלכע זיינען פון דער פריי געווען גע־וואוינט צו פיזישער אַרבעט, האָבן זיך שטאַרק געמאַטערט און נישט געקענט אויספירן די נאָרמע. דערצו נאָך האָט דער בריגאַדיר געיאָגט כסדר, ווייל די נאָרמע איז געווען אַ גרויסע.

איך האָב זיך געמאַטערט איבער די כוחות און נישט געמאַכט וויניקער פון די אַנדערע, אָבער שמואל האָט נישט געקענט אָפּילו אויפהויבן די לאָפּעטע.

שפּעטער, אינמיטן טאָג, איז אָנגעקומען אויפן פלאַץ וואו מיר האָבן געאַרבעט אַן אויטאָ, פון וועלכן עס איז אויסגעשטיגן אַ נידעריקער און דיקער מענטש. ער איז געווען אָנגעטאָן אין אַ מונדיר פון נ. ק. וו. ד. אָן דיסטינקציעס, אַזוי, אַז מען האָט נישט געקענט וויסן וואָס פאָר אַן אָפּיצירן־ראַנג ער האָט. אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז דאָס איז געווען דער הויפּט נאַטשאַלניק פון לאָגער, וואָס איז געווען באַקאַנט אַלס סאַדיסט און רוצח, פאָר וועמען עס האָבן גע־ציטערט פון שרעק נישט בלויז די אַרעסטאַנטן, נאָר אויך די אַדמיניסטראַציע פון לאָגער.

אַ לענגערע ווייַלע האָט ער אָבסערווירט אונזער אַרבעט. אָלע נאַטשאַל־ניקעס פון קלענערן ראַנג זיינען געשטאַנען אַרום אים אויף אַכטונג און געקוקט אויף אים מיט שרעק. זיין אָנקומען האָט אָנגעוואָרפן אויף אָלעמען אַ פחד. מיר האָבן נאָר מער פאַרשטאַרקט די אינטענסיווקייט פון אונזער אַרבעט. אַרום האָט געהערשט אַ טויט שטילקייט, עס האָט זיך נאָר געהערט דער ריט־מישער קלאַנג פון די שטיינער וואָס זיינען האָסטיק און שנעל געפאַלן אויף דער זיפּ. פּלוצים האָט ער זיך דערנענטערט צו שמואל'ן, אַרויסגענומען פון זיין האָנט די לאָפּעטע און געגומען מיט איר אַרבעטן ווי אַ טייוול. די לאָפּעטע מיט זשוויר זיינען ביי אים געלאָפן ווי פון אַן אויטאָמאָט. קיינער פון אונז האָט אים נישט געקענט דערייַגן.

נאָך עטלעכע מינוט האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, צוריקגעגעבן שמואל'ן די לאָפּעטע און געזאָגט צו אים: „האָסט געזען ווי מען דאַרף אַרבעטן? דאָ איז נישט קיין אָפּרו הויז" . . .

אָלע זיינען געבליבן פאַרשטיינערט אין דערוואַרטונג. איין מענטש איז געווען רואיק און קאַלטבלוטיק. דאָס איז געווען שמואל. ער האָט זיך געשטעלט אין דער פּאָזיציע פון אַכטונג און צו אָלעמענס איבערראַשונג געזאָגט:

— בירגער נאַטשאַלניק! פון אַ שטיקל טרוקן ברויט וואָס מיר באַקומען אויף אַ גאַנצן טאָג און פון שלאָפן בלויז עטלעכע שעה אין מעת־לעת אויף גאָלע ברעטער, קען מען נישט אַזוי אַרבעטן אַ לענגערע צייט.

עס איז געווארן אַ שטיקל קאָנסטערנאַציע. אָלע זיינען געווען זיכער, אַז שמואל איז שוין אַ פאַרשפּילטער, אַז עס דערוואַרט אים אַ גרויסע שטראָף. אויף אַזאַ חוצפּה האָט זיך נאָך קיינער נישט דערלויבט. אויך דער נאַטשאַלניק האָט נישט איבערגעריסן די שטילקייט. ער האָט געקוקט אויף שמואל'ן, ווי דער ענטפער וואָלט אים שטאַרק געווואונדערט, און נישט אויסרעדנדיק קיין וואָרט איז ער אַריין אין אויטאָ און איז אָפּגעפאָרן.

וועג די איבערראַשונג איז פאַרביי האָבן אָלע געגומען באַדויערן שמואל'ן, וואָס איז אין די אויגן פון אָלעמען אויסגעוואַקסן ממש צו אַ העלד און דער־וואַרבן זיך גרויס אויטאָריטעט.

איך בין פון דער מעשה געווען באַאומרואיגט. איך בין געווען איבער־צייגט, אַז דער מערדער וועט נישט אַדורכלאָזן אַזאַ אינצידענט אָן אַ גע־העריקער שטראָף. דערצו נאָך האָט דער בריגאַדיר מיר געזאָגט: דו טראַכסט, אַז זיי וועיסן נישט, אַז אין דעם שטעקט אויך דיין האָנט. איר קענט זיך שוין ביידע גרייטן צו גיין אויף יענער וועלט, דאָרט וועט איר נישט דאַרפן אַרבעטן שבת . . .

עס זיינען אַוועק טעג, און צו אָלעמענס פאַרוואונדערונג האָט שמואל נישט באַקומען קיין שום שטראָף. אָלע האָבן זיך געבראָכן די קעפּ און נישט געקענט פאַרשטיין וואָס דאָ איז געשען. מיר זיינען געווען איבערצייגט, אַז דאָס האָט די השגחה פון אויבערשטן גערעטעוועט שמואל'ן.

עבודת פֿרך ביים בעטאַן

י״ד כסלו תרצ״ט איז געקומען דער הויפּט־אַנפֿירער פון די אַרבעטן און אַנגעזאַגט אונז די בשורה, אַז מיר וועלן אַריבערגעפֿירט אין אַ בריגאַדע וואָס וועט אַרבעטן ביי בעטאַן. דערביי האָט ער צוגעגעבן, אַז דאָס איז ממש אַ גליק, ווייל מיר וועלן אַרבעטן נאָר אַכט שעה אין טאָג און באַקומען בעסער עסן. לויט די פֿאַרשריפטן אין לאַגער האָבן מיר געדאַרפט אַרבעטן 10 שעה אַ טאָג. פֿאַקטיש האָט מען געאַרבעט 12 און אַפֿילו 14 שעה. אויב מען זאָל צורעכענען די צייט וואָס עס האָט פֿאַרנומען דאָס גיין צו דער אַרבעט און צוריק, ווי אויך די צייט פון די אַפּעלן, זיינען בסך־הכל פֿאַרבליבן נאָר 4־5 שעה צום שלאָפן. מיט איין וואָרט: מיטן אַריבערפֿירן אונז צו דער אַרבעט ביים בעטאַן האָבן מיר געהאַנדלט אַ מציאה . . .

זעקס אַזייגער פֿאַרטאָג זיינען מיר שוין געווען ביי דער וואַכטע. דער פֿראָסט האָט גערבריט און אַלע האָבן געוואָרט מען זאָל אַרויסלאָזן צו דער אַרבעט. די „בעטאַנטשיקעס״ זיינען געווען „יחסנים״, האָט מען אונז אַרויס־געלאָזט די ערשטע.

מיר זיינען אַנגעקומען אויפן אַרבעטס־פּלאַץ. דאָס איז געווען אַ גרוב פון 100 קוואַדראַט מעטער און בערך 30 מעטער טיף, אין וועלכן מיר האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט אויף אַ שטריק־לייטער. פון גרויסע רערן האָט זיך אַן אויפֿהער געשאָטן בעטאַן, וואָס מיר האָבן פונאַנדערגעשאָטן אויפן גאַנצן שטח פון גרוב. ווען עס איז שוין געווען אַנגעשאָטן בערך 30 צענטימעטער, האָבן מיר דעם בעטאַן צונויפֿגעפֿרעסט מיט דער הילף פון אַ וויבראַטאָר. דאָס איז געווען אַן עלעקטרישע מאַשין וואָס האָט געטרייסלט מיטן מענטש און אַרויסגעצויגן פון אים די לעצטע כוחות. אַחוץ דעם איז זי געווען זייער שווער און דאָס אַריבערשלעפּן זי פון איין זייט גרוב צום אַנדערן האָט געפּאַדערט איבער־מענטשלעכע אַנשטרענגונג. לויט די פֿאַרשריפטן האָבן די מענטשן וואָס זיינען געווען באַשעפֿטיקט ביים וויבראַטאָר געדאַרפט באַקומען גומענע שטיוול און גומענע מאַנטלען, כדי צו שיצן זיך געגן עלעקטרישן שטראָם, וואָס האָט גורם געווען טויט־פֿאַלן. ווי מיר האָבן זיך שפּעטער דערוואוסט, זיינען צוויי מענטשן פון דער בריגאַדע וואָס האָט דאָ געאַרבעט פֿאַר אונז דער׳הרג׳עט געוואָרן. אין אַזעלכע פֿאַלן האָט מען אַנגעשריבן אַן אָקט, אַז ער איז געשטאָרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט, און דער וויבראַטאָר האָט זיך וויטער געדרייט.

דער בעטאַן האָט זיך געשאָטן אַן אויפֿהער און נישט געגעבן קיין מעג־לעכקייט פון אָפֿרו אַפֿילו אויף אַ רגע. נאָך אַכט שעה זיינען מיר געווען אַזוי פֿאַרמאַטערט, אַז מיר האָבן קוים געקענט אַרויפֿגיין אויף דעם לייטער. ביים וואַך־טויער האָבן מיר באַגעגענט אַנדערע בריגאַדעס וואָס האָבן שוין פֿריער געאַרבעט ביים בעטאַן און געקענט די גליקן . . . זיי האָבן טאַקע געלאַכט פון אונז ווען מיר האָבן זיך אינדערפֿרי געפֿרייט, אַז מיר וועלן נאָר אַרבעטן אַכט שעה. פּולשטענדיק אויסגעשעפּט זיינען מיר געקומען אין באַראַק און

געפאַלן אויף די נאַרעס. מיר זיינען געווען אַזוי מיד, אַז ביים אַפּעל האָט מען אונז דערלויבט צו זיצן, ווייל מיר האָבן נישט געקענט שטיין אויף די פיס. דערפאַר אַבער האָבן מיר געהאַט די זכיה, וואָס דער אַנפירער פון די אַרבעטן האָט אונזער בריגאַדע אויסגעצייכנט אַלס די וועלכע האָט פאַרנומען דאָס ערשטע אָרט, אויספילנדיק די נאָרמע אויף 156 פּראָצענט. דערביי האָט ער געהאַלטן אַ דרשה, אַז וועגן די בריגאַדעס וואָס אַרבעטן ביים בעטאָן און פילן אויס מער ווי 150 פּראָצענט פון דער נאָרמע וועלן איבערגעשיקט ספּעציעלע רעפּאָרטן אין דעם צענטראַלן אָפּיס פון נ. ק. וו. ד. אין מאָסקווע און די דאָזיקע מענטשן וועלן פאַר דער צייט באַפרייט וועלן פון לאָגער. פאַקטיש איז דאָס געווען נאָר אַ בלאָף. דער אמת איז געווען, אַז די דאָזיקע מענטשן זיינען „באַפרייט" געוואָרן דורך דעם, וואָס זיי זיינען פריער געקומען אויפן עולם האמת . . .

די נאַכט זיינען מיר געשלאָפן זעקס שעה. אָבער אויפשטיין איז געווען זייער שוער. אַלע זיינען געווען צעבראָכן, מען האָט נישט געפילט די הענט און פיס פון מידקייט. אָבער פינף אַזייגער האָט מען אונז אויפגעוועקט און מיר זיינען ווידער אַרויס צו דער אַרבעט. דאָס מאָל איז די אַרבעט געווען אַן אַנדערע, כאָטש נישט קיין לייכטערע. מיר האָבן אָנגעלאָדן דעם בעטאָן אויף וועגעלעך, וואָס האָבן געהאַט איין רעדל און צוויי הענטלעך. די וועגעלעך האָבן מיר געשטופט באַרג אַרויף איבער אַ שמאָל ברעט, פון וואַנען מיר האָבן זיי אויסגעשאָטן אין לאָסט־אויטאָס. נאָך דעם זיינען מיר מיטן ליידיקן וועגעלע גלאָפן צוריק. איבערן ברעט האָבן זיך מיט איין מאָל באַוואויגן 50 וועגעלעך, און איינער האָט געיאָגט דעם צווייטן. דאָ האָב איך ערשט פאַרשטאַנען דעם אמת'ן זין פון עבודת פּרך פון די אידן אין גלות מצרים. יעדעס וועגעלע האָט געוואויגן איבער 100 קילא. מיר זיינען גלאָפן הין־און־צוריק. עס האָט זיך פון אונז געגאָסן דער שווייס, עס האָט געקלעמט ביים האַרץ און געשווינדלט פאַר די אויגן. אייניקע פון אונז זיינען אַראָפּגעפאַלן פון ברעט צוזאַמען מיטן וועגעלע. דאָס האָט גורם געווען, אַז אַלע וועגעלעך האָבן זיך פאַרהאַלטן. דאָן האָט דער אויפזעער געזידלט און אַפּילו געשלאָגן דעם אומגליקלעכן ביי וועמען דאָס האָט פּאַסירט ביז ער האָט מיט די לעצטע כוחות צוריק אַרויפ־געשלעפּט דאָס וועגעלע אויפן ברעט.

צוויי מענטשן פון אונזער בריגאַדע האָבן דעם טאָג גע'חלש'ט. מען האָט אַרויסגערופן דעם דאָקטאָר. דער אויפזעער האָט אָבער געזאָגט, אַז דאָס מאָכן זיי נאָר אַן אָנשטעל, ווייל זיי ווילן נישט אַרבעטן. די מענטשן האָבן זיך אָבער נישט געקענט רירן פון אָרט. זיינען זיי אַזוי געלעגן ביז מיר האָבן געענדיקט די אַרבעט. נאָך דעם האָבן מיר זיי אַרויפגעלייגט אויף ברעטער, און כאָטש מיר האָבן נישט געהאַט קיין כוח צו שלעפּן די פיס האָבן מיר זיי געטראָגן ביז צו דער זאָנע. דאָרט האָט מען זיי אָפּגעפירט אין שפּיטאָל. עס איז שוין אָבער געווען צו שפּעט. זיי זיינען ביידע געשטאָרבן.

זייער טויט האָט אויף אונז געמאַכט אַ שוידערלעכן אייndרוק. מיר

זיינען געווען פיזיש און מאַראַליש צעבראָכן. אייניקע האָבן געזאָגט, אַז עס האָט נישט קיין זין צו פייניקן זיך ווייטער אין אַזעלכע שרעקלעכע באַדינגונ־גען, ווייל פריער צי שפּעטער ווילן מיר דאָ אַלע אומקומען. אינדערפרי, ווען מען האָט אונז אויפגעוועקט, איז אייַנער פון אונזער בריגאַדע געלעגן אַ טויטער אונטער דער נאַרע. ער האָט נישט אויסגעהאַלטן און איז באַגאַנגען זעלבסט־מאָרד.

אין באַראַק איז געווארן אַ סומאַטאָכע. מיר זיינען נישט אַרויס צו דער אַרבעט. עס זיינען אַנגעקומען וועכטער וואָס האָבן מיט קלעפּ און זידלעריין אונז אַרויסגעטריבן. צו דער אַרבעט זיינען מיר אַנגעקומען מיט אַ גרויסער פאַרשפּעטיקונג. מען האָט אונז באַפוילן אַז מיר זאָלן זיך נישט רירן פון אָרט. אַ לעגערע צייט זיינען מיר אַזוי געשטאַנען, ביז עס איז אַנגעקומען אַן אָפּיציר פון נ. ק. וו. ד.

— דאָס וואָס איר האָט היינט געטאָן — האָט ער געזאָגט — באַדייט, אַז איר האָט אַרגאַניזירט אַ קאָלעקטיוון סאַבאָטאַזש, און מיר האָבן אַ רעכט צו פאַר׳משפּט׳ן אייך צום טויט. אָבער אַזוי ווי די אַנפירונג נעמט אין אַכט די אומשטענדן אין וועלכע דאָס איז געשען, און הויפּטזעכלעך אייער ביז־איצטיקע אַרבעט, האָבן מיר באַשלאָסן צו האַנדלען מילד לגבי אייך. היינט וועט איר אַרבעטן אַן איבערראַיס צוויי שיכטן. מיר גלויבן, אַז מיט אייער ערלעכער אַרבעט וועט איר באַווייזן, אַז דאָס איז געווען אַ צופעליקייט און וועט זיך שוין מער נישט איבער׳חזר׳ן.

דעם טאָג האָבן מיר בכלל געהאַט מזל. צוליב דעם וואָס מיר האָבן זיך פאַרשפּעטיקט איז אונזער אַרבעט ביים בעטאָן שוין געווען פאַרנומען דורך אַ צווייטער בריגאַדע. אונז האָט מען געשיקט אויף אַ צווייטן אַרבעטס־פלאַץ, וואו דער אויפזעער איז גראָד געווען אַ איד. ער האָט מיך גלייך דערקענט און מיר געגעבן אַ לייכטע אַרבעט. אויף דער צווייטער שיכט האָבן מיר נאָר געאַרבעט ביז האַלבער נאַכט, ווייל מער קיין אַרבעט האָט ער נישט געהאַט פאַר אונז. ער האָט אונז דערלויבט אַריינצוגיין אין קאַנטאָר, וואו מיר האָבן זיך געלייגט שלאָפן אויפן דיל. אינדערפרי האָט ער אונז געגעבן אַ באַשטע־טיקונג, אַז מיר האָבן געאַרבעט פולע צוויי שיכטן און אויסגעפירט אונזער נאָרמע אויף 200 פּראָצענט. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל ווען מיין בריגאַדע און דער בריגאַדיר זיינען געווען צופרידן פון מיר, זייער איד. זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז דאָס האָבן זיי געמאָסן אין מיין זכות . . .

מיט דער צייט האָב איך זיך באַפריינדעט מיט דעם זעלבן אויפזעער. ער האָט מיך געמומען אויף עטלעכע טעג צו אַרבעטן אין זיין קאַנטאָר (ביורא), האָט מיר געגעבן ברויט און צוקער, און ביי אַ געלעגנהייט האָט ער מיר דער־ציילט ווי אַזוי ער איז געקומען אויף זיין איצטיקן פּאָסטן.

— מיין זיידע איז געווען אַ פרומער איד — האָט ער מיר דערציילט — דער טאַטע איז געשטאָרבן זייער יונג און איך בין דערצויגן געוואָרן ביי מיין פּעטער, אַן אינזשעניר, וואָס האָט מיר געגעבן בילדונג און איך בין אויך

געווארן אַ בוי־אינזשעניר. איך בין שוין נישט געווען קיין חסיד, אָבער אַ רעליגיעזער מענטש בין איך געווען. יום טוב פלעג איך גיין צום דאָוונען און געגעבן סטאַבילע נדבות פאַר דער שול. מיטאַמאָל איז געקומען אַ באַפעל צו פאַרמאַכן די שול. האָבן די אידן פון דער שטאָט געזאַמלט אונטערשריפטן פאַר אַ בקשה צו דער מאַכט אַז מען זאָל אָפרופן די גזירה. איך האָב אויך אונטערגעשריבן די בקשה. די גזירה האָט מען נישט אָפגערופן, דאַקעגן האָט מען מיך אַרעסטירט און באַשולדיקט אַז איך פיר אַן אַגיטאַציע געגן דער ראַטנמאַכט דורך פראָפאַגירן פאַנאַטיזם צווישן דער יוגנט. מען האָט מיך פאַר׳משפט אויף צען יאָר, וואָס איך בין אָפגעזעסן אין דעם לאַגער. ווען דער טערמין האָט זיך געענדיקט האָבן זיי מיר „פאַרגעלייגט" אַז איך זאָל בלייבן דאָ אַרבעטן, ווייל זיי האָבן נישט קיין ספעציאַליסט וואָס זאָל מיך קענען פאַרטרעטן. איך האָב געוואוסט, אַז אויב איך וועל נישט מסכים זיין וועלן זיי סיי־ווי מיך צווינגען צו פאַרבלייבן, אָבער שוין נישט אַלס פרייער אַרבעטער, נאָר אַלס אַרעסטאַנט אויף ווייטערדיקע 10 אָדער אַפילו 20 יאָר. האָב איך „מסכים" געווען . . .

ער האָט געהאַט גרויס מיטלייד מיט מיר און צוגעזאָגט אַז ער וועט זיך באַמיען צו טאָן וואָס ער וועט נאָר קענען אַז מען זאָל מיך איבערפירן צו אַ לייכטערער אַרבעט אין קאַנטאָר ביי מיין ספעציאַליטעט.

איך אַרבעט אין קאַנטאָר

דאָס איז געווען שבת. איך בין געזעסן אין קאַרצער דערפאַר וואָס איך האָב נישט געאַרבעט. אימיטן טאָג איז געקומען דער „נאַריאַדטשיק" און באַפוילן איך זאָל צוריקגיין אין באַראַק. דאָרט האָט געוואַרט אויף מיר דער נאַטשאַלניק פון דער פלאַנירונג אָפטיילונג וואָס האָט מיר געזאָגט, אַז לויטן באַפעל פון אַ סאַניטאַרישער קאָמיסיע האָט מען מיך באַפרייט פון דער ארבעט ביים בעטאָן און צוגעטיילט צו דער אַרבעט אין זיין אָפטיילונג. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס האָט נישט געשטימט מיטן אמת. פאַקטיש איז וועגן מיר געווען אַ באַפעל, אַז ביז איך וועל נישט מסכים זיין צו אַרבעטן שבת זאָל מען מיך שיקן צו די שווערסטע אַרבעטן. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז דאָס האָט מיר געהאָלפן דער אידישער אינזשעניר, ביי וועמען מיר האָבן מיט עטלעכע טעג צוריק געאַרבעט צוויי שיכטן. שפעטער האָט זיך אויך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס איז נישט געווען בלויז צוליב מיין טובה. זיי האָבן באַדאַרפט דרינגענד אַרויסשיקן אַ פלאָן קיין מאָסקווע און נישט געהאָט קיין מענטש מיט מיינע קוואַליפיקאַציעס, וואָס זאָל זיי קענען מיט דעם העלפן.

זונטאָג בין איך אַרויסגעגאַנגען צו דער אַרבעט נאַרמאַל מיט מיין בריגאַדע. ווען מיר זיינען געקומען אויפן אַרבעטס־פלאַץ האָט דער בריגאַדיר מיך געשיקט אין קאַנטאָר פון דער פלאַנירונג אָפטיילונג און אַנגעזאָגט, אַז

אין אַוונט זאָל איך צוריקקומען מיט אַ באַשטעטיקונג פון נאַטשאַלניק, ווייל די אַרבעט אין קאַנאַאַר איז נאָר אַ צייטווייליקע.

אַכט אַזייגער איז אָנגעקומען דער נאַטשאַלניק פון דער פלאַנירונג אַפּ־טיילונג, מיכאַאיל אַלעקסאַנדראָוויטש. ער האָט מיר דערקלערט, אַז אָפּיציעל טאָר מען מיך נישט באַשעפטיקן אין קאַנטאָר, ווייל איך בין באַשטראָפט פאַר מיין נישט אַרבעטן שבת, אָבער במשך פון דריי וואָכן מוז מען צוזאַמענ־שטעלן דעם פינאַנץ־פּלאַן פאַר די בויאונגען אויפן יאָר 1939, און ער איז נישט בכוח אַליין דאָס צו מאַכן צו דער באַשטימטער צייט. „די פאַרוואַלטערן האָט מסכים געווען איך זאָל אייך צייטווייליק דאָ באַשעפטיקן — האָט ער געזאָגט — נאָר מיטן באַדינג, אַז אין פאַל ווען די דריטע אָפּטיילונג פון נ. ק. וו. ד. וועט זיך דערוויסן, נעמט איר אויף זיך די פולע פאַראַנטוואָרט־לעכקייט, און אַז זי האָט פון דעם נישט געווואוסט. דעריבער מוזט איר זיין פאַרזיכטיק און נישט וואַרפן זיך אין די אויגן. איך וועל אייך פאַרשליסן אין מיין צימער און איר זאָלט דאָרט קיינעם נישט אַריינלאָזן. איך אַליין וועל אייך ווייניק קענען העלפן — האָט ער געזאָגט צום סוף — ווייל איך בין פאַרנומען מיט אַנדערע אַרבעט".

ער האָט מיר געגעבן אַ פּאַק פּאַפּירן און איז אַרויס. די דאָקומענטן זיינען געווען צעוואָרפן אַן אַ סדר און איך האָב זיך לאַנג געמאַטערט ביז איך האָב זיי געבראַכט אין אַרדענונג. מיין אַרבעט איז באַשטאַנען אין צוזאַמענ־שטעלן דעם פינאַנציעלן פּלאַן, וויפל געלט מען וועט דאַרפן אויף די בוי־אונגען במשך פון יאָר, מיט אַ גראָפיק, וויפל געלט מען וועט דאַרפן אויף די באַזונדערע אויסגאַבן יעדן חודש. אויף דער פריי, ווען איך האָב געאַרבעט אַלס בוכהאַלטער, איז מיר אויסגעקומען צו מאַכן ענלעכע פלענער, אָבער קיינמאָל נישט פון אַזאַ גרויסן פאַרנעם. דערצו האָב איך שוין נישט געאַרבעט דערביי אַ לענגערע צייט, און עס איז מיר דעריבער נישט אָנגעקומען לייכט.

איך האָב זיך אַריינגעלאָזט אין דער אַרבעט, און נישט באַמערקט, אַז ס׳איז שוין געווען שפּעט אין אָוונט. איך האָב נישט געוואוסט ווי שפּעט ס׳איז, ווייל אַרעסטאַנטן האָבן נישט געטאָרט האָבן ביי זיך קיין זייגערס. דער בריי־גאַדיר האָט מיר אָבער אָנגעזאָגט, אַז איך זאָל נישט שפּעטער ווי אַכט אַזייגער זיין אויף דער וואַכטע, כדי די גאַנצע בריגאַדע זאָל נישט דאַרפן וואַרטן אויף מיר, ווייל אויב איינער האָט געפעלט, האָט מען די גאַנצע בריגאַדע נישט אַריינגעלאָזט אין דער זאָנע פון לאַגער.

ווען דער נאַטשאַלניק איז געקומען און געזאָגט, אַז ס׳איז שוין ניין אַזייגער, בין איך אויפגעשפרונגען פאַר שרעק. ער איז געווען זייער צופרידן פון מיין אַרבעט, און אַפילו מיך געוואָלט מכבד זיין מיט אַ טרונק בראַנפן. איך האָב, צו מיין באַדויערן, זיך געמוזט אָפּזאָגן. איך בין געלאָפן צו דער וואַכטע, ווי עס וואָלט מיך געיאָגט אַ סטאַדע וועלף. מיין מזל איז געווען, וואָס אַ גאַנצע בריגאַדע האָט זיך גראָד פאַרשפּעטיקט, און די גאַנצע קאָלאָנע האָט געוואַרט אויף איר קומען.

דער בריגאַדיר האָט מיר געוואָרנט, אַז אויב איך וועל אַ צווייט מאָל פאַרשפּעטיקן און זיי וועלן דאַרפן אויף מיר וואַרטן, וועלן זיי מאַכן פון מיר קאָטלעט. בכלל זיינע זיי באַלד פון ערשטן טאָג אָן געווען אין כעס אויף מיר צוליב דעם וואָס איך האָב אַ לייכטע אַרבעט. אין באַראַק האָט קיינער צו מיר נישט אויסגערעדט קיין וואָרט. זיי האָבן זיך נישט צוריקגעהאַלטן און אָפן געריידט צווישן זיך:

— דער איד אַרבעט זיך אין אַ וואַרעמער קאַנטאָר און מיר דאַרפן אַרויסגיין אויף שוועריע אַרבעט אויפן פראָסט . . . פאַרשטייט זיך, אַז דער בריגאַדיר האָט זיי אונטערגעהאַלטן — אַז אַלע אידן דרייען זיך אַריין אויף לייכטע אַרבעטן . . . איך האָב געמוזט שווייגן.

די נאַכט בין איך געשלאָפן בלויז עטלעכע שעה. אינדערפרי בין איך אויפגעשטאַנען מיט אַלעמען גלייך און אַרויסגעגאַנגען מיט מיין בריגאַדע. איך בין געווען גליקלעך וואָס איך מוז נישט גיין צו דער שווערער אַרבעט ביים בעטאָן. אין קאַנטאָר בין איך געווען אַליין. מיכאַאיל אַלעקסאַנדראָוויטש האָט נאָך פריער געזאָגט, אַז הייַנט וועט ער נישט קומען, ווייל ער איז פאַר־נומען מיט אַנדערע ענינים. פלוצים איז אַריינגעקומען די פאַרוואַלטערן.

— וואָס טוט איר דאָ? פאַרוואָס זייט איר נישט אויף דער אַרבעט מיט אייער בריגאַדע? — האָט זי געפרעגט, מיט אַן אָנשטעל ווי זי וואָלט פון גאָרנישט געוואוסט. דער שומר האָט זיך דערשראָקן און איז אַרויס פון צימער. ערשט דאַן האָט זי מיך געבעטן, איך זאָל איר ווייזן וואָס איך האָב שוין געמאַכט. זי איז געווען זייער צופרידן פון מיין אַרבעט.

— וואָס פאַר אַ שולע האָט איר געענדיקט? האָט זי געפרעגט.

איך האָב איר געזאָגט דעם אמת, אַז איך האָב געלערנט נאָר אין אַ ישיבה, און אַז בוכהאַלטעריע האָב איך זיך אויסגעלערנט ביי פּראַקטישער אַרבעט. זי האָט זיך שטאַרק געוואונדערט.

— איך האָב געמיינט, אַז די וואָס לערנען אין ישיבה טויגן זיך נישט אויס צו קיין וועלטלעכע ענינים. כאָטש מיינט נישט, אַז איך האָב בכלל נישט קיין אַנונג אין אידישקייט — האָט זי צוגעגעבן. — מיינע עלטערן זיינען שוין נישט געווען קיין רעליגיעזע מענטשן, אָבער מיין זיידע איז געווען אַ שוחט. איך וואָלט אייך גערן געהאָלפן — האָט זי וויטער געזאָגט — נאָר לגבי אייך איז דאָ אַ ספּעציעלע רעקאָמענדאַציע פון נאַטשאַלניק פון נ. ק. וו. ד. זיי האָבן וועגן אייך זייער אַ שלעכטע מיינונג צוליב דעם, וואָס איר ווילט נישט אַרבעטן שבת. צי איז דאָס באמת אַזוי וויכטיק? אויב איר וואָלט רעזיגנירט פון אייער עקשנות, וואָלט איך מיט דער צייט געקענט זיך באַמיען, אַז איר זאָלט סטאַביל אַרבעטן אין קאַנטאָר, בפרט ווען דאָ נויטיקט מען זיך אין אַ מענטש מיט אייערע קוואַליפיקאַציעס.

איך האָב איר געדאַנקט און דערקלערט, אַז דאָס איז פאַר מיר אַ לעבנס־פראָגע, און אונטער קיינע באַדינגונגען וועל איך נישט מוותר זיין פון אָפּהיטן די הייליקייט פון אונזער שבת.

— איך באַוואונדער אייך באמת — האָט זי געזאָגט. — אויב אַזוי, וועט איר דערווייל דאָ אַרבעטן ווי לאַנג ס׳וועט זיך לאָזן.

זי האָט זיך מיט מיר געזעגנט און איז אַרויס.

זיבן אַזייגער אין אָוונט איז געקומען מיכאַיל אַלעקסאַנדראָוויטש. ווען איך האָב אים דערציילט וועגן דעם וויזיט פון דער „באַלעבאָסטע" (אַזוי האָט מען גערופן די פּאַרוואַלטערן אין לאַגער), איז ער געווען צופרידן, ווייל ער האָט מורא געהאַט, אַז זי וועט מיך נישט לאָזן אַרבעטן אין קאַנטאָר. יענעם טאָג בין איך געווען ביי דער וואַכטע צו דער באַשטימטער צייט. דער בריגאַדיר איז געווען צופרידן, ווייל דעם טאָג האָט מען פאַרשריבן, אַז די בריגאַדע האָט אויסגעפירט איר נאָרמע אויף 150 פּראָצענט, וואָס האָט, פאַרשטייט זיך, נישט געשטימט מיטן אמת. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז דאָס האָבן זיי מיר צו פאַרדאַנקען.

דעם אָוונט נאָכן אָפּעל האָט מען אונז געפירט אין דער סאַניטאַרער אָפּטיילונג אויף אַ מעדיצינישער קאָמיסיע. די קאָמיסיע האָט כלומר׳שט געדאַרפט קוואַליפיצירן צו וואָס פאַר אַן אַרבעט דער געגעבענער אַרעסטאַנט איז פייאיק. אָבער ווי אַלץ אין דעם לאַגער, איז דאָס אויך געווען אַ פאַרמעלע פיקציע. אין דער קאָמיסיע איז געזעסן אַ דאָקטער, וועלכער איז אָבער אויך געווען אַן אַרעסטאַנט. דעצידירט האָט סיי־ווי דער נאַטשאַלניק פון נ.ק.וו.ד ווען איך בין צוגעקומען צום טיש, האָט די דאָקטאָרשע, אַ פרוי, געקוקט אויף מיר מיט רחמנות, אָבער אייגנעשריבן אין פאַרמולאָר האָט זי מיך אין דער ערשטער קאַטעגאָריע, ווייל אַזוי האָט געוואָלט דער נאַטשאַלניק, און איך בין וויטער געווען באַשטימט צו שווערער אַרבעט.

דערווייל אָבער בין איך נאָך געווען אַ גליקלעכער. איך האָב געאַרבעט אין קאַנטאָר. אַ גאַנצן טאָג בין איך געווען אַליין. מיין באַלעבאָס, מיכאַיל אַלעקסאַנדראָוויטש, פלעגט קומען אין אָוונט אַ שיכור׳ער און קאַנטראָלירן וואָס איך האָב געטאָן אַ גאַנצן טאָג.

פרייטיק האָב איך געאַרבעט נאָר ביז ליכט־בענטשן. מיכאַיל אַלע־סאַנדראָוויטש האָט געוואוסט, אַז איך וועל שבת נישט אַרבעטן, אָבער כדי מיר אײנשפּאָרן צרות, האָט ער געזאָגט, איך זאָל קומען אין קאַנטאָר, און וועל דאָ קענען זיך אָפּרוען און שלאָפן אַ גאַנצן טאָג.

ווען איך האָב שבת אינדערפרי דערקלערט דעם בריגאַדיר, אַז איך גיי היינט אַרויס נאָרמאַל צו דער אַרבעט, איז ער געווען זייער צופרידן. ענדליך, האָט ער געטראַכט, בין איך געקומען צום שכל . . . איך בין אויך געווען צופרידן. דאָס איז געווען דער ערשטער שבת, ווען איך בין נישט געווען אין קאַרצער. איך האָב זיך פאַרשלאָסן אין קאַנטאָר. איך האָב נאָר באַווייזן אָפּצודאַוונען, האָט מיר מיכאַיל אַלעקסאַנדראָוויטש געבראַכט ברויט, און אַפּילו אַ ביסעלע משקה.

איך האָב אָפּגעגעסן און געלייגט זיך שלאָפן. פאַרנאַכט האָב איך גע־דאַוונט מנחה, געפראָוועט שלוש־סעודות, און אין אָוונט איז געקומען מיכאַיל

אַלעקסאַנדראָוויטש, וועלכער האָט מיר געגעבן אַ צעטל צום בריגאַדיר, אַז איך האָב דעם טאָג ערלעך געאַרבעט. אַזאַ שבת האָב איך שוין באמת לאַנג נישט געהאַט.

די גליקן האָבן אָבער שוין נישט לאַנג געדויערט. אויפן קומענדיקן זונטאָג האָט די פאַרוואַלטערן געמוזט פאָרן מיטן פלאַן קיין מאָסקווע. איך האָב אים געמוזט האָבן גרייט צו דער באַשטימטער צייט. פרייטיק פאַרנאַכט האָב איך איר אַלץ איבערגעגעבן. אַלס אָנערקענונג האָט זי מיר געשאָנקען אַ וואַרעמען פוטער און אַ קילאָ צוקער. ביידע זאַכן זיינען אין לאַגער געווען פון אַזאַ ווערט, אַז עס לאָזט זיך גאָרנישט שאַצן. צומאָרגנס האָב איך ווידער פאַרבראַכט דעם שבת אין קאַרצער.

אין „בור" צווישן גזלנים

די גליקן פון מיין אַרבעט אין קאַנטאָר האָבן זיך שנעל געענדיקט. מען האָט מיך ווידער געשיקט אין מיין בריגאַדע צו דער אַרבעט ביים בעטאָן. דער בריגאַדיר האָט מיך געשטעלט צו דער שווערסטער אַרבעט ביי דעם וויבראַטאָר. די מאַשין האָט במשך פון טאָג מיך אויסגעטרייסלט ביז צו די לעצטע כוחות. דערצו נאָך איז די דאָזיקע אַרבעט געווען פאַרבונדן מיט גרויסע סכנות געזונט צו ווערן פון עלעקטריזשן שטראָם. עס איז מיר אָבער געלונגען שנעל צו באַהערשן דעם מעכאַניזם פון דער מאַשין און איך האָב אויסגעפירט העכער 150 פראָצענט פון דער נאָרמע. דער בריגאַדיר האָט מיר אָבער פאַרשריבן קוים 100 פראָצענט. דאָס איבעריקע האָט ער צוגעשריבן אַ צווייטן וואָס איז געווען פון זיינע מענטשן. ברויט האָב איך אויך באַקומען וויניקער פון אַנדערע, ווייל איך בין געווען כסדר באַשטראָפט צוליב מיין נישט אַרבעטן שבת. צוליב די זעלבע סיבות האָט מען מיר אויך נישט אויס־געצאָלט גאָרנישט פון מיין געלט, וואָס איך האָב געהאַט אין דעפאָזיט, און איך האָב זיך גאָרנישט געקענט קויפן. איך האָב געשוויגן, ווייל איך האָב נישט געוואָלט נאָך מער פאַרערגערן מיין לאָגע. אַזוי האָב איך אָפגעאַרבעט אַ גאַנצע וואָך. איך בין געווען אַזוי אויסגעמאַטערט און שוואַך, אַז איך האָב זיך שוין קוים געהאַלטן אויף די פיס.

דאָנערשטאָג בייגאַכט האָט מען מיך אויפגעוועקט פון שלאָף און געהייסן אָנטאָן. לעבן בראָק האָבן אויף מיר געוואַרט צוויי סאָלדאַטן מיט טרענירטע הינט. זיי האָבן מיך געהייסן גיין פאָראויס. איך האָב נישט געוואוסט וואוהין זיי פירן מיך. וועג מיר זיינען אַרויס פונעם טויער פון לאָגער האָבן זיי מיך געמומען טרייבן איך זאָל לויפן. זיי האָבן אָנגערייצט די הינט און מיטן געשריי: גיכער, גיכער, זיינען מיר געלאָפן אַ היפשע צייט ביז מיר זיינען אָנגעקומען צו אַ צוויי־שטאָקיקער געביידע. עס איז נישט געווען קיין שום שילד, און

ערשט שפּעטער האָב איך זיך דערוואוסט, אַז דאָס איז געווען די דריטע אָפּטיילונג.

מען האָט מיך אַרײַנגעפּירט אין אַ גרויסן צימער. ביי אַ שרײַב־טיש איז געזעסן אַ דיקער מענטש אין די מיטעלע יאָרן. ער האָט מיך אָנגעקוקט מיט אַ פּאָר אויגן וואָס נעמען דורך און געלאָזט מיך שטיין ביי דער טיר נישט אויסרעדנדיק קיין וואָרט. אויפן טיש איז געלעגן אַן אָפּענע טעקע, אין וועלכער ער האָט געבלעטערט. נאָך עטלעכע מינוט פון פּיינלעכער שטילקייט האָט ער אויפגעהויבן זײַן בליק און געזאָגט:

— דו מיינסט, אַז מיר ווייסן נישט, אַז דו האָסט געאַרבעט אין קאָנטאָר און דערביי נאָך געפֿרוועט דיינע שבתים? דאָס האָבן מיר דיר געוואָלט וווייזן, אַז מען קען ביי אונז אַרבעטן אין אַ וואָרימען צימער און נישט ביי אַ שווער פּיזישער האָרעוואָניע. איך מוז דיר מודה זײַן, אַז פון דיין אַרבעט אין קאָנטאָר זיינען מיר געווען צופֿרידן. ווייזט אויס, אַיי דו קענסט באמת די דאָזיקע אַרבעט. איצט האָסטו אַ שאַנס צו לעבן ווי אַ מענטש. אויב דו וועסט אַרבעטן אין קאָנטאָר וועלן מיר דיך אויך אַריבערפירן פון לאַגער אין בארַאַק פּאָר אָנגעשטעלטע, וואו דו וועסט האָבן אַ מאַטראַץ, אַ קאָץ און אַ קישן, און אָפּילו אַ ליילעך. נאָר אויף איין באַדינג, דו מוזט אויפהערן צו פֿראַוועז די משוגענע שטיק מיט דיין זשידאָווסקן שבת. איך גיב דיר עטלעכע טעג צייט אויף צו באַטראַכטן. אויב דו וועסט אַרויסגיין נאָרמאַל צו דער אַרבעט דעם קומענדיקן שבת מיט דיין בריגאַדע און וועסט זיך אויפפירן ווי געהעריק, וועלן מיר דיך נאָך עטלעכע וואָכן איבערפירן צו דער אַרבעט אין קאָנטאָר. ווי דו זעסט — האָט ער פאַרענדיקט — איז דער גורל פון דיין לעבן אין דיינע אייגענע הענט.

— איך פאַרשטיי דאָס זייער גוט — האָב איך געזאָגט — אָבער אונזער תורה פאַרבאָט אונז שטרענג צו אַרבעטן שבת, דעריבער קען איך אייך שוין געבן מיין תשובה . . .

אויף אַזאַ ענטפער האָט ער, ווייזט אויס, זיך נישט געריכט. ער איז געוואָרן רויט פון כעס און געגומען שרייען: „דו פאַרגעסט וואו דו געפינסט זיך? דו מיינסט, אַז דאָס איז אַ סאַניגאָגע?" ער האָט זיך צוגערוקט צום טיש, געגעבן אַ דריק אינעם קנעפּל פון גלעקל און אויף זיין רוף זיינען אַריין מיינע צוויי באַגלייטער.

— פּירט אָפּ דעם סוואָלאָטש אין בור — האָט ער אויסגערופֿן — און זאָל ער דאָרט פאַרבלייבן ביז מיין וווייטערדיקער פאַראָרדענונג . . .

דער „בור" איז געווען אַן איזאָלירטע תפיסה אין לאַגער. דאָרט האָט מען געהאַלטן מערדער־רעציידיוויסטן, וואָס האָבן געהאָט לאַנג־טערמיניקע אורטיילן, הפקר־מענטשן וואָס האָבן זיך נישט געדעכנט מיט קיין שום זאַך. זיי האָבן נישט טאָלערירט קיינעם פון אויסער זייער סביבה. אויב די אַדמי־ניסטראַציע פון לאַגער האָט געוואָלט פּטור ווערן פון אַ נישט באַקוועמען אַרעסטאַנט, האָבן זיי אים אַרײַנגעזעצט אין „בור" און פאָר אַ פּלעשל בראַנפן האָבן די גזלנים אים גע׳הרג׳עט.

מיר זיינען אָנגעקומען צו אַ הילצערנער געביידע, וואָס איז געווען אַרומגעצוימט מיט שטעכל־דראָטן. פון אַלע זיטן זיינען געווען אָבסערוואַציע־טורעמס, אויף וועלכע עס זיינען געשטאַנען וועכטער. אַן אָפיציר האָט געעפנט דאָס טויער און אַ כאָפּטע הינט איז מיך באַפאַלן און געגומען בילן. דער אָפיציר האָט פאַרשריבן מיינע פּערסאָנאַליזן און מיך אַריינגעפירט אין אַ באַראַק. הינטער מיר האָט זיך פאַרשלאָסן אַן אייזערנע טיר. איך בין געווען אין „בור".

דאָס איז געווען אַ גרויסער קאַמער. אין דער לענג פון ביידע זייטן וועגט זיינען געווען אייזערנע, צוויי־שטאָקיקע פּריטשעס, אינמיטן איז געשטאַנען אַן אויוון און וועלכן עס האָבן זיך געבראַנט גרויסע ברעוונעס האַלץ. כאָטש אין דרויסן איז געווען אַ שטאַרקער פראָסט איז אין קאַמער געווען אַ היץ ווי אין אַ באָד. איך האָב זיך אָפּגעגעבן אַ חשבון, אַז איך געפין זיך צווישן וועלף. פון מיין דערפאַרונג האָב איך שוין געקענט די פּסיכאָלאָגיע פון פון אַזעלכע פאַרברעכנס. איך האָב געוואוסט, אַז מיט מורא אַדער דורך בעטן רחמנות קען מען ביי זיי נישט געווינען. דער אייגציקער מעטאָד איז מאָכן דעם אָנשטעל פון אַ שטאַרקן מענטשן.

איך האָב פאַרנומען אַ פרייען פּלאַץ לעבן אויוון, אויסגעטאָן מיינע נאַסע מלבושים וואָס איך האָב אַוועקגעלייגט טריקענען, געלייענט קריאת־שמע, און ווי איך וואָלט שוין דאָ געווען פון לאַנג אַן איינוואוינער האָב איך פאַר־נומען אַן אָרט אויף דער פּריטשע. אַ מידער פון אַ גאַנצן טאָג אַרבעט ביים בעטאָן און פון לויפענישן און איבערלעבונגען אין דעם אָוונט בין איך גלייך איינגעשלאָפן. פלוצים האָב איך דערפילט אַ שטאַרקן ווייטאָק. איך האָב זיך אויפגעוועקט און דערזען, אַז דאָס האָט מיר איינער פון דער חברה דערלאַנגט מיט אַ שטיק האַלץ.

— וואָס איז מיט דיר געשען — האָב איך אים געפרעגט אין אַ טאָן פון אויפרעקונג — וואָס דו וועקסט מיך מיט קלעפ?

— איך וועק דיך שוין אַ לענגערע צייט און דו מאַכסט זיך נישט הערנדיק — האָט ער געזאָגט — קריך אַראָפּ פון דער נאַרע וועלן מיר זיך דורכשמועסן.

— מיר וועלן נאָך האָבן גענוג צייט צו שמועסן, דערווייל איז נאָך פינסטער און איך וויל שלאָפן — האָב איך אים געענטפערט און אויסגעדרייט זיך אויף דער אַנדערער זייט, ווי ניט מיר מיינט מען.

— ווייזט אויס, אַז דו ווייסט נאָך נישט וואו דו געפינסט זיך — האָט זיך אָנגערופן אַ צווייטער פון די גזלנים — איך האָב געהערט, אַז דו ביזט אַ גלויביקער, איז קריך אַראָפּ פון דער פּריטשע און זאָג אָפּ ווידוי פאַר דיין אידישן רבונו של עולם, וויל עס קען זיין אַז דו זאָלסט נישט באַווייזן אַרויסצוקומען אַ לעבעדיקער פון דאַנען.

— אויב אַזוי, האָב איך דאָך אַוודאי צייט — האָב איך געענטפערט מיט אַ געמאַכטער קאַלט־בלוטיקייט — איז טשעפּעט מיך נישט, וועל איך קומען אויף יענער וועלט אַן אויסגעשלאָפענער.

מיינע ווערטער האָבן, ווייזט אויס, אַרויסגערופן ביי זיי אַ קאָנסטער־נאַציע. איך האָב ווייטער געמאַכט דעם אָנשטעל אַז איך שלאָף, אָבער איך האָב באַקומען אַ שטאַרקן קלאַפּ מיט אַ שטיק האָלץ אין פוס נאָכאַמאָל, האָב איך זיך אויפגעזעצט און געפרעגט „ווער איז דאָ דער ‚באַטקאַ'?" („באַטקאָ" באַדייט אויף רוסיש טאַטע, אַזוי באַצייכנט מען אין דער אונטערוועלט דעם פירער פון אַ באַנדע).

— ווער ביזטו, וואָס מיר דאַרפן זיך פאַר דיר פאַרשטעלן — האָט זיך אָנגערופן איינער, וואָס איז טאַקע געווען דער „באַטקאָ".

— איך בין נישט קיין גרעסערער יחסן פון אייך — האָב איך ג־ענטפערט — אָבער אַזוי ווי איר הייסט מיך זאָגן ווידוי, וויל איך כאָטש ווייסן פאַר וועלכע זינד איר דאַרפט מיך הרג׳ענען.

— דו הויבסט מיר אָן צו געפעלן — האָט אויסגערופן אַ צופרידענער דער „באַטקאָ" — מען האָט מיר געזאָגט, אַז דו ביזט אַ פרומער און אַ פאָליטישער שונא פון לאָנד. אָבער ווען איך האָב נעכטן געזען ווי דו ביזט אַריינגעקומען, האָסט אויפגעהאָנגען דיינע זאָכן צום טריקענען און נישט מורא געהאַט אַז מיר וועלן דיר עפּעס צונעמען, האָסטו באַלד געמאַכט אויף מיר דעם איינדרוק פון אַן אייגענעם. איצט פאַרשטייסטו איך שוין גאָרנישט.

— פאַרוואָס פאַרשטייסטו נישט? זיי האָבן דיר אַוודאי עפּעס צוגע־זאָגט, אַז דו זאָלסט מיך אַוועקלייגן, און שפּעטער וועלן זיי דיך פאַר׳משפּט׳ן צום טויט. אויף אַזאַ אופן ווילן זיי פון אונז פּטור ווערן, מיר זאָלן זיך אַליין אויס׳הרג׳ענען.

און אַזוי איז אַוועק אַ לאַנגער שמועס, און זיי האָבן מיך שוין באמת באַטראַכט פאַר אַן אייגענעם. דערווייל איז געוואָרן טאָג. צוויי אַרעסטאַנטן זיינען אַוועק ברענגען עסן. צו מיין איבערראַשונג האָט דער „באַטקאָ" מיר געגעבן צוויי פּאָרציעס ברויט, און נאָך דערצו אַ פּאָרציע צוקער.

— נעם — האָט ער געזאָגט — היינט איז ביי דיר שבת, וועסטו האָבן צו דער סעודה. דו וואונדערסט זיך פון וואַנען איך וויס דאָס — האָט ער צוגעגעבן — ביי אונז אין דאָרף האָט געוואוינט אַ איד. דאָס איז געווען פאַר דער רעוואָלוציע, איך בין נאָך דאַן געווען אַ קליין אינגל. יעדן שבת פלעג איך דאָרט קומען פאַרלעשן דעם לאָמפּ, איינהייצן דעם אויוון, פּאַשען די פערד. דערפאַר פלעג איך דאָרט עסן און פאַרברענגען מיט זיי שבתים. איך קען קיינמאָל נישט פאַרגעסן די נאַכט פון פרייטיק. די ליכט אויפן טיש, די גוטע מאכלים און די ניגונים וואָס זיי האָבן געזונגען . . .

אַ גאַנצן טאָג איז קיינער נישט געקומען אין „בור". מיינע „חברים" האָבן געשפּילט אין קאָרטן און איך בין געשלאָפן אויף מיין וואַרימען פּלאַץ לעבן אויוון. קיינער האָט מיך מער נישט געטשעפּעט. איך האָב געדאַוונט און דאַן געפּראָוועט די שבת׳דיקע סעודה און געזונגען זמירות אויפן קול. דער דאָזיקער שבת צווישן גזלנים איז געווען דער רואיגסטער פון אַלע שבתים, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין לאַגער. נאָך דער סעודה האָבן זיי מיך געבעטן

איך זאָל זיי דערציילן פֿאַרוואָס מען האָט מיך גע׳משפּט, און דער עיקר האָט זיי אינטערעסירט ווי אַזוי איך בין אַנטלאָפֿן. אגב, האָט די מעשה מיטן אַנטלויפֿן שטאַרק געהויבן מיין אָנזען בייַ זיי און אין אַ גרויסער מאָס געווירקט דערצו וואָס זיי האָבן מיך נישט גע׳הרג׳עט.

צוויי וואָכן בין איך געווען אין „בור". זיי האָבן מיך אַהין געשיקט מיטן ציל מען זאָל מיך דאָ פֿיניקן און אפשר גאָר הרג׳ענען. פֿאַקטיש האָב איך דאָ געהאַט אַ גוטן אָפּרו. דאָס האָט זיך אָבער געענדיקט. מען האָט די גזלנים אַוועקגעשיקט מיטן עטאַפּ און איך בין געבליבן איינער אין „בור".

אין צווישנצייט איז דער באַטשאַלניק פון דער דריטער אָפּטיילונג אַוועק אויף אורלויב און זיין פֿאַרטרעטער האָט באָפוילן, אַז מען זאָל מיך צוריקשיקן צו מיין בריגאַדע.

מען גיט מיר אַ „גרינגע אַרבעט"

נאָר דעם צוויי וואָכיקן „אָפּרו" אין דעמפּיקן „בור" בין איך ווידער אַרויס אויף דער פרייער לופט צו דער אַרבעט ביים בעטאָן. אין דעם טאָג האָבן מיר גראָד אָנגעהויבן צו אַרבעטן 12 שעה, אָנשטאָט 8, ווי מען האָט אונז פריער געהאַט פֿאַרזיכערט. דאָס אָפּריניקן די מכשירים און אָפּגעבן די גומענע שטיוול האָט פֿאַרנומען נאָך אַ שעה, אַזוי, אַז מיר זיינען צוריקגעקומען אין דער זאָגנע שפּעט, שוין נאָך דער „פּראָויערקע", און טויט מידע געפֿאַלן אויף די נאַרעס.

אָבער די נאַכט איז אונז נישט געווען באַשערט צו שלאָפֿן. אַרום צוויי אַזייגער איז אָנגעקומען דער „נאַריאַדטשיק". ער האָט אונז אויפגעוועקט און דערקלערט, אַז היות די בריגאַדע פון ערד אַרבעטער האָט נישט אויסגעפירט דעם פּלאַן, איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ באָפֿעל, אַז מיר זאָלן אויפשטיין און גיין זיי העלפן. מיר זיינען אָבער געווען אַזוי אויסגעמאַטערט, אַז מיר האָבן פּשוט נישט געהאַט קיין כוח אויפצושטיין. קיינער האָט זיך נישט געריכט פון אָרט. ער איז אַוועק און עס איז אָנגעקומען דער „באַטשאַלניק קאָלאָגי", וועלכער האָט אונז געמומען זידלען. וועמ אויך דאָס האָט נישט געהאָלפֿן, האָט ער אונז געמומען סטראָשען, אַז דאָס איז אַן אַרגאַניזירטער בונט, פֿאַר וועלכן מיר וועלן באָצאָלן מיטן לעבן. „איך וואָרן אייך, איצט טוט ווי איר ווילט. דער גורל פון אייער לעבן איז אין אייערע הענט. מען וועט אייך אַלעמען אויסשיסן ווי די היגט", האָט ער געזאָגט און איז אַרויס.

די חברה האָבן זיך אויף אַן אמת דערשראָקן און אייניקוויי געמומען אַראָפּקריכן פון די נאַרעס. וועמ מיר זיינען אָנגעקומען אויפן פּלאַץ זיינען שוין דאָרט געווען טויזנטער אַרעסטאַנטן. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס איז געקומען נאָטשאַלסטוואָ אַזש פון מאָסקווע, פֿאַר וועמען מען האָט באַדאַרפט דעמאָנסטרירן די „דערגרייכונגען". אונזער בריגאַדע האָט מען גאָר

אויפגענומען ווי יחסנים. מען האָט אונז געשטעלט צו דער אַרבעט אין צענטער פון פּלאַץ און געווינן אונז אַלס מוסטער פאַר אַנדערע. דער נאַטשאַליק פון לאַגער האָט געמאַלדן דורכן ראדיאָ־הילכער: די בריגאַדע פון „בעטאָנשטשי־קעס" האָט געווינן אַ מוסטער פון פּראָלעטאַרישן פאַטריאָטיזם. פון אינגענער איניציאַטיוו זיינען זיי געקומען העלפן מאַכן דעם פּלאַן, נאָך אַ טאָג פון 12 שעה אַרבעט ביים בעטאָן.

נאָך אים איז אַרויף אונזער בריגאַדיר, וואָס האָט דערקלערט פאַר אַלעמען:

— אונזער בריגאַדע פאַרפליכטעט זיך צו אַרבעטן אַזוי לאַנג ביז מיר וועלן מאַכן אַ פולע נאָרמע, און נאָך דעם, צומאָרגנס, צו אַרבעטן נאָרמאַל ביים בעטאָן.

נאַטשאַלסטוואָ האָט געפּאַטשט בראַווא פאַר אונז. דער בריגאַדיר און עטלעכע נאַטשאַלניקעס פון קלענערן ראַנג זיינען געשטאַנען איבער אונז און אונטערגעיאָגט: „דאַוואַי! דאַוואַי!" פון אונז האָט זיך געגאָסן דער שווייס, כאָטש עס איז געווען אַ שטאַרקער פראָסט. אַזוי האָבן מיר געאַרבעט ביז די נאַטשאַלסטוואָ איז אַוועק. ערשט דאַן האָט דער בריגאַדיר אונז דערלויבט אָפּצורוען זיך אַ ווייליק. און אַזוי איז אַוועק די צייט ביז פאַרטאָג, וועז מיר האָבן וויידער באַדאַרפט גיין צו אונזער נאָרמאַלער אַרבעט ביים בעטאָן.

וועז מיר זיינען געקומען אויף אונזער אַרבעטס־פּלאַץ האָט שוין געווארט אויף אונז אַ מענטש פון דער זאָנע, וואָס האָט געבראַכט ברויט און „באַלאַנדע". עס איז נאָך געווען פינסטער און אַלע האָבן זיך געווארפן מיט שמוציקע העמד אויפן עסן. מען האָט אונז נישט דערלויבט אָפּצורוען זיך אָפּילו עטלעכע מינוט. דער בריגאַדיר האָט געטריבן מיר זאָלן זיך וואָס שנעלער שטעלן צו דער אַרבעט. מיר זיינען געווען מיד, פאַרשלאָפן, און קיין גרויסע נוצן האָבן זיי פון אונזער אַרבעט דעם טאָג נישט געהאַט. צומאָרגנס האָט מען געמוזט אַלץ איבעראַרבעטן אויפסניי. אָבער נישט געקוקט דערויף האָט מען אונז געהאַלטן גאַנצע 12 שעה. וועז מיר זיינען צוריקגעגאַנגען זיינען מיר געווען אַזוי מיד און פאַרשלאָפן, אַז איינער פון אונזער בריגאַדע איז אַרונטערגעפאַלן אונטער אַ לאַסט־אויטאָ און געבליבן ליגן אַ טויטער אויפן אָרט.

דאָס איז געשען פאַר אונזערע אויגן און האָט געמאַכט אויף אַלעמען אַ שרעקלעכן אייַנדרוק. דאָס האָט אויך פאַרשפּעטיקט אונזער אומקערן זיך צו דער זאָנע. עס איז אויסגעבראָכן אַ סקאַנדאַל, ממש אַ בונט. די מערהייט האָט געמומען שרייַען אויפן קול, אַז מער וועלן מיר נישט גיין צו דער אַרבעט.

דער בריגאַדיר האָט געוואוסט, אַז פאַר אַזאָ קאַלעקטיוון אָפּזאָגן זיך פון דער אַרבעט וועט מען נישט נאָר אונז אויסשיסן, נאָר אויך אים דערויאָרט אַ שוועכע שטראָף. איז ער גלייך אַוועק אַלאַרמירן די נ.ק.וו.ד. געראַטעוועט האָט אונז דער פאַקט, וואָס ערשט מיט אַ טאָג פריער זיינען מיר געשטעלט געווארן אַלס מוסטער פון דיסציפּלין פאַר דער נאַטשאַלסטוווע פון מאָסקווע,

וואָס זיינען נאָך געווען אין לאַגער. דאָס האָט געדראָט מיט אַ קאָמפראָמיטאַציע פאַר דער אָנפירונג. האָבן זיי געפונען אַ צווייטן אויסוועג. נאָך אין דער זעלבער נאַכט האָט מען אונזער בריגאַדע אויפגעלייזט און צעוואַרפן צו עטלעכע מענטשן צווישן אַנדערע בריגאַדעס וואָס האָבן געאַרבעט אין וואַלד.

די אַרבעט אין וואַלד איז געווען נאָך שווערער ווי ביים בעטאָן. ביז צום אַרבעטס־פלאַץ זיינען מיר געגאַנגען 6–7 קילאָמעטער אין טיפן שניי, אַזוי, אַז צו דער אַרבעט זיינען מיר געקומען שוין מידע. די וועכטער האָבן אָנגעצייכנט אַ באַשטימטן פלאַץ אין וואַלד, אין וועלכן מיר האָבן זיך געקענט באַוועגן. אויב עס איז ווער על פּי טעות אַרויס פון תחום, האָבן די וועכטער געשאָסן אָן אַ וואָרענונג. דאָס האָט געהייסן, אַז מען וויל אָנטלויפן. יעדער האָט געהאַט אַ באַשטימטע צאָל מעסט־מעטער האָלץ, וואָס מען האָט געמוזט אָפּהאַקן אין משך פון טאָג. אויב אימיצער האָט נישט געמאַכט די נאָרמע, האָט מען אַלעמען פאַרהאַלטן ביז שפּעט אין דער נאַכט. אויך ביי דער אַרבעט זיינען מיר געשטאַנען אין טיפן שניי, אוו אָפט מאָל האָט געטראָפן, אַז נאָכן אונטערשניידן אַ בוים האָט מען נישט באַוויזן צו אָנט־לויפן אוו דער בוים איז געפאַלן אויפן מענטש, טויטנדיק אים אויפן אָרט, אין בעסטן פאַל איז ער אַרויס אַ קאַליקע.

מיר זיינען געווען נאַאיוו, מיינענדיק, אַז די אָנפירער פון לאַגער האָבן רעזיגנירט פון נקמה נעמען פאַר אונזער בונט. נאָך דריי טעג אַרבעט אין וואַלד, ווען די נאַטשאַלסטוועס פון מאָסקווע איז אַוועק, איז דער בריגאַדיר אַריין בייגאַכט אין באַראַק אוו מיט אַ טומל אוו געשריי אונז אויפגעוועקט. פאַרשלאָפענע האָט מען אונז געטריבן אין קאָנטאָר פון נאַטשאַלניק. דער־שראָקענע אוו פאַרפוירענע זיינען מיר געשטאַנען אַ לענגערע צייט, ביז ס׳איז געקומען דער נאַטשאַלניק מיט זיין סוויטע.

ער האָט אָנגעהויבן פון דעם, אַז במשך פון די לעצטע עטלעכע טעג איז דער פלאָן ניט אויסגעפירט געוואָרן. ווען דער וואַלד־מייסטער האָט געפרואווט זיך פאַרטיידיקן, אוו אָנגעוויזן, אַז אונזער בריגאַדע האָט אויס־געפירט דעם פלאָן אויף 110 פראָצענט, האָט אים דער נאַטשאַלניק איבער־געריסן אוו דערקלערט:

— דער פלאָן רעכנט זיך נאָר דאָן, ווען די ביימער זיינען אָפּגעריניקט פון די צווייגן אוו קאָרע אוו אָפּגעפירט אין מאַגאַזין, גרייטע צום עקספּעדירן.

פאַקטיש האָט דאָס ניט געהערט צו אונזערע אויפגאָבן, אָבער פאַרן נאַטשאַלניק איז דאָס געווען אַ ענוגדיקער פרעטעקסט צו באַשטראָפן אונז מיט הונגער. מען האָט אונז צוגענומען אַ העלפט פון אונזער ברויט־נאָרמע, אוו מיר האָבן באַקומען נאָר 300 גראָם ברויט אַ טאָג. דאָס איז נאָך אָבער נישט געווען דער סוף. פלוצים איז דער נאַטשאַלניק אַריין אין כעס אוו אויסגערופן:

— דאָס אַלץ וואָס איז געשען ביי אונז אין די לעצטע טעג, איז נישט קיין צופאַל. דאָס נעמט זיך דערפון, וואָס מיר זיינען צופיל ליבעראַל אוו

טאָלעריזן מענטשן, וועלכע האָבן די העזה נישט אונטערצוואַרפן זיך די סאָוועטישע געזעצן, און ווילן זיך נישט אָפזאָגן פון זייער קלעריקאַלער, אונטערגראָבערישער טעטיקייט קעגן דער ראַטנמאַכט. דער דאָזיקער „סו־באָטניק" וועט באָשטראָפט ווערן אַזוי, אַז אַנדערע זאָלן זיך שוין מער נישט גלוסטן צו גיין אין זיינע וועגן.

דאָ האָט ער אָנגעוויזן אויף מיר, און פֿאַר די אויגן פון דער גאַנצער בריגאַדע באָפוילן דעם קאָמענדאַנט, ער זאָל מיך אָפּפירן אין קאַרצער.

דער קאַרצער האָט אָנגעוואַרפן אַ שרעק אויף אַלע אַרעסטאַנטן. בדרך כלל האָט מען דאָרט געהאַלטן די גרעסטע פאַרברעכער. זייער אָפּט זיינען מענטשן דאָרט געשטאַרבן פון הונגער און אויסשעפונג. די דאָקטוירים און אָפּילו וועכטער, האָבן מורא געהאַט דאָרט אַריינצוגיין. דער נאַטשאַלניק האָט מיך דאָרט געשיקט מיט דער כוונה, אַז דאָס וועט שוין זיין מיין סוף.

איך בין אָנגעקומען אין קאַרצער שוין זייער שפּעט אין דער נאַכט. איך האָב זיך געלייגט אין אַ ווינקל. די גנבים האָבן געשפּילט אין קאָרטן. איך בין געווען אַזוי שטאַרק מיד, אַז אָפּילו דער טומל, וואָס איז געווען ביי דער קאָרטן־שפּילעריי, האָט מיר ניט געשטערט. איך בין אַזוי שטאַרק געשלאָפן, אַז אינדערפרי, וען מען האָט געבראַכט די פּאַיקע ברויט פון 300 גראַם אויפן טאָג, האָב איך נישט געהערט. עס איז דאָרט געווען אַ סדר, אַז אויב עמעצער האָט פאַרשלאָפן, האָבן אַנדערע צוגענומען זיין ברויט. פאַר די, וואָס זיצן אַ לענגערע צייט אין קאַרצער, איז דאָס געווען אַ פראַגע פון לעבן און טויט. אָבער, צו מיין גרויס פאַרוואונדערונג, האָבן די גנבים אויף מיר רחמנות געהאַט. זיי האָבן מיך אויפגעוועקט, און איך האָב באַקומען מיין פּאָרציע ברויט.

איך האָב זיך געוואַשן און געשטעלט דאַוונען. דאָס האָט געמאַכט אויף זיי אַ גרויסן אייגדרוק. זיי זיינען געזעסן שטיל און אָבסערווירט. נאָך דעם האָב איך אויפגעגעסן אַ האַלבע פּאָרציע. די אַנדער העלפט פון ברויט האָב איך אייגעוויקלט אין פּאַפּיר און אַוועקגעלייגט אויפן פענסטער. דאָס האָט נאָך מער פאַרשטאַרקט זייער פאַרוואונדערונג, ווייל יעדער האָט געהיט דאָס שטיקל ברויט און נישט אַרויסגעלאָזט פון האַנט. אָבער מיין ברויט האָט קיינער נישט גערירט.

אין קאַרצער איז געווען זייער ענג און דעמפיק. דעם קאָמער האָט מען קיינמאָל נישט געלופטערט און אונז האָט מען אויך נישט אַרויסגעלאָזט אין משך פון וואָכן אויף דער לופט. דערצו האָט נאָך געפּיניקט דער הונגער, ווייל מיר האָבן באַקומען נאָר 300 גראַם ברויט אַ טאָג און קאַלט וואַסער. נאָך עטלעכע טעג האָב איך גע׳חלש׳ט. די אַרעסטאַנטן האָבן געגומען קלאָפן אין טיר און שרייען, אַז אַ מענטש שטאַרבט. ס׳איז אָנגעקומען אַ וועכטער און מען האָט מיך אַוועקגעטראָגן אין שפּיטאָל. מען האָט מיר געמאַכט אַן אייגשפּריצונג און אַוועקגעלייגט אויף אַ בעטל. איך בין געווען גליקלעך.

אין שפּיטאָל איז געווען באַשעפטיקט אַ אידישע דאָקטאָרין. אויף

מאָרגן, וועו זי האָט מיך דערזען האָט זי מיך אַרויסגערופן אויף אַן אונטער־זוכונג צו זיך אין קאָבינעט.

— דאָ אין שפּיטאָל קען איך אייך לאָנג נישט האַלטן — האָט זי געזאָגט — ווייל לויט די פּאַרשריפטן איז דער שפּיטאָל נאָר פּאַר קראַנקע, וועלכע האָבן גאָר הויכע טעמפּעראַטור. אָבער איר האָט גראָד מזל: מאָרגן וועט אַ ספּעציעלע סאַניטאַרע קאָמיסיע באַטראַכטן עטלעכע צענדליק אַרעס־טאַנטן, וועלכע זיינען זייער אָפּגעשוואַכט נאָך פּאַרשידענע קראַנקייטן און פון זיי וועט מען שאָפן אַ ספּעציעלע בריגאָדע, א. ג. „סלאָבאָ־קאָמאָנדאָ", וועלכע וועלן זיין באַשעפטיקט ביי גרינגע אַרבעט און באַקומען בעסער עסן. די דאָזיקע „קאָמאָנדאָ" וועט זיין אונטער מיין רשות. דאָס איינציקע וואָס איך קען פּאָר אייך טאָן, איז באָמיען זיך מען זאָל אייך צוטיילן צו דער „קאָמאָנדאָ".

און אָזוי בין איך אָנגעקומען אויף אַ גרינגער אַרבעט. מען האָט מיך באַשטימט אַלס שליח ביי דער סאַניטאַרער אָפּטיילונג. אינדערפרי נאָכן אָפּעל פלעג איך גיין אין דער דאָזיקער אָפּטיילונג און געזען אין קאָרידאָר פון דער דאָקטאָרין. מיין אַרבעט איז באַשטאַנען אין ברענגען פּאַרשידענע קראַנקע אָדער אָפּפירן זיי צוריק, און אויספירן אַנדערע שליחות'ן. נאָכמיטאָג בין איך געווען פריי. דאָן האָב איך געטראָגן וואַסער פּאַר די מענטשן פון מיין באַראַק. איך האָב דאָס געטאָן פרייוויליק, אויס רחמנות פּאַר די מענטשן, זיי זאָלן האָבן אָביסל וואַסער וועו זיי קומען פון דער אַרבעט.

איינמאָל האָט מיך די דאָקטאָרין געשיקט אין אַ באַראַק ברענגען אַ קראַנקן וועלכער האָט נישט געקענט קומען מיט אייגענע כוחות. ער איז געווען אין באַראַק פון די „דאכדיאגעס". דאָס איז די זעלבע באַצייכענונג ווי „מוזלמאן", וועלכע מען האָט באַנוצט אין די היטלעריסטישע לאָגערן. מיט דעם באַגריף האָט מען באַצייכנט די מענטשן וועלכע זיינען געווען פּאַר׳משפט צום טויט פון הונגער און אויסשעפונג.

איך בין געקומען און געטראָפן אַ יונגערמאַן, וועלכער האָט שוין אויסגעזען ווי אַ שאָטן פון אַ מענטש. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער איז גראָד פון מיין שטאָט. ער איז געווען אַ רעזיגנירטער און דערקלערט, אַז ער האָט שוין נישט קיין כוח און קיין ווילן צו גיין, אַפילו צום דאָקטאָר. ער האָט שוין באמת נישט געקענט גיין און איך האָב אים געמוזט שלעפּן אויף דער פלייצע. אויפן וועג האָב איך זיך עטלעכע מאָל געמוזט אָפּרוען, און ביי דער געלעגנהייט האָט ער מיר דערציילט די געשיכטע פון זיינע ליידן. פון באַרוף איז ער געווען אַ פּאָטאָגראָפיסט און קיינמאָל נישט געהאָט צו טאָן מיט לאָגד־ווירטשאָפט. אָבער אָזוי ווי ער איז געווען אַ מיטגליד אין דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, האָט מען אים געשיקט אַנפירן מיט אַ קאָלכאָז. איין יאָר איז נישט געווען קיין גערעטעניש, און עס האָט פּשוט געדראָט, אַז די מיטגלידער פון קאָלכאָז זאָלן שטאַרבן פון הונגער. האָט ער דאָס ביסל תבואה, וואָס מען האָט אַראָפּגענומען פון די פעלדער, צעטיילט צווישן די פויערים, און עס איז נישט געבליבן וואָס אָפּצושיקן אין די מלוכה מאַגאַזינען. האָט מען אים דערפּאַר אַרעסטירט און פּאַר׳משפט אויף 4 יאָר לאָגער.

ער האָט נאָך זייער גוט אָפּגעשניטן, ווייל דאָס איז געווען פּאַראַלטניס־מעסיק אַ קליינער אורטייל. ער איז אָבער געווען אַ שוואַכער און נישט גע־קענט אויספירן די נאַרמעס, האָט ער במשך פון אַ לענגערער צייט באַקומען נאָר 300 גראָם ברויט אַ טאָג, ביז ער האָט דערגרייכט צו דעם צושטאַנד. ער האָט מיך געבעטן, איך זאָל אים העלפן און ראַטעווען פון טויט.

איך האָב אים פאַרגעשטעלט פאַר דער דאָקטאָרין אַלס אידן־פריינט און אָנשטענדיקן מענטש פון מיין שטאָט, און געבעטן אַז זי זאָל אים העלפן ווי וויייט מעגלעך. זי האָט אים גלייך אַריינגענומען אין שפּיטאָל און פאַרשריבן אַ ספּעציעלע דיעטע, וואָס האָט באַדייט אַז ער האָט באַקומען מער און בעסער עסן. זי האָט מיר אויך צוגעזאָגט, אַז זי וועט זיך באַמיען צו באַשעפטיקן אים אין דער סאַניטאַרער אָפּטיילונג, וואו מען האָט גראָד באַדאַרפט אַ מענטש וואָס זאָל ברענגען די רפואות פון דער צענטראַלער אַפּטייק אין לאַגער אַריין. ביי דער אַרבעט איז אויך געווען אַ מעגלעכקייט צו באַקומען אַ „פּראָפוסק 2". דאָס איז געווען אַ דאָקומענט, אויפן סמך פון וועלכן דער אַרעסטאַנט האָט געהאַט אַ רעכט זיך צו באַוועגן אין אַ קאַנוואָי אויסער דער זאָנע פון לאַגער. די אַרעסטאַנטן מיט „פּראָפוסקן" זיינען באַטראַכט געווארן אַלס די אַריסטאַ־קראַטן פון לאַגער. זיי זיינען געווען באַשעפטיקט אין דער אַדמיניסטראַציע. און אַזוי ווי ער איז אויף דער פּריי געווען אַ קאָמוניסט און געהאַט אַ קליינעם אורטייל, זיינען געווען שאַנסן אַז ער וועט באַקומען אָזאַ פּראָפוסק.

נאָך עטלעכע טעג האָט זי מיר געזאָגט מיט פּרייד, אַז מען האָט בא־שטעטיקט פאַר אים אַ פּראָפוסק און זי האָט מיך געשיקט צו אים מיט אַ פּאַרמולאַר, וואָס מען האָט געדאַרפט צו דעם צווועק אויספילן. ער האָט מיר זייער געדאַנקט און צוגעזאָגט, אַז ער וועט מיר דאָס קיינמאָל נישט פאַרגעסן און מיט וואָס ער וועט נאָר קענען וועט ער מיר אָפּדינען. און ער האָט געהאַלטן וואָרט.

דערווייל זיינען אַוועק צוויי חדשים וויי איך בין געווען אין דער „סלאַ־באַ־קאַמאַנדאַ". עס האָט מיר אָבער געדראָט מען זאָל מיך צוריקשיקן אין מיין בריגאַדע. האָט מיר ווידער צוגעשפּילט דאָס מזל. גראָד אין דער צייט האָט מען באַפּרייט אַן אַרעסטאַנט וואָס איז געווען באַשעפטיקט אַלס נאַכט־שומר אין דער סאַניטאַר אָפּטיילונג, האָט די דאָקטאָרין אויסגענוצט די געלעגנהייט און מיך באַשטימט אויף זיין אָרט.

אין אַ געוויסן טאָג פון חודש ניסן האָט מיך די דאָקטאָרין אַריינגערופן צו זיך און דערציילט, אַז אין דער אָפּטיילונג פון לאַגער אויפן רעכטן ברעג פון טייך איז אָנגעקומען אַן עטאַפּ מיט אַרעסטאַנטן, צווישן וועלכע זי האָט געזען מיין חבר שמואל.

— ער זעט אויס נישט ווי אַן 18־יאָריקער בחור, נאָר ווי אַ צעברא־כענער זקן — האָט זי געזאָגט — און דאָס ערגסטע איז, וואָס דער עטאַפּ גייט ווייטער, קיין קאָלימאַ.

דער נאָמען „קאָלימאַ" האָט אין גאַנץ רוסלאַנד אַרויסגערופן אַ געפיל פון גרויל. דאָרט זיינען געווען די ערגסטע לאָגערן, פון וועלכע זעלטן ווער איז צוריקגעקומען. בלויז דער עטאַפּ פון אונז ביז דאָרט האָט געדויערט אַרום דריי חדשים, און שמואל וואָלט דאָס נישט אויסגעהאַלטן, ער וואָלט אומגעקומען אויפן וועג. איך האָב געבעטן די דאָקטאָרין זי זאָל מיר געבן אַן עצה ווי אַזוי צו ראַטעוונען מיין חבר. זי האָט מיך געראָטן, איך זאָל אַליין בעטן דעם נאַטשאַלניק פון דער סאַניטאַרער אָפּטיילונג, ער זאָל אים שטעלן פאַר אַ קאָמיסיע פון דאָקטוירים, וואָס וועלן געווויס פעסטשטעלן אַז ער איז צו שוואַך און וועט נישט אויסהאַלטן דעם עטאַפּ אויפן וועג ביז קאָלימאַ.

אויפן צווייטן טאָג האָב איך אָוונט, בעת מיין דינסט אַלס שומר, באַמערקט ביי אונז אין לאַגער דעם נאַטשאַלניק. ער האָט מיך געקענט און אַפּילו געהאָט צו מיר אַ גוטע באַציאונג. איך האָב אים געבעטן רחמים, אָבער ער האָט זיך אויפגערעגט און דערקלערט אַז עס איז שוין צו שפּעט און ער קען שוין גאָרנישט טאָן.

— הייסט עס, אַז איר שרייבט אונטער אַ טויט אורטייל אויף אַן 18־יאָריקן מענטש — האָב איך געזאָגט — ווייל אין דעם צושטאַנד וואָס ער איז וועט ער קיין קאָלימאַ נישט דערפאָרן קיין לעבעדיקער.

ער איז נאָך מער געווארן אין כעס און אויסגערופן:

— וואָס זאָל איך טאָן? איך קען דאָך נישט באַפרייען אייַן מענטש, און דערצו נאָך גראָד אַ איד. כדי אים צו באַפרייען מוז איך פאַרהאַלטן דעם גאַנצן עטאַפּ, רופן אַ ספּעציעלע קאָמיסיע און באַפרייען כאָטש נאָך עטלעכע מענטשן. אָבער וויפל צרות איך האָב פון אייך וועל איך זיך דאָך פאַרטראַכטן וואָס מען קען טאָן — האָט ער געזאָגט צום סוף.

מיט עטלעכע טעג שפּעטער האָב איך באַקומען אַ גרוס פון שמואל׳ן. געבראַכט האָט עס מיר מיין נייער פריינט, דער פאָטאָגראַפיסט פון מיין שטאָט, וואָס האָט געהאַלטן וואָרט. מיט זיין הילף האָב איך אויך איבערגעשיקט שמואל׳ן אָביסל עסנווארג און מיר האָבן אָנגעהאַלטן אַ סטאַבילן קאָנטאַקט.

איינמאָל אין אָוונט, דאָס איז געווען עטלעכע טעג פאַר פּסח, איז אַנגעקומען דער פאָטאָגראַפיסט מיט עטלעכע קעסטלעך מעדיקאַמענטן. ער האָט אַרײַנגעלייגט דעם באַגאַזש אין מאַגאַזין און איין קעסטל געגעבן מיר. „דאָס איז אַ מתנה פאַר דיר" — האָט ער געזאָגט.

דאָס איז געווען אַ פּעקל מצות, וואָס מען האָט מיר געשיקט פון דער פרייַ. נאָר איך בין נאָך אַלץ געווען באַשטראָפט און קיין שום פּעקלעך פון דער פרייַ האָט מען מיר נישט דערלויבט אָפּצונעמען, בפרט נאָך מצות. אָבער ער האָט אונטערגעקויפט דעם אַרבעטער פון דער פּאָסט, וואָס איז אויך געווען אַן אַרעסטאַנט, און מיר געבראַכט די הייליקע מתנה. דאָס קעסטל האָבן מיר גלייך פאַרברענט, און די מצות האָב איך באַהאַלטן אין אַ לייַדיקן שאַנק אין מעדיצינישן פונקט, וואו איך בין געווען דער נאָכט־שומר. אַ העלפט פון די מצות האָב איך אַוועקגעלייגט פאַר שמואל׳ן. דער פאָטאָגראַפיסט האָט מיר

צוגעזאָגט, אַז צומאָרגנס וועלן ער וועט אַ טייל פון די מעדיקאַמענטן איבערפירן אינעם לאַגער אויפן רעכטן ברעג, וועט ער ביי דער געלעגנהייט אַריבער־שמוגלען די מצות פאַר שמואל'ן. צוויי מצות האָב איך אויך גוט פאַרפאַקט, מען זאָל נישט דערקענען וואָס דאָס איז, און אַוועקגעלייגט ביינאַכט אין קאַ־בינעט פון דער אידישער דאָקטאָרין. אינדערפרי, וועלן זי איז געקומען, האָט זי מיך אַריינגעבעטן צו זיך. זי האָט מיר זייער געדאַנקט. „שוין לאַנגע יאָרן האָב איך נישט געזען קיין מצה — האָט זי געזאָגט — דאָס דערמאָנט מיך אין מיין היים, אין מיין באָבען“. . .

איך האָב געפֿראָווען די סדרים בעת מיין נאַכט־דינסט אין דער סאַני־טאַרער אָפּטיילונג און בייטאָג בין איך געגאַנגען אין מיין בארַאַק שלאָפן. אויפן דריטן טאָג חול המועד פּסח האָט מען מיך אויפגעוועקט פון שלאָף. איך האָב געעפנט די אויגן און נישט געגלויבט זיך אַליין — פאַר מיר איז געשטאַנען שמואל, אַ צעשטראַלטער פון פרייד. ער האָט מיר געוויזן אַ שריפט־לעכע באַשטעטיקונג, אַז צוליב מאַנגל אין באַווייזן וועלן ער באַפרייט פון לאַגער. כאָטש איך בין נאָך געבליבן אין געפענגעניש איז אונזער פרייד געווען זייער גרויס. מיר האָבן באַשטימט ביידע צוזאַמען: נאָר נישט פאַרלירן דעם בטחון אין אויבערשטן.

פיר חדשים האָט געדויערט מיין גליק אין דער סאַניטאַרער אָפּטיילונג. אין אַ געוויסן פרימאָרגן, סוף אויגוסט, האָט די אידישע דאָקטאָרין מיך אַריינגערופן אין קאַנטאָר און דערקלערט:

— איך מוז צום באַדויערן אָנזאָגן אייך אַ ביטערע בשורה. באמת האָב איך זיך שוין לאַנג געוואונדערט וואָס די „או.ג.ב.“ (די אָפּטיילונג פאַר מלוכה זיכערקייט) האָט זיך די לעצטע צייט נישט אינטערעסירט מיט אייך ווי פריער. איצט האָט זיך אַלץ אויפגעקלערט. דער נאַטשאַלניק פון או. ג. ב. איז אַ לאַנגע צייט נישט געווען אויף זיין אָרט, און די טעג איז ער צוריקגעקומען און זיך דערוואוסט אַז איר געפינט זיך אויף אַזאַ גרינגער אַרבעט. האָט ער פאַראַרדנט, אַז נאָך היינט זאָלט איר גיין אויף אַרבעט מיט אייער בריגאַדע. אפשר וועט איר זיך איבערטראַכטן וועגן אַרבעטן שבת? דאָס איז דאָך פאַר אייך — דאָס אַמפערן זיך מיטן נאַטשאַלניק פון או. ג. ב. דעם רשע — אַן ענין פון סכנת נפשות. אין אַזאַ פאַל מעג מען אפשר עובר זיין אויפן דין — האָט זי געזאָגט מיט אַן אויסדרוק פון מיטלייד.

איך האָב איר הארציק באַדאַנקט פאַר איר מיטלייד און פאַר דעם אַלע־מען וואָס זי האָט געטאָן פאַר מיר. „נישט קוקנדיק אויף אַלע געפאַרן, וועל איך ווייטער פאָרזעצן מיין וועג און זיך פאַרלאָזן אויף ג־ט. אַלץ איז אין זיינע הענט“ — האָב איך איר געזאָגט.

דער „ליכטיקער" בריגאַדיר

אין אַ געוויסער נאַכט פון סעפטעמבער 1939 האָט מען מיך אויפגע־וועקט פון שלאָף. צוויי באַוואָפנטע סאָלדאַטן האָבן מיך אַרויסגעפירט פון לאַגער און געהייסן גיין פאַראויס. זיי האָבן מיך געטריבן העכער צוויי שעה. מיר האָבן זיך אָפגעשטעלט ביי אַ צוויי־שטאָקיגער געביידע. איינער פון די סאָלדאַטן האָט מיך אַריינגעפירט אין אַ גרויסן צימער. דער סאָלדאַט האָט געזומען אַ שריפטלעכע באַשטעטיקונג, אַז ער האָט מיך געבראַכט צו דער באַשטימטער צייט, און איז אַרויס.

אין צימער ביי אַ שרייב־טיש זיינען געזעסן זעקס מענטשן אין אוני־פאָרמס פון או. ג. ב. מיט דיסטינקציעס פון הויכע באַאַמטע.

— ווי פילט איר זיך אין אייער געזונט — האָט איינער געפרעגט.

— אַ דאַנק דעם אויבערשטן — האָב איך געענטפערט — עס וואונ־דערט מיר נאָר, וואָס אַזעלכע אידעלע מענטשן ווי איר האָבן פאַרגעסן צו געבן מיר אַ שטול צו זיצן. איך האָב דורכגעמאַכט אַ וועג פון 10 קילאָמעטער בערך, דערצו האָבן מיך די סאָלדאַטן די גאַנצע צייט געטריבן, און איר פאַר־שטייט אַוודאי אַז עס איז מיר שווער צו שטיין.

— ביי אונז איז פאַראַן אַ כלל, אַז אַ שונא וואָס גיט זיך נישט אונטער דאַרף מען פאַרניכטן — האָט געענטפערט איינער פון זיי, וואָס איז געווען דער עלטערער אין ראַנג — דו ביזט שוין אין לאַגער אַ לענגערע צייט און האָלטסט זיך נאָך אַלץ ביי דיינע קאָנטער־רעוואָלוציאָנערע פרינציפן. פאַקטיש האָט מען דיך שוין לאָנג באַדאַרפט שיקן אין גן־עדן אַריין. מיר האָבן אָבער באַשלאָסן צו מאַכן מיט דיר נאָך אײן פּרואוו. מיר ווילן דיר פשוט העלפן צו ווערן אַ מענטש מיט אַלע מענטשן גלייך. דערווייל מוזן מיר אויפקלערן עטלעכע זאַכן: וואָס, אייגנטלעך, איז לויט דיין מיינונג דער אינהאַלט פון אידישקייט, און פאַרוואָס טרעט איר, פרומע, אַרויס קעגן דער ראַטנמאַכט?

איך האָב נישט געענטפערט. ער האָט נאָכאַמאָל איבערגעזאָגט די פראַגע. איך האָב ווייטער געשוויגן. ער איז געוואָרן אין כעס, אַרויסגעכאַפט דעם רעוואָלווער און אויסגערופן: „אויב דו וועסט ווייטער שווייגן, ווועסטו שוין קיינמאָל נישט רעדן".

איך האָב ווייטער געשוויגן. אין צימער האָט געהערשט אַ שטילקייט. איינער פון זיי, וואָס האָט ביז איצט זיך נישט באַטייליקט אין דער אויספאָר־שונג, ווי דער ענין וואָלט אים נישט אינטערעסירט, האָט אָנגעשריבן עפּעס אויף אַ צעטעלע און עס דערלאַנגט דעם אויספאָרשער. ער האָט עס איבער־געלייגט און נאָך דעם אַריינגעלייגט דעם רעוואָלווער צוריק אין טאַש.

— פאַרוואָס האָט איר באַלד נישט געזאָגט, אַז איר ענטפערט נישט וועמען מען וועגדט זיך צו אייך אויף „דו" — האָט ער געזאָגט צו מיר, שוין אין אַ מילדערן טאָן — מוזט איר מיר אָנטשולדיקן. אָבער איך וואָרן אייך, אַז איר דאַרפט ענטפערן אויף אונזערע פראַגן.

— ביטע זייער — האָב איך געזאָגט — איך דאַרף ענטפערן, אָבער איר דאַרפט אויך האַנדלען לויט די געזעצן. דעריבער בעט איך, אַז די אויס־פאָרשונג זאָל פּראָטאָקאָלירט ווערן שריפטלעך.

— אַזוי ווי מיר האָבן היינט נאָך אַ סך אַרבעט — האָט געזאָגט דער עלטסטער, וואָס האָט געשריבן דאָס צעטעלע — וועלן מיר אייער אויספאָר־שונג אָפּלייגן אויף אַ צווייטן מאָל. אָבער היינט קען איך אייך שוין פּאַרזיכערן — האָט ער זיך געוואַנדעט צו מיר — אַז אויב איר וועט וווייטער נישט אַרבעטן שבת, וועלן מיר אייך שיקן אין דער בריגאַדע פון „ליכטיקער". מיר גלויבן, אַז נאָך עטלעכע חדשים אין דער בריגאַדע וועט איר פאָרשפּאָרן צו אַרבעטן נישט נאָר שבת, נאָר אויך אין דער וואָכן . . .

ער האָט אַריינגערופן אַ סאָלדאַט און געהייסן מיך אָפּפירן צוריק אין לאַגער.

„דער ליכטיקער" איז געווען איינער פון די גרעסטע רוצחים אין רוס־לאַנד. אַזעלכע זיינען אויך געווען די מענטשן פון זיין בריגאַדע. בדרך כלל האָבן די גנבים און מערדער זיך געפּירט אין לאַגער לויט זייער אייגענעם שטייגער. זיי האָבן זיך געפּירט לויטן „וואָראָווסקאָי זאַקאָן", וואָס באַדייט: דאָס געזעץ פון גנבים. איינער פון די וויכטיגסטע פּרינציפּן פון דעם געזעץ איז געווען: נישט אַרבעטן אין לאַגער — נישט געקוקט אויף אַלע רעפּרעסיעס און שטראָפן וואָס מען האָט אָנגעוואַנדעט קעגן זיי.

דער „ליכטיקער" האָט זיך נישט געהאַלטן ביי די דאָזיקע „געזעצן", נאָר איינגעפּירט זיינע אייגענע פּרינציפּן. ער האָט געהאַט אונטער זיך אַ בריגאַדע וואָס האָט געאַרבעט, און דערצו זייער גוט. דערפאַר אָבער האָבן זיי געהאַט ספּעציעלע באַדינגונגען און ספּעציעלע פּריווילעגיעס. די וויכטיקסטע איז געווען, אַז זיי האָבן געקענט ראַבאָווען ביי די אַרעסטאַנטן אַלץ וואָס זיי האָט זיך פאַרגלוסט. אין די טעג ווען די אַרעסטאַנטן האָבן באַקומען פון זייערע קרובים אויף דער פריי פּעקלעך און געלט, פלעגן ביינאַכט קומען די לייט פונעם „ליכטיקנס" בריגאַדע און צונעמען דאָס בעסטע, קודם כל געלט, און קיינער האָט אַפּילו נישט געטאָרט זיך באַקלאָגן, אויב ער האָט נישט געוואָלט באַצאָלן מיטן לעבן. פאַרשטייט זיך, אַז די נאַטשאַלסטוואָ האָט אויך באַקומען אַ חלק דערפון. . . מיט די דאָזיקע רוצחים האָב איך עס באַדאַרפט נישט נאָר אַרבעטן, נאָר אויך וואוינען צוזאַמען.

צומאָרגנס, פינף אַזייגער פאַרטאָג, האָט מען מיך אַריבערגעפּירט אין באַראַק פון מיין נייער בריגאַדע. איך האָב געעפּנט די אויגן פון פאַרוואונ־דערונג. דאָס האָב איך נאָך אין קיין שום לאַגער נישט געזען. מען האָט מיך אַריינגעפּירט אין אַ שיינעם זאָל מיט גרויסע פענסטער. אָנשטאָט פּריטשעס, ווי געווייגלעך, זיינען פון ביידע זייטן געשטאַנען ריינע בעטלעך מיט מאַטראַצן. אויף יעדן בעטל איז געווען אַ ליילעך, אַ קישעלע און אַ וואַטענע קאַלדרע. ביים סוף פון זאָל האָט זיך געפונען אַ צימער וואו די וועגט זיינען געווען געפּאַרבט אויף רויטן קאָליר. עס איז דאָרט געשטאַנען אַ טיש מיט בענק.

אויפן טיש איז געשטאַנען אַ פּאַטעפּאָן. אויף דער וואַנט איז געהאָנגען אַן אויפשריפט: „היט די שטילקייט און ריינקייט פון באַראַק, דאָס איז דיין היים".

עס האָט מיך אויפגענומען דער „דניעוואַלני". ער האָט מיך צוגעפירט צו אַ בעטל און דערקלערט: „דאָ איז אייער פּלאַץ. פינף אַזייגער אינדערפרי דאַרפט איר אויפשטיין, אָפּוואַשן זיך און פּאַרבעטן אייער בעט. אין באַראַק דאַרף מען זיך האַלטן ריין, נישט שפּייען אויפן דיל. עסנוואַרג אָדער געשיר וואָס איר האָט, דאַרפט איר האַלטן אין שענקל וואָס שטייט ביי אייער בעט".

עטלעכע מינוט שפּעטער זיינען אַריין אין באַראַק 88 מענטשן, די מיטגלידער פון דער בריגאַדע. לויט זייערע פנימ׳ער האָב איך גלייך געזען וואָס פאַר אַ ברואים דאָס זיינען. איינער פון זיי, אַ הויכער געזונטער גוי, מיט רויטע האָר און אַ שאַרפן בליק אין די אויגן, איז צוגעגאַנגען צו מיר און אויסגעשטעקט זיין האַנט.

— מיין נאָמען איז אַלעקסאַנדער דער ליכטיקער. איך בין בריגאַדיר. פון היינט אָן זייט איר אַ מיטגליד אין מיין בריגאַדע. ביי מיר, זאָלט איר וויסן, מוז מען גוט אַרבעטן און אויספירן אַלע מיינע באַפעלן. מיר זיינען מענטשן שאַרפע. מיר באַשטראָפן פאַר יעדן פאַרברעכן, אָבער מיט דער גרעסטער גערעכטיקייט.

— איר זייט אַ קאָנטער־רעוואָלוציאָנער — האָט ער וויטער געזאָגט — און מיר זיינען פאַר דער ראָטנמאַכט. איר זייט, לויט אייער מיינונג, אַן אַרעמנטלעכער מענטש, און מיר זיינען גנבים, רוצחים. אָבער דאָ, אין מיין בריגאַדע, מוז מען פאַרגעסן וואָס מען איז געווען אויף דער פריי. דאָ זיינען מיר אַלע אַרעסטאַנטן, אַלע זיינען גלייך און דאַרפן זיך באַציען צווישן זיך ווי ברידער. אויב אימיצער פון דער בריגאַדע וועט אייך אָנרופן קאָנטער־רעוואָלוציאָנער, אָדער איר וועט וועמען אָנרופן גנב צי מערדער, וועט איר ביידע באַקומען פון מיר די פאַרדינטע שטראָף. און מיין האָנט שלאָגט גוט. . .

— האָט ער פאַרענדיקט, וווינזדיק מיר זיין פויסט.

— איצט — האָט ער געזאָגט — גיי איך נעמען ברויט פאַר דער בריגאַדע. פאַר אייך וועל איך נעמען וויים ברויט. איך וויים שוין, אַז אַחוץ ברויט און וואָסער עסט איר דאָ גאָרנישט, און דערצו נאָך האָט איר אַ קראַנקן מאָגן. איר וויסט — האָט ער צוגעגעבן — פאַר אייך איז אָנגעקומען אַ פּעקל. נאָר אַזוי ווי איר אַרבעט נישט שבת, האָט מען דאָרט אָנגעשריבן, אַז מען זאָל עס אייך נישט אַרויסגעבן, נאָר פאַרקויפן די זאַכן צו די אַרעסטאַנטן אויפן מלוכה׳שן פרייז. נאָר נעמט אייך נישט איבער — האָט ער וויטער געזאָגט — ביי מיר וועלן זיי אַזעלכע שטיק נישט מאַכן. נאָך היינט ביינאַכט וועט איר באַקומען דאָס פּעקל. אַלץ וואָס איר וועט באַקומען קענט איר האַלטן אין אייער שענקל. זייט רואיק, קיינער וועט ביי אייך גאָרנישט צונעמען.

דער בריגאַדיר איז צוריקגעקומען און יעדער האָט באַקומען אַ פּאָרציע ברויט פון 1,200 גראַם. איך האָב באַקומען נאָר 800, אָבער דערפאַר וויים ברויט. דער „דניעוואַלני" האָט אַריינגעטראָגן פיר טשיניקעס און פיר גרויסע

עמערס זודיק וואַסער. אַלע האָבן זיך אויסגעזעצט אַרום דעם טיש און געגעסן ברויט מיט טיי.

נאָכן עסן זיינען מיר אַרויס אויפן „ראָזוואָד". דאָרטן זיינען שוין געווען אַרום 100 בריגאַדעס, אויסגעשטעלט אין רייען אייניע אונטער דער אַנדערער. דער בריגאַדיר האָט אויסגערופן די נעמען פון אַלע מיטגלידער פון זיין בריגאַדע און דער אויפזעער האָט קאָנטראָלירט צי קיינער פעלט נישט.

זעקס אַזייגער האָט זיך דערהערט אַ סיגנאַל. מיר זיינען אַרויס צו דער אַרבעט. פון ביידע זייטן טויער פונעם לאַגער זיינען געשטאַנען וועכטער, וואָס האָבן ווידער קאָנטראָלירט און געציילט די אַרעסטאַנטן.

מיר זיינען אַנגעקומען אויפן אַרבעטס־פלאַץ. מיט אַ לייטער האָבן מיר זיך אַראָפגעלאָזט אין אַ טיפן גרוב. דאָרט האָבן מיר געלייגט אַ בעטאַנענעם פונדאַמענט אונטער אַ גרויסן בנין. די אַרבעט איז געווען זייער אַ שווערע. במשך פון זעקס שעה, אַן איבעררייס, האָבן מיר געשלעפט שווערע קאַדיעס מיט צעמענט.

צוועלף אַזייגער איז געווען אַן איבעררייס. פון גרוב זיינען מיר נישט אַרויס, נאָר מיט דער הילף פון שטריק האָט מען אַראָפגעלאָזט טעפלעך קאַשע מיט פלייש. אַלע, צוזאַמען מיטן בריגאַדיר, האָבן זיך געזעצט עסן מיטאָג. מיך האָבן זיי אַפילו נישט געפרופן. זיי האָבן געוואוסט, אַז איך עס נישט קיין טריפות. נאָכן עסן האָבן מיר געאַרבעט ווייטער פיר שעה און דאַן זיינען מיר צוריקגעגאַנגען אין לאַגער אַריין.

אין באַראַק האָט אונז דער „דניעוואַלני" באַגעגענט מיט אַ ברייטן ברוך הבא. אַלץ איז געווען ריין און אויפגערוימט. די טישן זיינען געווען צוגעגרייט ווי אין אַ רעסטאָראַן אויף דער פריי. די טעלער, גלעזער און לעפל זיינען געווען אויסגעשטעלט שיין און מיט אַ סדר, און צוויי אַרעסטאַנטן האָבן פונאַנדערגעטיילט דאָס עסן.

מען האָט דערלאַנגט צום טיש געזאַלצענע פיש מיט קרויט און קאָר־טאָפל, קאַשע מיט פלייש, און צום סוף טיי. איך האָב זיך געווואַשן, געמאַכט אַ ברכה און געגעסן מיין ווייס ברויט מיט טיי.

די אַרעסטאַנטן האָבן אָבסערווירט מיין אויפפירונג, געהערט מיין בענשן נאָכן עסן און נישט אויסגערעדט קיין וואָרט. וויזט אויס, אַז עס איז געווען אַ שטרענגער באַפעל פון בריגאַדיר מען זאָל מיר נישט שטערן, נישט אָפּלאָכן פון מיר און נישט באַליידיקן מיך.

ווען מיר האָבן זיך שוין געהאַט גוט אָפּגערוט אויף די בעטלעך, זיינען ערשט אָנגעקומען די איבעריקע בריגאַדעס פון דער אַרבעט. זיי זיינען געלאָפן ווילד אין דער „סטאָלאָווע" אַריין, כדי צו פאַרכאַפּן אַן אָרט, ווייל אויף 4,000 מענטשן זיינען געווען 300 פלעצער צום עסן.

אַ שעה דערנאָך האָט זיך דערהערט דער סיגנאַל צום אָפּעל, די אַזוי גערופענע „פּראָווירקע". אַלע בריגאַדעס האָבן זיך אויסגעשטעלט אין גלייכע רייען און מען האָט גענומען ציילן די אַרעסטאַנטן. געווייגלעך זיינען די „פּראָווירקעס" פאַרגעקומען צוויי מאָל אין טאָג, אין דער פרי, פאַרן אַרויס־

גיין צו דער אַרבעט, און אין אָוונט. עס האָט אָבער געטראָפן, אַז עס איז ווער אַנטלאָפן און די וואַך האָט באַמערקט טריט ביים אַרויסגאַנג פון לאַגער, דאָן פלעגט מען מיט אַ סיגנאַל אויפוועקן אינמיטן דער נאַכט אַלע אַרעסטאַנטן און אַרויסטרייבן אונז פון די באַראַקן. בדרך כלל האָט זיך געמאַכט אַ בהלה און פיל האָבן נישט באַוויזן אָנצוטאָן די קליידער, זיינען זיי געשטאַנען אויף דער קעלט אין די אונטערוועש ביז מען האָט אויסגעציילט אַלע בריגאַדעס און זיך דערוואוסט ווער עס פעלט.

אויב אַלץ איז געווען נאָרמאַל, פלעגט אונזער בריגאַדע זיך צונויפנעמען נאָך דער „פּראָוויערקע" אין רויטן צימער, אַנשטעלן אַ פּאַטעפאָן מיט פּלאַטן און פּאַרברענגען. טייל האָבן געטאַנצט, טייל האָבן געשמועסט, ביז צום סיג־נאַל, וואָס האָט אָנגעזאָגט אַז מיר מוזן גיין שלאָפן. איך האָב אין די פּאָר־וויילונגען נישט גענומען קיין אָנטייל. איך האָב געדאַוונט מעריב און זיך געלייגט שלאָפן. איך בין געווען גליקלעך אַז כ׳קען ליגן אַביסל אין אַ בעט.

פון צייט צו צייט פלעגט אונזער בריגאַדע מאַכן אַ שטיקל „נאַכט־אַרבעט". דאָס איז געווען אין די טעג וועז די אַרעסטאַנטן האָבן באַקומען פּעק־לעך און געלט פון זייערע קרובים אויף דער פריי. זיי האָבן זיך צעטיילט צו דריי מענטשן אויף אַ באַראַק. איינער איז געבליבן היטן ביי דער טיר, בעת די אַנדערע צוויי זיינען אַריין אין באַראַק מיט מעסערס אין די הענט. זיי האָבן אויפגעוועקט די אומגליקלעכע אַרעסטאַנטן און געהייסן אַרויסלייגן דאָס געלט און די פּעקלעך, פון וועלכע זיי האָבן אַרויסגענומען די מער ווערטפולע זאַכן. אויב אימיצער האָט געשטעלט אַ ווידערשטאַנד האָבן זיי אים אַרויסגעטריבן אַ נאַקעטן אויף דער גאַס און אים דערפירט צו אַזאַ מצב, אַז עס האָט אָפּ־געשראָקן אַנדערע. שפּעטער האָבן זיי אַלץ אָפּגעגעבן דעם בריגאַדיר, וועלכער האָט גענומען די חלוקה.

איינמאָל אינדערפרי האָט דער „דניעוואַלני" מיר געבראַכט מיין חלק געלט און זאַכן. איך האָב אים געדאַנקט און דערקלערט אַז איך קען דאָס נישט נעמען, ווייל איך האָב ביינאַכט נישט „געאַרבעט". ער האָט עס צוגענומען פּאָר זיך, און מער האָט מען מיך שוין נישט אַריינגענומען אין „שותפות".

אויפן דריטן טאָג פון געהערן צו דער בריגאַדע פון דעם „ליכטיקן", נאָכן אָוונט־ברויט, האָט זיך דער בריגאַדע געוועלדעט צו מיר: „קומט, מיר וועלן גיין צום צענזאָר נאָך אייער פּעקל".

דער צענזאָר איז געווען אַ באַאַמטער פון או. ג. ב. וואָס האָט קאָנטראָ־לירט די פּעקלעך און די בריוו פון די אַרעסטאַנטן וועלכע האָבן געהאָט אַ דערלויבעניש צו קאָרעספּאָנדירן זיך מיט זייערע קרובים אויף דער פריי. דער צענזאָר האָט גלייענט די בריוו פון די אַרעסטאַנטן, געעפנט די פּעקלעך און דורכגענישטערט יעדע זאַך. ברויט און וואורשט האָט ער צעשניטן אויף שטיקלעך, פּאַפּיראָסן האָט ער צעבראָכן און טיי האָט ער בכלל נישט אָפּ־געגעבן.

מיין בריגאַדיר האָט זיך געוועלדעט צום צענזאָר ער זאָל מיר אַרויס־געבן מיין פּעקל.

— דו ווייסט דאָך — האָט געזאָגט דער צענזאָר — אַז עס איז דאָ אַ באַפעל פון נאַטשאַלניק, אַז ביז ער וועט נישט אַרבעטן שבת קען ער נישט באַקומען קיין בריוו און קיין פּעקלעך.

— דער מענטש אַרבעט איצט אין מיין בריגאַדע — האָט געזאָגט דער „ליכטיקער" — און וועגן מיינע מענטשן דעצידיר איך.

דער צענזאָר האָט טעלעפאָנירט צום נאַטשאַלניק פון או. ג. ב. און צו מיין פאַרוואונדערונג האָט יענער אים דערלויבט אַרויסצוגעבן מיר מיין פּאַסט. דערווייל זיינען שוין אין מאַגאַזין געווען פּאַר מיר צוויי פּעקלעך.

ביים קאָנטראָלירן האָט דער צענזאָר אַלץ אויסגעמישט און צעבראָכן, אַזוי, אַז עס איז געווען שווער דאָס צוזאַמענצונעמען. דער בריגאַדיר איז אַוועק אין באַראַק און געשיקט עטלעכע אַרעסטאַנטן מיט קעסטעלעך און זיי האָבן מיר געהאָלפן דאָס אַריבערטראָגן.

אין באַראַק האָבן מיר אַלץ אַוועקגעלייגט אויפן טיש, געמאַכט אַן אָר־דענונג און אַלץ אַריינגעלייגט אין מיין שענקל. איך האָב געבעטן דעם „דניע־וואַלני" ער זאָל צוגרייטן דעם טיש אין עס צימער. עטלעכע אַרעסטאַנטן האָבן געבראַכט זודיק וואַסער און אַ טשייניק מיט פּאַרבריטע טיי. אַ העלפט פון די פּראָדוקטן וואָס איך האָב באַקומען האָב איך אַוועקגעלייגט אויפן טיש און אַלע האָבן געגעסן.

דער בריגאַדיר איז בעת מעשה נישט געווען. וועג ער איז צוריקגע־קומען האָב איך אים אויך געוואָלט מכבד זיין. ער האָט זיך צעלאַכט און געזאָגט: „מיינע מענטשן ברענגען מיר אין איין נאַכט מער ווי איר האָט דערהאַלטן אין ביידע פּעקלעך". . . דערביי האָט ער מיך געפרעגט צי איך האָב געגעבן די אַרעסטאַנטן צו עסן פון אייגענעם ווילן, אָדער זיי האָבן דאָס פון מיר געפאָדערט. „האָט נישט קיין מורא — האָט ער געזאָגט — ביי מיר וועט אייך קיינער נישט טשעפּען. איך האָב באַשלאָסן אייך צו געבן אַ פּלאַץ וואו איר וועט קענען דאָווענען אומגעשטערט" — האָט ער צוגעגעבן.

בשכנות פון אונזער באַראַק איז געווען אַ באַהייצט צימערל, וואָס איז געווען באַשטימט אויף טריקענען די אַרבעטס־קליידער. מיר זיינען געווען די אייניציקע אין לאַגער וואָס האָבן געהאָט ספּעציעלע אַרבעטס־קליידער. דאָס איז געווען איינע פון די פּריווילעגיעס, וואָס „דער ליכטיקער" האָט אויסגעקעמפט פאַר זיינע מענטשן. ער האָט אָנגעזאָגט דעם „דניעוואַלני" אַז ווען איך וועל זיין אין דער „סושילקע", זאָל מיר קיינער נישט שטערן.

צומאָרגנס האָט מען אונז אָנגעזאָגט, אַז מיר וועלן אָנפאָנגען צו אַרבעטן אין דער נאַכט־שיכטע. דאָס איז געווען פרייטיק. איך בין געווען פאַרזאָרגט ווי אַזוי צו האָנדלען וועגן שבת. אין דער פּריערדיקער בריגאַדע איז דאָס שוין געווען ביי מיר פּשוט. איך בין געגאָנגען צום קאָמענדאַנט, און ער האָט מיך איינגעזעצט אין קאָרצער. דאָ איז דער באַלעבאָס געווען „דער ליכטיקער" און מיט אים טאָר מען נישט מאַכן קיין עקספּערימענטן. וואָס טוט מען?

דערווייל איז צוגעפאַלן די שקיעה און איך האָב געדאַוונט מנחה. דער „ליכטיקער" האָט מיך אַוועקגערופן אין אַ זייט און דערקלערט: „הייַנטיקן שבת וועסטו נישט דאַרפן גיין אין קאַרצער. מיינע מענטשן טאָרן נישט באַשטראָפט ווערן. וועסט אַרויסגיין ביינאַכט מיט דער גאַנצער בריגאַדע. זאָרג זיך נישט, אַרבעטן שבת וועסטו נישט" . . .

איך האָב נישט פאַרשטאַנען ווי אַזוי ער וועט דאָס באַווייזן. איך האָב אַבער געפילט, אַז איך מוז זיך אונטערוואַרפן זיינע באַפעלן. איך האָב מקבל שבת געווען, געמאַכט קידוש איבער זיס וואַסער, און אַזוי ווי איך האָב נאָך געהאַט ברויט מיט פוטער האָב איך אָפּגעגעסן אַ „שבת'דיקע סעודה" און געדאַנקט דעם אויבערשטן פאַר זיין השגחה איבער מיר.

צוזאַמען מיט אַלע בין איך אַרויס צו דער אַרבעט. דער בריגאַדיר האָט אַלעמען פונאַנדערגעטיילט און דערמאַנט: „מיר אַרבעטן אויף אַנדערע באַדינגונגען. אַלע אַרבעטן 12 שעה און מיר נאָר לויט דער נאָרמע, פון דער צאָל מעטער בעטאָן וואָס מיר דאַרפן אָפּלייגן. די אַרבעט איז טאַקע אַ שווערע, אָבער מיר ווערן נישט אויסגעריסן אויף דער קעלט 15־16 שעה אין מעת־לעת. מיר האָבן ספּעציעלע באַדינגונגען און פּריווילעגיעס, און דאָס וויכטיקסטע — מיר זיינען ביינאַכט די באַלעבאַטים אין לאַגער און קענען צונעמען ביי יעדן אַרעסטאַנט וואָס אונז גלוסט זיך נאָר. דערפאַר מוזן מיר אַרבעטן גוט און שנעל, אויספירן אונזערע נאָרמעס. ווען נישט, וועלן מיר ווערן אויס יחסנים און אויסגעריסן ווערן ווי אַלע אַרעסטאַנטן".

ווען אַלע האָבן זיך געמומען צו דער אַרבעט, האָט ער מיך אַוועקגעפירט צו אַ קעמערל, וואָס האָט געדינט אַלס מאַגאַזין פון בעזעמער, מיט וועלכע מיר האָבן פאַרקערט דעם צעמענט. „קריך אַריין — האָט ער געזאָגט — איך וועל דיך פאַרשליסן פון דרויסן. נאָר דו זאָלסט נישט געבן קיין סימן פון לעבן, עס זאָל קיינער נישט באַמערקן. ווען נישט זיינען מיר ביידע פאַרשפּילטע".

אינדערפרי, ווען דער בריגאַדיר האָט געעפנט די טיר, האָב איך זיך געטרייסלט פון קעלט. ער האָט מיך צוגעפירט צו דער בריגאַדע און צוזאַמען מיט אַלע בין איך צוריקגעגאַנגען אין לאַגער אַריין. אין אונזער באַראַק איז געווען ווארים. אַלע האָבן אָפּגעגעסן פרישטיק און זיך געלייגט שלאָפן נאָך דער נאַכט־אַרבעט. איך האָב זיך געשטעלט דאַוונען און נאָך דעם געפּראַוועט מיין שבת'דיקע סעודה. ברויט האָב איך באַקומען, פוטער און צוקער האָב איך געהאַט פון מיין פּעקל און הייסע טיי איז געווען אין אונזער באַראַק. מיט איין וואָרט: דאָס איז געווען איינער פון די געצייַלטע רואיקע שבתים, וואָס איך האָב נישט פאַרבראַכט אין קאַרצער.

איידער איך האָב נאָך באַווייזן צו בענטשן נאָך דער סעודה איז אָנגעקומען דער בריגאַדיר, זיך אַוועקגעזעצט לעבן מיר און פאַרפירט מיט מיר אַ געשפּרעך.

— איידער דו ביזט געקומען צו מיר אין דער בריגאַדע — האָט ער

אַנגעהויבן — האָט מיך אַרויסגערופן דער נאַטשאַלניק פון דער דריטער אַפּ־טיילונג און מיר געזאָגט, אַז ער שיקט אין מיין בריגאַדע אַן אידישן אַרעס־טאַנט, וואָס איז פאַר׳משפט פאַר סאַבאָטאַזש און ער טוט ווייטער דאָס זעלבע אין לאַגער, ווייל ער וויל נישט אַרבעטן שבת. דער נאַטשאַלניק האָט מיר געגעבן אַנווייזונגען וויי אַזוי מיט דיר צו האַנדלען, כדי וואָס שנעלער פון דיר פּטור צו ווערן. ער האָט מיר געזאָגט — האָט ווייטער דערציילט דער בריגאַדיר — אַז איך זאָל דיך נישט צווינגען צו אַרבעטן שבת, ווייל דאָס וועט סיי־ווי נישט העלפן. דאָקעגן זאָל איך דיר געבן אַזאַ שווערע אַרבעט, אַז דו זאָלסט נישט זיין בכוח זי אויסצופירן, וועסטו מיט דעם שטערן די איבעריקע אַרעסטאַנטן פון דער בריגאַדע און אַרויסרופן זייער צאָרן קעגן דיר. דאָן וועט מען דיר קענען מאַכן אַ נייעם משפּט פאַר סאַבאָטאַזש און דיך פאַר׳משפּט׳ן צום טויט. דער נאַטשאַלניק האָט אָבער נישט געוואוסט — האָט ער ווייטער געזאָגט — אַז ביי מיר ביזטו זיכערער וויי אויף יעדן אַנדערן פּלאַץ. נעם זיך נישט איבער, איך וועל דיר נישט לאָזן טאָן קיין עוולה. דו וואונדערסט זיך אַוודאי וואָס איך שטעל זיך אַזוי איין פאַר דיר, וועל איך דיר דערציילן וועגן זיך, וועסטו זיך אויפהערן צו וואונדערן.

— ניין, איך בין נישט קיין איד — האָט ער ווייטער געזאָגט, ווי ער וואָלט געלייענט מיינע געדאַנקען — אָבער עס האָט אַ שייכות דערמיט. געווען אַ גרויסער הונגער און כמעט אַלע איינוואוינער פונעם דאָרף האָבן

— איך בין געבוירן געווארן אַלס דאָס 9־טע קינד ביי אָרימע פויערים אין אַ דערפל אין ווייס־רוסלאַנד. אין יענע יאָרן איז אין אונזער געגנט אויסגעוואַנדערט צו זוכן ברויט. מיין משפּחה איז פאַרבליבן, ווייל אונזער פערד איז גע׳פּגר׳ט און דער טאַטע האָט געזאָגט, אַז ער וויל זיך נישט אַרומשלעפּן אין דער פרעמד מיט קלייניע קינדער.

— איך בין געווען דער אינגסטער — האָט ער פאָרגעזעצט — און די מאַמע האָט נישט געקענט צוקוקן ווי איך גיי אויס פון הונגער. איז זי אַוועק צו באַקאַנטע אין שטעטל און זיי געבעטן, אַז זיי זאָלן מיך נעמען צו זיך אויף עטלעכע מאָנאַטן, ביז דער הונגער וועט אַדורך. אָבער אין אַ קורצער צייט שפּעטער זיינען מיינע עלטערן געשטאָרבן און איך בין פאַרבליבן ביי די באַקאַנטע. דאָס איז געווען אַ אידישע משפּחה פון יעקב דעם רימער. זיי האָבן געהאַט פינף קינדער. דער אינגסטער, לייבעלע, איז געווען אין מיין עלטער, אַ קינד פון צוויי יאָר, און מיר זיינען דערצויגן געווארן צוזאַמען ווי צוויי ברידער.

— ביי דער משפּחה בין איך געווען צען יאָר. מען האָט מיך געהאַ־דעוועט ווי אַן אייגן קינד. איך האָב קיינמאָל נישט געפילט קיין אונטערשייד צווישן מיר און די אַנדערע קינדער אין שטוב. צוזאַמען מיט לייבעלען האָב איך זיך אַפילו אויסגעלערנט זאָגן אינדערפרי די ברכות, וואָשן זיך צום עסן א. ד. גל. נאָר שבת האָב איך זיך אונטערשייד פון די איבעריקע קינדער — איך אַלס גוי האָב געמעגט אויסלעשן דעם לאָמפּ, געבן עסן די בהמות און מעלקן די קי.

— וועז איך בין אַלט געווארן 10 יאָר האָבן זיך מיינע קרובים דער־ווארסט, אַז איך לעב אוז געפין זיך ביי יעקב דעם רימער, האָבן זיי פוז אים געפאָדערט ער זאָל מיך גלייך ברענגען צו זיי, אויב נישט, האָבן זיי געדראָט, אַז זיי וועלן אים אָנקלאָגן אין געריכט אַז ער וויל צווינגען אַ קריסטליך קינד זיך מגייר צו זיין. מיין אָרימער יעקב האָט מורא באַקומען אוז קעגן מיין ווילן מיך אָפּגעפירט צו מיינע קרובים.

— פוז דעם וואָס מען האָט מיר דערציילט, האָב איך געווארסט אַז אין יענע הונגער־יאָרן, וועז מיין מאַמע האָט זיך געווענדעט צו די קרובים, האָט קיינער פוז זיי מיך נישט געוואָלט נעמען צו זיך. איך האָב זיי דערפאָר גע־האַסט אוז נישט געוואָלט האָבן מיט זיי צו טאָן. וועז איך בין קעגן מיין ווילן געברענט געווארן צו זיי האָב איך זיי געפרעגט צי עס איז אמת, אַז דאָז האָבן זיי מיך נישט געוואָלט נעמען צו זיך.

— צו וואָס דערמאָנען אַלטע מעשיות — האָט מיין מומע מיר געזאָגט — דאָס איז געווען אַ שווערע צייט פוז הונגער, אוז דאָס לייב איז שטענדיק נענטער ווי דאָס העמד.

— אויב אַזוי — האָב איך איר געענטפערט — האַלט איר דאָך מיך פאָר אַ פרעמדז אוז איר האָט מיך דאָ געברענט, כדי איך זאָל פאָר אייך אַרבעטז. וויל איך אייך אין פאָראויס ווארנען, אַז פאָר קיין פאַל וועל איך ביי אייך נישט זיין.

— נאָך אַזעלכע דיבורים האָבן זיי פאָרשטאַנען, אַז קיין נחת ווועלן זיי פוז מיר נישט האָבן אוז זיי האָבן מסכים געווען, אַז יעקב זאָל מיך צוריק־נעמען מיט זיך.

— דאָס איז געווען אין 1917, גלייך נאָך דער באָלשעוויסטישער רעוואָלוציע. יעקב דער רימער האָט געהאַט אַז אייגן הייזל, אַ ווארשטאַט. ער איז געווען אַ גוטער בעל מלאכה, די עלטערע קינדער האָבן צוגעהאָלפן אין דער ארבעט אוז עס איז אים געגאַנגען נישט שלעכט. ביי די באָלשע־ויקעס האָט דאָס געהייסז, אַז ער איז אַ בורזשוי אוז אין אַ געוויסן טאָג האָט מען די משפחה פאָרשיקט פוז שטעטל. מיך האָט מען איבערגעלאָזט, ווייל איך בין דאָך געווען אַ פרעמדער. אַזוי ווי איך בין געבליבן אַ קינד אָז אויפזיכט, האָט מען מיך אַריינגעגעבן אין אַ קינדער־אַנשטאַלט. דאָרט האָב איך געליטן הונגער אוז קעלט. מיר האָבן פיינט געהאַט אוזזערע דער־ציער אוז דעם גאַנצן אַנשטאַלט. איר ווייסט דאָך, אַז הונגער ברענגט צום גרעסטן אומגליק, האָב איך צוזאַמען מיט נאָך עטלעכע קינדער זיך אַרגא־ניזירט אין אַ גרופּע. מיר פלעגן ביינאַכט אַרויס דורך די פענסטער אוז פאָרקלייבן זיך אין אַ שפייז־קראָם, אוז דאָס ברויט אוז אַנדערע פראָדוקטן וואָס מיר האָבן גע׳גנב׳עט האָבן מיר געברענט אוז פונאַנדערגעטיילט צווישן די קינדער. דאָס איז אַזוי אָנגעגאַנגען אַ לענגערע צייט, ביז די פּאָליציי האָט אונז געכאָפּט אוז אַרעסטירט. מיר זיינען אַלע פאָר׳משפט געווארן צו דריי יאָר אין אַ ספּעציעלן לאָגער פאָר קינדער־פאָרברעכער.

— דער רעזשים אין לאַגער איז געווען אַ שרעקלעכער. פיר שעה אַ טאָג האָבן מיר געאַרבעט און פיר שעה געלערנט. מיר האָבן קיינמאָל נישט באַקומען קיין עסן צו דער זעט און די עסנס וואָס מיר האָבן שוין יאָ באַקומען זיינען געווען זייער שלעכטע. די גוטע פּראָדוקטן האָבן צוגעגנבֿ'עט די אָנ־פירער פון דער אַדמיניסטראַציע און מיר האָבן באַקומען דעם אָפּפאַל.

— עטלעכע חדשים האָבן מיר געאַרבעט, געליטן און געשוויגן. צום סוף האָבן מיר נישט אויסגעהאַלטן. אַ גרופּע מער דרייסטע, צווישן וועלכע איך בין אויך געווען, האָבן באַשלאָסן צו שיקן אַ פּעטיציע צו דער העכערער מאַכט אין מאָסקווע. מיר האָבן געשריבן דעם אמת וועגן אונזער לעבן און געבעטן, אַז מען זאָל בייטן די אָנפירונג אויף מער ערלעכע מענטשן.

— דער ענטפער פון מאָסקווע איז געווען: אַלע וואָס האָבן אונטערגע־שריבן די פּעטיציע, זאָל מען גלייך אַוועקשיקן אין אַ לאַגער פון שווערער אַרבעט פאַר דערוואַקסענע . . .

— אין נייעם לאַגער האָב איך אין אָנפאַנג שווער געאַרבעט. אָבער צוביסלעך האָט מען מיך אַרײַנגעצויגן אין דער סביבה פון אַלטע גנבים. צוערשט האָב איך באַהערשט זייער שפּראַך און שפּעטער אויך די ספּעציאַ־ליטעט. איך האָב שוין געווואוסט, אַז „קאַרמאַנשטשיק" דאָס איז אַ קעשענע־גנב; אַ „דאָמאשניק" מיינט שטוב גניבות, אויסגעפירט מערסטנס ביינאַכט, און פון אַ העכערער מדריגה איז געווען אַ „מעדוועזאַטניק", וואָס באַדייט קאָסע־ברעכער. אַזאַ „שטיקל אַרבעט" האָבן שוין געמוזט אויספּירן עטלעכע מענטשן, דערצו נאָך באַוואָפענטע. די ערשטע אויפגאָבע ביי דער דאָזיקער „אַרבעט" איז געווען צו ליקווידירן די וועכטער פון דער באַנק אָדער ביורא, וואו די קאָסע האָט זיך געפונען.

— אין קינדער־לאַגער האָב איך זיך געלערנט שלאָסעריי, און אָפילו געהאַט פּאיקייטן צו דעם פאַך. דאָס האָט מיר טאַקע שפּעטער זייער געהאָלפן אין מיין נייער „ספּעציאַליטעט". די גנבים האָבן זיך דערוואוסט פון מיינע פּאיקייטן און געגומען מיך צוגרייטן אַלס ספּעציאַליסט צו ברעכן קאָסעס, עפענען שלעסער, איבערריסן עלעקטרישע סיגנאַליזאַציע א. ד. גל., צו דעם צווועק האָבן זיי מיך איינגעאָרדנט אין די לאַגער־וואַרשטאַטן ביי עלעקטרישע און שלאָסעריי אַרבעטן.

— וועג מען האָט מיך באַפרייט פון לאַגער האָב איך שוין געהאַט אַן אַדרעס צו מיין באַגדע. אין דער ערשטער צייט האָבן זיי מיך געהאָלטן אין אַ ספּעציעלער דירה. זיי האָבן אָפילו באַקומען פאַר מיר אַ באַשטעטיקונג, אַז איך בין אַ שילער פון טעכניקום, כדי איך זאָל נישט אַרויסרופן קיין חשד. אין דער דירה האָב איך געהאַט אַ וואַרשטאַט און צוגעגרייט מכשירים פאַר מיינע חברים, שליסלען און וויטריכעס צו עפענען שלעסער און קאָסעס. מיט דער צייט בין איך אַרײַנגעצויגן געוואָרן אין „פּראַקטישע" אויפגאָבן. איך בין געוואָרן אַ „ספּעציאַליסט" אין איבערריסן סיגנאַליזאַציעס און אויפ־ברעכן קאָסעס. איין זאַך, צו וועלכער איך האָב זיך נישט געקענט שנעל צוגעווואוינען איז געווען די „נאָסע אַרבעט", דאָס מיינט צו מאַרדן מענטשן.

— אין דער „בראַנזשע" איז דאָס אָבער, ווייזט אויס, אומפאַרמיידלעך, און אויך צו מיר איז דערגאַנגען די ריי. איינמאָל, בעת מיר האָבן אויפ־געריסן אַ קאָסע אין אַ באַנק, איז דורכגעגאַנגען אַ שיכור. ער איז גראָד אַריין אינעווייניק וועז מיר האָבן געהאַלטן ביים פאַרענדיקן די „אַרבעט", און ער האָט דערזען אַלץ. איך האָב צופעליק געהאַט ביי זיך אַ פלעשל בראַנפן, האָב איך אים צוגערופן אוז מכבד געווען. ווי נאָר ער האָט געזומען טרינקען, האָב איך זיך געווארפן אויף אים, און איידער ער האָט באַוויזן אויסצושרייען אַ וואַרט, איז ער שוין געלעגן אַ דערשטיקטער.

— אין די אויגן פון מיינע חברים בין איך געווארן אַ העלד. זיי זיינען נתפּעל געווארן פון דער שנעלקייט מיט וועלכער איך האָב געהאַנדלט. איך בין געווען דער אינציקער וואָס האָט זיך נישט פאַרלוירן, און דערביי האָב איך עס געמאַכט „טרוקן און שטיל".

— נאָך דעם האָב איך טאַקע אַוואַנסירט. דער „באַטקא" (אַזוי רופט מען דעם הויפּטלינג פון אַ באַנדע) האָט מיך באַשטימט צו די פאַראַנטוואַרט־לעכסטע אויפגאַבן, צום „אַראָפּנעמען" די וואַך (אין דער שפּראַך פון פאַר־ברעכער הייסט דאָס מאָרדן). די דאָזיקע אַרבעט פאָדערט אַ סך איינפאַל און געוואַגטקייט. איך האָב פאַרמאָגט ביידע.

— כמעט אַ יאָר צייט האָבן מיר געאַרבעט אומגעשטערט. מיר האָבן זיך עטלעכע מאָל איבערגעטראָגן פון איין שטאָט אין דער אַנדערער, אָבער עס האָט אונז אָפּגעגליקט. מיר זיינען רייך געווארן און געהאַט אַ סך געלט. וואָס טוט מען, אַז מען האָט אַ סך געלט? מען שיכור׳ט. איינער פון אונזערע חברים האָט זיך פאַרליבט אין דער טאַכטער פונעם באַלעבאָס פון דער דירה וואו ער האָט געווואוינט, און איינמאָל, אין אַ שיכור׳ן צושטאַנד, האָט ער געוואָלט באַאיינדרוקן זיינע באַלעבאָטים מיט זיין גרויס רייכקייט, כדי זיי זאָלן מסכים זיין צו געבן אים זייער טאַכטער פאַר אַ ווייב, האָט ער זיי געוויזן זיין רענצל וואָס איז געווען פול מיט געלט. אַזעלכע גרויסע סומעס געלט האָט דער באַלעבאָס נאָך נישט געזען אין זיין לעבן. אַזוי ווי אין דער שטאָט האָט זיך גראָד געטומלט פון עטלעכע רויב־אָנפאַלן וואָס מיר האָבן געהאַט אויסגעפירט אין דער לעצטער צייט, איז זיי באַפאַלן אַ פּחד, אַז זייער שכן איז אַוודאי פון דער דאָזיקער באַנדע. האָבן זיי גלייך געמאַלדן דער מיליץ (פּאָליציי), וואָס האָט דעם חברה־מאַן באַלד אַרעסטירט. ער האָט אונז אַלע־מען אויסגעגעבן און מיר זיינען פאַר׳משפּט געווארן יעדער אויף 10 יאָר לאַגער.

— מען האָט אונז פאַרשיקט ווייט אין אַן אומבאַוואוינטער טאַיגע פון סיביר. עס זיינען דאָרט געווען זייער שטאַרקע פרעסט און גרויסע שנייען. בערך 2,000 מענטשן האָבן געוואוינט אין ברעזענטענע פּאַלאַטעס. מיר זיינען דאָרט געווען די ערשטע. מיר האָבן געדאַרפט אויסהאַקן די וועלדער און בויען די ערשטע הייזער פאַר זיך. די אַרעסטאַנטן זיינען געווען פון פאַר־שידענע טיילן פון סאָוועט־רוסלאַנד און זיינען פאַרשיקט געווארן פאַר פאַר־שידענע חטאים. די מערהייט איז באַשטאַנען פון פּאָליטישע אַרעסטאַנטן.

אונזער גרופּע פון גנבים און רויבער איז באַשטאַנען פון פּופּציק מאַן. מיר זיינען געווען די יחסנים. דעם ערשטן הילצערנעם באַראַק וואָס מען האָט אויסגעבויט האָבן מיר באַקומען. וועג אַלע זיינען געשוואָלן געוואָרן פון קעלט אין די פֿאַלאַטקעס איז ביי אונז געווען אַ היץ. דער אויוון אין אונזער באַראַק האָט געברענט בייטאָג און ביינאַכט.

— לויטן אָנגענומענעם שטייגער ביי גנבים, האָבן מיר נישט געאַרבעט. אַלע אַרעסטאַנטן, און אַפילו די אַדמיניסטראַציע, האָבן פֿאַר אונז מורא געהאַט. אין דער ערשטער צייט האָט די אַדמיניסטראַציע געמאַכט דעם אָנשטעל, אַז זי וויסט נישט דערפון אַז מיר גייען נישט אַרויס צו דער אַרבעט. דער פֿלאַן אויסהאַקן דאָס האַלץ וועלן אָבער געגעבן לויט דער צאָל אַרעסטאַנטן. דערצו נאָך איז די נאַרמע פֿאַר יעדן אַרעסטאַנט געווען גאָר אַ גרויסע, זעקס קובי־מעטער אַ טאָג, וואָס קיינער האָט נישט געקענט מאַכן, און דאָ האָט נאָך גע־פעלט די אַרבעט פון פופּציק מענטשן! נאָך אַ קורצער צייט האָבן שוין גע־פעלט צום פֿלאַן טויזנטער מעטער האַלץ.

— אין אַ געוויסן טאָג האָט מיך דער נאַטשאַלניק געפרופן צו זיך און דערקלערט:

— איך וויים, אַז דו האָסט אַן אויטאָריטעט ביי דיינע גנבים, וויל איך מיט דיר מאַכן אַן אָפּמאַך. דו וועסט באַשטימט ווערן אַלס בריגאַדיר און זאָלסט באַווירקן די 50 מענטשן פון דיין באַראַק זיי זאָלן אַרויסגיין נאָרמאַל צו דער אַרבעט.

— איך האָב אים געענטפערט, אַז איך קען נישט אָננעמען זיין פֿאַרשלאָג, ווייל מיר האַלטן זיך ביים פּרינציפּ נישט צו אַרבעטן אין לאָגער, און וועז אָפּילו איך זאָל מסכים זיין, וועלן מיינע חברים זיין קעגן מיר.

— איך האָב געוואָלט דורכקומען מיט אייך מיט גוטן — האָט דער נאַטשאַלניק געזאָגט אַן אויפגערעגטער — נאָר אויב איר וועט זיך נישט אונטערוואַרפן דער דיסציפּלין, וועלן מיר אייך צווינגען.

— איך האָב נאָך נישט באַווייזן צו רעדן וועגן דעם מיט מיינע חברים, ווי אין באַראַק זיינען אַריין העכער הונדערט סאָלדאַטן. זיי האָבן אונז אַלע־מען געשמידט אין קייטן. דער אָפּיציר האָט דערקלערט: „איר וועט זיין געשמידט אַזוי לאַנג, ביז איר וועט צוזאָגן אַז איר וועט אַרבעטן".

— עס איז אַוועק אַ לענגערע צייט, די קייטן האָבן זיך אַלץ שטאַרקער איינגעשניטן אין לייב, די יסורים זיינען געוואָרן אַלץ גרעסערע און מיר האָבן אָנגעהויבן צו שרייען. צום סוף האָבן מיר זיך אַרויסגעריסן פון באַראַק און געשמידטע זיינען מיר געלאָפן צו דער געבוידע פון דער אַדמיניסטראַציע און געזאָגט: „אויב מען וועט נישט באַלד אַראָפּנעמען פון אונז די קייטן, וועלן מיר הרג'ענען דעם נאַטשאַלניק און יעדן איינעם וואָס וועט אונז קומען אונטער די הענט". זיי האָבן זיך דערשראָקן און אַראָפּגענומען פון אונז די קייטן. זיי האָבן אָבער נישט רעזיגנירט. אינמיטן דער נאַכט, בעת מיר זיינען געשלאָפן, האָבן מיר פֿלוצים דערפילט, אַז עס גיסט זיך וואַסער אויף אונז.

ביז מיר האָבן זיך אָריענטירט וואָס עס איז געשען, זיינען מיר שוין געווען געבונדענע. באָוואָפנטע סאָלדאָטן האָבן אונז, נאָקעטע און נאַסע, אַרויסגע־טריבן אויף דער גאַס, אַרײַנגעשלייַדערט אין מאַשינען און אָפּגעפירט אין צענטראָלן איזאָלאַטאָר.

— עטלעכע טעג האָט געדויערט די אויספֿאָרשונג. מען האָט אונז באַשולדיקט אין אַ פֿרואוו צו דערמאָרדן דעם נאַטשאַלניק פון לאַגער. זעקס מענטשן האָט מען פֿאַר׳משפט צום טויט און דערשאָסן, די איבעריקע האָבן באַקומען אַן אורטייל פון 25 יאָר לאַגער. מען האָט אונז שוין נישט געשיקט צוזאַמען, נאָר צעוואָרפן איבער פֿאַרשידענע לאַגערן.

— איך זיץ שוין 14 יאָר — האָט פֿאַרגעזעצט דער „ליכטיקער" — דריי מאָל האָב איך געפֿרואווט אַנטלויפן, אָבער עס איז מיר נישט געלונגען. ווען מען האָט מיך געכאַפּט צום דריטן מאָל, האָב איך באַקומען טויט־שטראָף על תנאי, דאָס הייסט, אַז אויב איך וועל אַרבעטן, וועט דער אורטייל נישט אויסגעפירט ווערן.

— דאַן האָט דער נאַטשאַלניק מיך געפרופן און פֿאַרגעלייגט מיר צו ווערן בריגאַדיר. ער האָט מיר געגעבן 85 אַרעסטאַנטן, אַלע דרייסטע און גע־וואַגטע, וואָס האָבן שוין אַפּילו אין לאַגער נישט איינעם אַוועקגעלייגט. כמעט איבער אַלע הענגט דער זעלבער אורטייל וואָס איבער מיר. דער נאַטשאַלניק האָט מיט מיר געמאַכט אַן אָפּמאַך, אַז אויב מיר וועלן גוט אַרבעטן, וועלן מיר האָבן ספּעציעלע באַדינגונגען און פרייַ הענט לגבי אַנדערע אַרעסטאַנטן. איך האָב אָנגענומען די באַדינגונגען. איצט פֿאַרשטייסטו שוין פֿאַרוואָס אונזער בריגאַדע איז אַנדערש פון אַלע אַנדערע?

דער „ליכטיקער" האָט זיך אַ ווײַלע פֿאַרטראַכט און זיך געוואונדערט צו מיר מיט אַ פּריינטלעכן טאָן:

— ווי איך האָב דיר שוין געזאָגט, האָט מען דיך געשיקט אין מיין בריגאַדע, כדי איך זאָל דיך ליקווידירן. אָבער איך האָב זיך מיינע פּרינציפּן פון גערעכטיקייט. דו קענסט וועגן מיר טראַכטן וואָס דו ווילסט, אָבער איך פֿאַרגעס קיינמאָל נישט איינעם וואָס האָט מיר געטאָן עפּעס גוטס; דו האָסט מזל וואָס דו דערמאָנסט מיך אין יעקב דעם רימער, און איך וועל נישט דערלאָזן, אַז עס זאָל דיר אימיצער טאָן שלעכטס. קענסט זיין רואיק — ווי לאַנג איך וועל נאָר קענען, וועל איך דיר העלפן.

איך בין אַוועק פון דעם שמועס אַ צעטומלטער. עס איז מיך באַפֿאַלן אַ מידקייט און איך האָב זיך געלייגט אַביסל אָפּרוען. איך האָב אָבער נישט געקענט שלאָפן. לאַנגע שעה׳ן האָב איך געטראַכט וועגן דער מורא׳דיקער לעבנס־געשיכטע פון מיין בריגאַדיר, ביז עס האָט זיך דערהערט דער סיגנאַל וואָס האָט געפרופן צו דער נאַכט־אַרבעט.

דאָס איז געווען ערב ראש השנה, און פֿאַר מיר איז ווידער געשטאַנען אַ שוועך פֿראָבלעם: פֿאַרלאָזן זיך אויף מיין בריגאַדיר, אָדער גיין אויפן אַלטן וועג — אין קאַרצער. אויפן וועג צו דער אַרבעט האָב איך געזאָגט דעם

„ליכטיקן" אַז איך האָב באַשלאָסן צו גיין אין קאַרצער אַריין, כדי נישט צו פאַרשאַפן אים נייע צרות. ער האָט מיך אָנגעקוקט אַ באַלײדיקטער און גע־זאָגט: „פאַרלאָז זיך אויף מיר, איך וועל דיך שוין אײנאַרדענען".

ווען מיר זיינען אָנגעקומען אויפן אַרבעטס־פלאַץ האָט ער מיך געהייסן וואַרטן ביז ער האָט פונאַנדערגעטיילט די אַרבעט צווישן דער בריגאַדע. נאָך דעם האָט ער מיך אָוועקגעפירט צום קעמערל וואָס האָט געדינט אַלס מאַגאַזין פון בעזעמער. איך בין אַריין און ער האָט מיך פאַרשלאָסן פון דרויסן, אַנ־זאָגנדיק מיר, אַז איך זאָל קיינעם נישט עפענען.

— איך ווייס, אַז היינט איז ביי אײַך אַ גרויסער יום־טוב — האָט ער געזאָגט — דאָ קענסטו רואיק דאָוונען ביידע טעג. כאָטש איך בין אַ גוי, בעט פאַר מיר אויך — האָט ער צוגעגעבן און ווינטשנדיק מיר אַ גוט יאָר, איז ער אָוועק.

איך האָב געדאָוונט מיט אַ צעבראָכן האַרץ. מיך האָבן דערוואַרט נאָך אַכט אַזעלכע ראש־השנה'ס. נאָכן דאָוונען האָב איך געפראָוועט סעודת יום־טוב מיט סוכאַרעס, וואָס איך האָב געהאַט מיט זיך פונעם פּעקל וואָס איך האָב באַקומען. נאָכן עסן האָב איך זיך אָוועקגעזעצט אויף די בעזעמער און גע־זאָגט תהילים.

פאַרטאָג איז געקומען דער „ליכטיקער". ער האָט געעפנט די טיר און צוזאַמען מיט דער גאַנצער בריגאַדע בין איך אָוועק צוריק אין באַראַק. נאָך דער „פראָוויערקע" האָב איך געדאָוונט, געגעסן סעודת יום־טוב און זיך גע־לייגט שלאָפן. איך האָב זיך אויפגעוועקט ערשט צום „ראָזוואָד", ווען מיר זיינען אַרויס צו דער אַרבעט.

ווידער בין איך אַריין אין מיין שטיבל און איך האָב זיך געשטעלט דאָוונען. דאָס מאָל איז מיר געווען גרינגער אויפן האַרץ. איך האָב זיך גע־טראַכט: דער אויבערשטער האָט מיר פאַרט געהאָלפן, אַז אַפילו אין לאַגער קען איך פראָווען ראש השנה ווי אַ איד. די נאַכט בין איך גוט געשלאָפן אויף די בעזעמער, כאָטש עס איז געווען קאַלט. איך האָב זיך אויפגעוועקט ערשט פאַרטאָג, ווען דער „ליכטיקער" איז געקומען מיך נעמען צוריק אין לאַגער.

פאַרנאַכט האָט מיר דער בריגאַדיר געזאָגט, אַז היינט ביינאַכט וועט וואַרשיינלעך קומען צו אונז אויף דער אַרבעט אַ קאָנטראָל פון דער לאַגער־אַדמיניסטראַציע, זאָל איך זיך דעריבער באַמיען צו אַרבעטן מיט אַלע כוחות, כדי נישט אויסצוטיילן זיך פון די אַנדערע.

אינמיטן דער נאַכט זיינען טאַקע אָנגעקומען צוויי נאַטשאַלניקעס אין ציווילע קליידער. זיי זיינען געגאַנגען איבער אַלע אָפּטיילונגען, געשמועסט מיט די בריגאַדירן און אַרעסטאַנטן. ווען זיי האָבן זיך דערנענטערט צו מיר האָב איך גראָד געשלעפט אַ וועגעלע מיט צעמענט. די אַרבעט איז ביי מיר גע־גאַנגען גוט און שנעל. אַ ווייל האָבן זיי זיך פאַרהאַלטן ביי מיר און אָבסער־ווירט מיין אַרבעט. זיי האָבן זיך איבערגעווארפן מיט בליקן און אַוועק, נישט אויסרעדנדיק קיין וואָרט.

(וויטערדיקע קאַפּיטלען — אין קומענדיקע טיילן אי"ה)

MY TWENTY YEARS IN SOVIET PRISONS

Experiences of a Russian Jew, who survived twenty years of captivity in the prisons and slave-labor camps of the Soviet Union.

By AVRAHAM NETZACH

This first-hand account encompasses the bleakest years of Stalin's ruthless dictatorship, a period during which millions of innocent Russian citizens were deported to prison-camps in the remotest corners of the Soviet Union by the commands of this monstrously blood-thirsty tyrant.

Born in Russia prior to the Revolution of 1917 into a cultivated and traditional-spirited Jewish Family, the author of these memoirs received an intensive Jewish education, as well as extensive education in the general areas of secular studies. As accountant to a major business enterprise in the early years of the Soviet regime, the author had the opportunity to witness, in daily practice, the fallacies of the Soviet economic program and policies. It was as prisoner of the slave-labor camps and prisons of the Soviet government that his "advanced schooling" in the realities of life under Stalin's rule was completed. Here, the worthlessness of human life in the eyes of the government was made painfully obvious, the sacrifice of victims to the schemes and sadistic pleasures of the N.K.V.D. an inescapable fact of life. It is only by some divine miracle that the writer was able to survive these trials and finally leave the Soviet Union.

The record of his experiences will be published in four volumes of about 600 pages. On the cover will appear an illustration by the well-known artist, Henoch Lieberman, himself a survivor of the persecutions by the N.K.V.D. This illustration will depict a figure with outstretched arms, pleading for help, silhouetted against the barbed-wire fence of a prison-camp and a prison guard, rifle in hand, standing close by.

This book will appear this year (G-d willing) and will be distributed to all subscribers. Since it will be a limited edition, we urge all subscribers to submit their subscriptions for this book promptly.

MY TWENTY YEARS IN SOVIET PRISONS



EXPERIENCES OF A JEW SAVED FROM SOVIET RUSSIA

By AVRAHAM NETZACH